

**Linda Austere
Valts Kalniņš**

*Ētikas jautājumi un korupcijas riski
Rīgas apgabaltiesā*

Pētījums sagatavots ar Sorosa fonda – Latvija finansiālu atbalstu

**Rīga
2010**

Satura rādītājs

1. Tiesneši.....	8
1.1. Kļūšana par apgabaltiesas tiesnesi	8
1.2. Darba novērtējums un karjeras perspektīvas	11
1.3. Psiholoģiskais mikroklimats	13
1.4. Radniecības attiecības un sociālās attiecības ārpus savas tiesas	18
1.5. Priekšstati: ētikas principi un to īstenošana profesionālajā darbībā	20
1.6. Tiesas darbinieki	22
2. Organizācija	23
2.1. Lietu sadale	23
2.2. Lietu izskatīšanas laiks	27
2.3. Nolēmumu pieejamība	29
2.4. Komunikācija ar tiesas klientiem un plašāku sabiedrību	31
2.5. Tiesas priekšsēdētāja un kolēģiju priekšsēdētāju loma	34
2.6. Disciplinārā atbildība	36
3. Process	38
3.1. Riski krimināllietu izskatīšanā	38
3.1.1. Lietas izmeklēšanas kvalitāte pirms tiesas procesa uzsākšanas	40
3.1.2. Tiesiskais regulējums un jaunais kriminālprocess	41
3.2. Riski civillietu izskatīšanā	44
3.2.1. Prasības nodrošinājums un valsts nodeva	45
3.2.2. Sacīkstes princips	47
3.3. Atstatīšana, noraidījums un sūdzības par tiesnesi	48
3.4. Procesas rezultāti – vai saprotami, taisnīgi un gudri nolēmumi?	50
4. Secinājumi un rekomendācijas	51
4.1. Tiesneša amata kandidātu atlase	51
4.2. Tiesnešu kvalifikācija	51
4.3. Psiholoģiskais mikroklimats	51
4.4. Tiesnešu radniecības un sociālās saites	52
4.5. Tiesnešu ētika un reputācija	52
4.6. Lietu elektroniskā sadale	52
4.7. Slodze un lietu izskatīšanas laiks	53
4.8. Tiesu prakses pieejamība	53
4.9. Komunikācija	53
4.10. Priekšsēdētāja kontroles loma un disciplināratbildība	54
4.11. Krimināllietu izmeklēšanas kvalitāte	54
4.12. Izpratne un prakse par atsevišķu tiesību institūtu piemērošanu un lēmumu pamatojums	54
4.13. Tiesību institūti un to piemērošana, kas veicina tiesību nelabticīgu izlietošanu	54
4.14. Vienkāršotās procesuālās formas	55
4.15. Tiesu prakses vienotība	55
4.16. Tiesas procesa „pieejamība”	55

Saīsinājumi

KNAB – Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs

RAT – Rīgas apgabaltiesa

TIS – Tiesu informācijas sistēma

Ievads

Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS saprot korupcijas riskus kā objektīvus priekšnoteikumus, kas ir labvēlīgi korupcijas gadījumiem. Svarīgi, ka korupcijas riska pastāvēšana neļauj izdarīt pieņemumu par faktiskas korupcijas esamību. Lielāki vai mazāki korupcijas riski pastāv ikkatrā valsts institūcijā, tos ir iespējams mazināt, taču ne novērst pavisam. Turklāt ne katrs potenciāli iespējamais korupcijas risku mazinošs pasākums ir praksē īstenojams, jo tas var prasīt pārmērīgas izmaksas vai arī izraisīt iestādes darbību būtiski apgrūtinājošus blakusefektus.

Korupcijas risku noteikšana un vadība nav daļa no obligātiem starptautiskiem pretkorupcijas standartiem, bet tiek sistemātiski izmantota vairākās Eiropas valstīs, t.sk. Latvijā, kur valsts pārvaldes un pašvaldību iestādes jau ilgāku laiku izstrādā un periodiski aktualizē organizatoriskos pretkorupcijas pasākumu plānus. Korupcijas risku identificēšana ir neatņemama šādu plānu izstrādes procesa daļa.

Korupcijas risku identificēšana tiesā atšķiras no valsts pārvaldes iestādēm. Tiesas spriešanā tiesneši ir neatkarīgi, un tas neļauj attiecībā uz viņiem piemērot daudzus tādus kontroles paņēmienus, kas nereti bez grūtībām ir attiecināmi uz pārvaldes iestāžu darbiniekiem. Turklāt visiem tiesnešiem atšķirībā no daudziem valsts pārvaldes ierēdņiem ir likumā noteikta lemšanas brīvība nereti visai plašu tiesiskajā regulējumā nostiprināto robežu ietvaros. Šāda lemšanas brīvība ir neatņemama tiesneša statusa sastāvdaļa gan attiecībā uz lēmuma pieņemšanai svarīgu apstākļu vērtējumu, gan attiecībā uz paša lēmuma rezultātu.

Šo un citu apstākļu dēļ jebkura tiesa ir paaugstināta korupcijas riska zona, savukārt PROVIDUS nevarēja vadīties, piemēram, pēc Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja vadlīnijām iestādes pretkorupcijas pasākumu plāna izstrādei.¹

Projekta ietvaros Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS apņēmas veikt korupcijas risku izvērtējumu Rīgas apgabaltiesā un izstrādāt konkrētas rekomendācijas risku mazināšanai. Jānorāda, ka šis risku izvērtējums attiecas primāri uz jomu, kas ir tiesnešu kompetencē, nevis uz jautājumiem, kas ir saistīti ar tiesas saimniecisko pārvaldi.

Izvērtējuma robežu noteikšana bija visai sarežģīta, jo no vienas puses uzdevums bija raudzīties uz konkrēti Rīgas apgabaltiesai raksturīgajiem riskiem, bet no otras puses Rīgas apgabaltiesa ir daudzējādā ziņā līdzīga citām tiesām (it īpaši, apgabaltiesām), un tai raksturīgas visai Latvijas tiesu sistēmai piemītošās problēmas. Tāpēc daudzi no aplūkotajiem riskiem nav raksturīgi tikai Rīgas apgabaltiesai, kā arī to mazināšana nav šīs tiesas vadības kompetencē. Tomēr mēs pētījumā centāmies uzsvērt arī tās īpatnības, kas raksturīgas tieši Rīgas apgabaltiesai.

Pētījumā ir izmantoti normatīvie akti, Tiesu administrācijas un Tiesu informatīvās sistēmas statistikas dati, kā arī Rīgas apgabaltiesas tiesnešu un darbinieku anketēšana. Anketas tika izplatītas visiem tiesnešiem (2009. gada jūnija sākumā RAT bija 49 tiesneši) un tiesas darbiniekiem, taču atbildes sniedza tikai 17 tiesneši un 51 darbinieks. Situācijā, kur saņemto atbilžu skaits ir mazāk nekā puse no visiem potenciālajiem respondentiem un izlases kritērijs bijis pašu respondentu izvēle atsaukties, dati nav vispārināmi uz visiem Rīgas apgabaltiesas tiesnešiem un darbiniekiem. Tāpēc par svarīgāko datu avotu šajā pētījumā kļuva kvalitatīvās intervijas ar Rīgas apgabaltiesas tiesnešiem, kuri tikai atlasīti pēc nejaušības principa, kā arī ar

¹ Vadlīnijas iestādes pretkorupcijas pasākumu plāna izstrādei. KNAB, 2009.
http://212.70.165.144/uploads/free/ik_pasakumu_plans_vadlinijas.pdf Pēdējo reizi sk. 20.11.2009.

advokātiem un prokuroriem. Pētījuma ierobežotā apjoma dēļ mēs neanalizējam tiesas nolēmumus, kas gan būtu svarīgs izziņas avots, domājot par korupcijas riskiem, taču prasītu daudz lielāku darba apjomu.

Pētījuma gaitā tika intervēti 10 Rīgas apgabaltiesas tiesneši, 1 bijušais RAT tiesnesis, 6 prokurori un 10 advokāti, kuri strādā lietās, kuras tiek skatītas RAT. Tiesnešu un advokātu vidū līdzīgās proporcijās ir tādi, kuri galvenokārt specializējušies krimināllietās, un tādi, kuri – civillietās. Intervijas ir uzskatāmas par daļēji strukturētām, jo no vienas puses tās nenorisinājās pēc pilnīgi vienotas struktūras un precīzi identiskiem jautājumiem, bet no otras puses intervijās aplūkotās tēmas un svarīgākie jautājumi visai konsekventi atkātojas. Ņemot vērā tēmas jutīgumu, intervijas ir anonīmas. Tekstā uz tām izdarītajās atsaucēs ir tikai numuri, lai būtu iespējams salīdzināt vienas un tās pašas personas sacīto, kā arī konkrēti redzēt, cik lielā mērā izmantotie citāti atklāj visu intervēto personu viedokļus.

Pētījuma struktūra un jautājumi

Izvērtējums ir strukturēts trīs daļās, raugoties attiecīgi uz tiesnešiem, tiesas organizāciju un tiesas procesu. Kaut gan analīze lielā mērā seko intervēto personu viedokļiem un tajā netika izmantoti šauri definēti kritēriji, attiecībā uz katru daļu ir iespējams nosaukt dažus svarīgākos jautājumus, atbildes uz kuriem liecina par vairāk vai mazāk izteikta riska esamību.

Attiecībā uz tiesnešiem svarīgākie jautājumi, uz kuriem mēs raudzījāmies, bija šādi:

- Vai atlase darbam tiesā ir balstīta objektīvos kritērijos, un vai šajā procesā pārmērīga nozīme nav atsevišķu amatpersonu rīcības brīvībai?
- Vai un cik lielā mērā sistēma paredz pozitīvu novērtējumu, karjeras iespējas u.tml. tiesnesim par kvalitatīvu un efektīvu darbu?
- Vai un cik lielā mērā organizācijas kultūra paredz nepievērst uzmanību kolēģa darbībai, pat ja tajā ir saskatāmas kļavas un sistemātiskas ētiska rakstura problēmas?
- Vai tiesnešu vidū ir izplatītas nozīmīgas nepilnības zināšanās par amatpersonas ētikas un interešu konflikta jautājumiem, un vai izpratne par šiem jautājumiem ir pietiekami dziļa un vienveidīga, lai radītu uzticību tiesai arī situācijās, kad tikai no tiesneša godaprāta ir atkarīga pareiza darbība vai pareizs lēmums?
- Ja šādas nepilnības zināšanās ir, vai ir pazīmes, kas liecina par to būtisku ietekmi uz faktisko darbību?
- Vai tiesnešu ārējā izturēšanās tiesas procesa gaitā satur sistemātiska rakstura elementus, kas mazina uzticību tiesas objektivitātei un taisnīgumam?

Attiecībā uz organizāciju svarīgākie jautājumi, uz kuriem mēs raudzījāmies, bija šādi:

- Vai lietu aprītē – sadalē un virzībā – ir organizatoriski apstākļi, kas personām rada iespēju un pastiprinātu motivāciju panākt savu interešu apmierināšanu ar neētisku un prettiesisku paņēmieni palīdzību?
- Vai tiesa dažādos tās darbības aspektos – gan attiecībā uz nolēmumiem, gan procesa norisēm – ir pietiekami atklāta un saprotama klientiem, lai nebūtu pamata saprātīgiem argumentiem par tiesas neuzticamību tādēļ, ka tās darbība ir slēpta un nesaprotama?
- Vai tiesas klientu vidū ir izplatīta neskaidrība par to, kā notiek viņiem svarīgas darbības?
- Vai tiesas/ tiesas struktūrvienību vadība spēlē pozitīvu lomu savas kompetences ietvaros, lai mazinātu riskus?
- Vai tiesneši ir pakļauti to neatkarību respektējošai, taču efektīvai kontrolei, neskaitot pārsūdzību?

Attiecībā uz procesu svarīgākie jautājumi, uz kuriem mēs raudzījāmies, bija šādi:

- Vai ir procesuāli lēmumi, kas būtiski ietekmē adresātu intereses, bet par kuru pieņemšanas procedūrām un/vai nosacījumiem pastāv būtiskas neskaidrības (juridiska diskusija); vai ir lēmumi, kuri var būtiski ietekmēt adresāta intereses, pat ja pēc tam tiek atcelti vai grozīti?
- Vai procesā un pieņemtajā darbības praksē ir citi elementi, kas var sistēmiski apgrūtināt taisnīga rezultāta sasniegšanu?
- Vai tiesas klientu vidū ir izplatīta neskaidrība par svarīgām darbībām procesa ietvaros un to, kā viņiem jārikojas procesā?
- Vai tiesnešu pašvērtējumā un tiesas klientu vidū valda pārliecība, ka, vispārīgi runājot, tiesas procesa rezultāti parasti ir saprotami un taisnīgi?

Šī pētījuma ideja tapa sadarbībā ar Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāju Sandru Strenci, un tā īstenošana bija iespējama, pateicoties daudzu RAT tiesnešu atsaucībai. Vienlaikus šajā pētījumā konstatētais, kā arī izvirzītās rekomendācijas var nesakrist ar Rīgas apgabaltiesas viedokli, un pilnu atbildību par pētījuma saturu uzņemas tā autori. Pētījums ir sagatavots ar Sorosa fonda – Latvija finansiālu atbalstu.

Tiesas kā organizācijas īpatnības

Korupcijas risku pētīšana tiesā atšķiras no korupcijas risku pētīšanas citās institūcijās. Tiesa ir neatkarīga institūcija, kuras būtisks raksturotājs, atšķirībā no valsts pārvaldes institūcijām, ir formālas hierarhijas trūkums. Visi tiesneši ir vienlīdzīgi un to darbs tiek organizēts pēc profesionālā – jomas – nevis hierarhijas vai pat senioritātes kritērija.

Tiesas priekšsēdētājam, kurš nereti, kaut arī nepareizi tiek uzskatīts par *primus inter partes*, ar tiesas kancelejas palīdzību ir būtiska rīcības brīvība, organizējot tiesnešu ikdienas darbu konkrētajā tiesā, lai tiesneši būtu spējīgi efektīvi īstenot tiem likumā noteiktos un uzticētos pienākumus. Rīgas apgabaltiesā, saskaņā ar mums zināmajiem datiem, ir niecīgs skaits šādu iekšēju *regulu*, kas skartu arī tiesneša ikdienas darbu. Starp būtiskākajiem, īpaši korupcijas risku izpratnē, šeit jānosauca dokumenti, kuri nosaka lietu sadales kārtību, kā arī tiesas sastāvu veidošanas pamatnosacījumi, kas paredz tiesas kolektīva darbu organizēt, apvienojot tiesnešus likumā noteiktajos trīs tiesnešu sastāvos, kuri saskaņā ar RAT apstiprināto praksi, regulāri mainās.

Tiesas kolektīvs RAT ir sekundārs jēdziens, domājot par korupcijas riskiem un to pārvaldību. Daudz būtiskākas ir *mikro* kopienas, kuras, kā atzīst arī paši tiesneši, domājot par diskusijām vērtību plāksnē, ir tuvākais sarunu partneru loks. Noslogotajā darba ritmā tiesneši reti satiekas ar kolēģiem, kuri nav to paziņu lokā.

Rīga apgabaltiesas ikdienas darba specifika (liels tiesnešu skaits un fakts, ka tiesas personāls strādā divās dažādās ēkās) rada situāciju, kad tiesneši izjūt ne tik daudz piederību konkrētajai tiesai, bet gan drīzāk šīs tiesas kolēģijai. Atšķirībā no kolēģijas vadītāja tiesas priekšsēdētāja iespēja ietekmēt vai motivēt tiesnešu viedokli ir neliela, pat neraugoties uz to, ka tiesneši ļoti labprāt norāda, ka tiesas priekšsēdētāja darbs, nodrošinot pieņemamus darba un dzīves apstākļus un kvalitāti, ir nenovērtējams. Ja tiesas priekšsēdētāja pelna viennozīmīgu cieņu par to, ka spēj sekmīgi tikt galā ar neskaitāmiem praktiskiem izaicinājumiem, kuri tomēr ir visai tāli no tiesneša ikdienas saturiskā darba, tad kolēģijas priekšsēdētāji viennozīmīgi ir iemantojuši morālas un profesionālas autoritātes pozīciju.

Viss iepriekš minētais – minimāla hierarhija, formāla regulējuma minimums, praktiski apsvērumi – rada situāciju, kurā korupcijas riskus tiesā (domājot par riskiem, kuri ir atkarīgi no tiesas un kurus tiesa kā institūcija var tieši ietekmēt) nav iespējams novērtēt ar ierastu *audita* paņēmieni palīdzību, proti, definējot risku un konkrētus soļus, bieži dokumentējamus un obligātus, tā

novēršanai. Iespējams, tiesa ir viens no izteiksmīgākajiem piemēriem, kur korupcijas riska būtiskākais šķērslis ir amatpersonas – tiesneša – godaprāts.

Vispārīgi priekšstati par tiesām

Uz jautājumu *Kādēļ sabiedrība neuzticas tiesām?* intervējamo atbildes ir apbrīnojami vienprātīgas: neraugoties uz neskaitāmām reformām un centieniem tās iekustināt, tiesību sargājošo sistēmu Latvijā vēl joprojām raksturo neefektivitāte un smagnējums. Pašreizējā situācija, kad tiesas process ir nesamērīgi ilgs, faktiski nozīmē, ka personai tiek liegtas tiesības uz taisnīgu tiesu: *Sabiedrības [negatīvais] noskaņojums attiecībā uz tiesām ir pamatots ar to, ka sistēma kopumā ir neefektīva. Piemēram, ir situācijas, kad tiesa norisinās 5 gadus, bet nav nekāda rezultāta!*²

Advokāti bieži runā par sistēmas vispārēju neefektivitāti kā *simptomātisku* parādību, kas rada spriedzi un vēl vairāk nostiprina sabiedrībā plaši pieņemtu uzskatu, ka sistēma *nestrādā pareizi*, padarot cilvēku par tās ķīlnieku. Prokuroru viedoklis pilnībā saskan ar advokātu nostāju jautājumā par nesaprātīgiem lietas izskatīšanas termiņiem kā galveno minētās neefektivitātes pavadoņi. Gan vieni, gan otri piekrīt apgalvojumam, ka uzskats, ka sistēma *strādā nepareizi*, bieži ir reducējams uz faktu, ka tiesas praksē (tostarp procesuāliem lēmumiem) trūkst kontinuitātes un neveidojas vienotība, kas ir ļoti būtiski uzticības veidotāji un pavadoņi. Lūgti vērtēt tiesas (Rīgas apgabaltiesas) darba rezultātu, vairums uzrunāto atzīst, ka tiesas spriedums būs tiesisks, bet ne taisnīgs.

Biežāk minētie epitēti, raksturojot saskarsmi ar tiesu, ir *bezpēcība* un *beztiesiskuma sajūta*. Advokāti un prokurori vienlīdz norāda, ka bez spēcīga advokāta palīdzības iespējas panākt taisnīgu lietas risinājumu nav lielas. Procesuālās tiesības un tiesa nodrošina pusēm vienlīdzīgas iespējas cīnīties, pierādīt un atspēkot pierādījumus, bet šāds procesuāls taisnīgums ne vienmēr vainagosies taisnīgā iznākumā. Šo situāciju īpaši saasina mediju interpretācija, izceļot acīmredzamo un ikvienam pieejami saprotamo netaisnīgumu tiesas darba rezultātos. Iztrūkstot tiesneša skaidrojumam, kurš, kā atzīst uzrunātie mediju pārstāvji, nereti būtu izšķirošs sabiedrības izpratnes un attieksmes pret tiesas darbu veidošanā. Tieši tiesas process, personiskā saskarsme un tiesneša sacītais vai rīcība ir spēcīgākais viedokļa veidotājs.

Profesionāļu viedokli apstiprina gadu gaitā veikto sabiedriskās domas aptauju rezultāti. Sabiedriskās domas aptaujas, kas veiktas pēdējo desmit gadu laikā,³ rāda, ka cilvēki daudz labprātāk uzticas no valsts neatkarīgām vai ar valsts varas īstenošanu maz saistītām institūcijām. Visbiežāk baznīcai, skolai, masu medijiem un ugunsdzēsējiem. Savukārt iedzīvotāju attieksme pret iespējām tiešām atrisināt radušos problēmu, vērsties tiesā, ir skeptiska. Lai gan atšķirības pētījumu metodoloģijā neļauj tos tieši salīdzināt, ir iespējams raksturot tendenci, – tiesu un to darbinieku godīgums tiek vērtēts daudz pozitīvāk nekā tiesu sistēmas uzticamība kopumā. Uzticība tiesu institūcijām un to godīguma vērtējums rāda negatīvu tendenci, savukārt cilvēkiem, kuri ir saskārušies ar tiesu institūcijām personiski, viedoklis par tiesu sistēmu ir nemainīgi pozitīvāks nekā vispārējā sabiedriskā doma. Tātad, rezumējot ārpus sistēmas esošo viedokli,

² Intervija ar advokātu nr. 9

³ Tika aplūkoti sekojoši avoti, kas sniedz ieskatu 10 gadu laikā:

- *Corruption in Latvia: Survey Evidence*, World Bank, 1998;
- *Korupcijas seja Latvijā*, Delna, 1999;
- *Tiesu apmeklētāju aptauja*, Latvijas Fakti, 2002;
- *Pieredze saskarsmē ar korupcijas problēmām. Latvijas iedzīvotāju pieredze*, KNAB, 2005;
- *Attieksme pret korupciju Latvijā: Latvijas iedzīvotāju aptauja*, KNAB, 2007;
- *Sabiedriskās domas aptauja par sociāli ekonomisko situāciju Latvijā*, Latvijas Fakti, 2008;
- *Eiropbarometrs 70*, Nacionālais ziņojums, Latvija, 2008 (Eiropbarometra dati atspoguļo tikai Latvijas pilsoņu viedokli).

tiesās kopumā strādā labi un atsaucīgi cilvēki, kuri esošās sistēmas ietveros nespēj panākt taisnīgu risinājumu.

Visbeidzot pieminēšanas vērts ir plaši izplatītais uzskats par to, ka valsts un politiķu atbalsts tiesu sistēmas stiprināšanai ir minimāls. Būtisku normatīvo aktu projektu izskatīšana virzās lēni, trūkst finansiālas neatkarības un atbalsta. Valsts politika un rīcība līdz šim, kā norāda daudzi no uzrunātajiem, liecina, ka intereses izveidot patiesi spēcīgu un neatkarīgu tiesu varu nav.

1. Tiesneši

1.1. Kļūšana par apgabaltiesas tiesnesi

Formālās kvalifikācijas prasības

Uz apgabaltiesas tiesneša amatu var pretendēt divas personu kategorijas:

- rajona (pilsētas) tiesas tiesnesis vai zemesgrāmatu nodaļas tiesnesis, kuram ir vismaz ceturtnā kvalifikācijas klase (esošs apgabaltiesas tiesnesis var pretendēt uz amatu citā apgabaltiesā);
- persona, kurai ir 10 gadu kopējais darba stāžs augstskolas tieslietu specialitātes akadēmiskā personāla, zvērīnāta advokāta, prokurora vai līdz 1994.gada 30.jūnijam prokurora vietnieka, prokurora palīga vai prokuratūras izmeklētāja amatā un kura ir nokārtojusi kvalifikācijas eksāmenu. (Likums „Par tiesu varu”, 53. pants) Jāsaka gan, ka šādu kandidātu pieteikšanās uz amatu apgabaltiesā ir retums.

Otrajā kategorijā ietilpstošo kandidātu atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmena kārtības kārtību nosaka Ministru kabinets (Likums „Par tiesu varu”, 54.¹ pants). Stažēšanās laiku nosaka pēc Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas priekšlikuma, ievērojot tiesneša amata kandidāta profesionālās sagatavotības līmeni (52.panta piektajai daļai).

Tiesneša kandidatūru iecelšanai vai apstiprināšanai amatā izvirza tieslietu ministrs, pamatojoties uz tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinumu. (Likums „Par tiesu varu”, 57. pants). Apgabaltiesas tiesnesi pēc tieslietu ministra priekšlikuma apstiprina amatā Saeima bez pilnvaru termiņa ierobežojuma. (Likums „Par tiesu varu”, 61. pants)

Kandidātu atlases procedūras

Apgabaltiesas tiesneša amata kandidātu atlasei tiek izmantotas trīs procedūras:

- Konkurss, kas izsludināts starp tiesnešiem,
- Atklāts konkurss, kas izsludināts laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”,
- Pēc apgabaltiesas priekšsēdētāja priekšlikuma.

Uz Rīgas apgabaltiesas tiesneša amata vietām ir sludināti atklāti konkursi, kaut gan saskaņā ar normatīvajiem aktiem tie nav obligāti. 2007. gadā un 2008. gadā konkursi tika izsludināti uz 11 vakantām tiesneša amata vietām Rīgas apgabaltiesā (sk. 1. tabulu). Tā, piemēram, 2008. gada martā Tiesu administrācija izsludināja atklātu konkursu trīs Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas tiesnešu amata vietām.⁴ Kandidātu atlases konkursa komisija secināja, ka no pieteikšamajiem kandidātiem apgabaltiesas tiesneša amatam kvalificējās divi kandidāti – abi jau esoši pilsētas (rajona) tiesas tiesneši.⁵

⁴ Sk. <http://www.tiesas.lv/index.php?id=2775> Pēdējo reizi sk. 17.11.2009.

⁵ Sk. <http://www.tiesas.lv/index.php?id=2802> Pēdējo reizi sk. 17.11.2009.

2009. gada 7. martā stājās spēkā MK noteikumi Nr. 204 „Tiesneša amata kandidāta atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmena kārtēšanas kārtība”, kas paredz kārtību pirmo reizi izvirzīta apgabaltiesas, rajona (pilsētas) tiesas un zemesgrāmatu nodaļas tiesneša amata kandidāta atlasei, stažēšanai un kvalifikācijas eksāmena kārtēšanai. Saskaņā ar šiem noteikumiem pieteikšanos uz vakanto tiesneša amata vietu izsludina laikrakstā “Latvijas Vēstnesis” un ievieto arī mājaslapā internetā (www.tiesas.lv).

Spēkā esošais regulējums nepieļauj iespēju likuma „Par tiesu varu” 53. panta pirmajā daļā (esošie tiesneši) un otrajā daļā (citi kandidāti) noteiktajām personām pretendēt uz tiesneša amatu apgabaltiesā vienas un tās pašas procedūras ietvaros (atšķirībā no, piemēram, minētā konkursa, kas tika izsludināts 2008. gada martā un kurā varēja pieteikties gan 53. panta pirmajā daļā, gan otrajā daļā noteiktie kandidāti. Līdz ar to tādu apgabaltiesas tiesneša amata kandidātu, kuri jau ir tiesneši, atlases procedūra ir arvien normatīvajos aktos maz regulēta. Saskaņā ar Tiesu administrācijas informāciju praksē, ja vispār tiek rīkots konkurss, tad vispirms tas tiek sludināts tiesnešu starpā (respektīvi, var pieteikties 53. panta pirmajā daļā minētās personas), ja kandidātu nav vai neviens nav uzskatāms par piemērotu, tiek izsludināts atklāts konkurss, kurā var pieteikties 53. panta otrajā daļā minētās personas.

Apgabaltiesas priekšsēdētājam ir arī iespēja bez konkursa izteikt priekšlikumu par kandidātu savas apgabaltiesas tiesneša amatam no jau esošo tiesnešu vidus. Šādu kandidātu virza apstiprināšanai amatā apgabaltiesā, pamatojoties uz saņemtajām atsauksmēm un Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas pozitīvu atzinumu. 2008. gadā un 2009. gadā līdz septembrim šādā kārtībā apstiprināti 8 tiesneši Rīgas apgabaltiesā (sk. 1. tabulu).

Noteikumi Nr. 204 paredz, ka atlase notiek divās kārtās (pirmā kārtā – strukturētā intervija, otrā kārtā – profesionālās sagatavotības pārbaude) un katrai kārtai ir noteikti vērtēšanas kritēriji. Tiesa gan, šie kritēriji ir formulēti vienādi neatkarīgi no tā, vai persona pretendē uz apgabaltiesas, rajona (pilsētas) tiesas vai zemesgrāmatu nodaļas tiesneša amatu.

Apgabaltiesas tiesneša amata kandidātiem nav formāli noteiktas augstākas kvalifikācijas prasības nekā pilsētu (rajonu) tiesu tiesnešiem, izņemot to, ka papildu atbilstības kritērijs kandidātiem, kas jau ir tiesneši, ir vismaz ceturtā kvalifikācijas klase, kas galvenokārt atspoguļo tiesneša stāžu (pēc būtības nav noteikta zināšanu un prasmju apjoma, kas atbilstu dažādajām tiesnešu kvalifikācijas klasēm).

Rīcības brīvība atlasē

Šīs analīzes uzdevumos neietilpst tiesneša amata kandidātu atlases procedūru Latvijā vispusīgs izvērtējums, bet par šo tēmu gan tika uzdoti jautājumi intervijās. Dažās intervijās izskanēja norādes uz to, ka tiesneša karjeras virzība nav iespējama bez viena vai vairāku formāli augstākas pakāpes amatā esošu un/vai neformāli ietekmīgu tiesnešu ziņas. Tā kāda tiesnese runāja par attiecībām vecāku un jaunāku tiesnešu starpā (pat lietojot vārdu “ģedovščina”) un par tiesnešiem, kuriem ir *iespēja izlemt lietas/ir teikšana*, piemēram, par karjeras virzību. Citā intervijā advokāts skaidri uz gaiši apgalvoja: *Bez priekšsēdētāja ziņas cilvēks nenonāk apgabaltiesā.*

Ja uz apgabaltiesas tiesneša amatu pretendē persona, kas nav tiesnesis, attiecīgās apgabaltiesas priekšsēdētājs vai tā pārstāvis ir tiesneša amata kandidātu atlases komisijas sastāvā (MK noteikumi nr. 204, 03.03.2009, 10., 10.3. punkts). Ņemot vērā priekšsēdētāja kā komisijas locekļa pilnvaras un tiesneša amata kandidāta atlases kārtību kopumā, nevar teikt, ka šajā procesā apgabaltiesas priekšsēdētājs ir apveltīts ar nepamatoti plašu rīcības brīvību. Tomēr praksē kandidāti uz apgabaltiesas tiesneša amatu gandrīz vienmēr jau ir tiesneši citā tiesā, un viņu atlase nenorisinās saskaņā ar šo procedūru (no 2006. gada novembra (9. Saeimas pilnvaru

sākums) līdz 2009. gada septembrim visi Rīgas apgabaltiesas tiesneša amatā apstiprinātie jau agrāk bija tiesneši).

Procedūra nav detalizēti reglamentēta normatīvajos aktos gadījumos, kad uz apgabaltiesas tiesneša amatu pretendē rajona (pilsētas) tiesas tiesnesis vai zemesgrāmatu nodaļas tiesnesis. Likuma „Par tiesu varu” 61. pants tikai nosaka, ka apgabaltiesas tiesnesi pēc tieslietu ministra priekšlikuma apstiprina amatā Saeima bez pilnvaru termiņa ierobežojuma.

Kā jau rakstīts, konkursa izsludināšana uz tiesneša amatu apgabaltiesā nav obligāta, un tiesnesi var virzīt apstiprināšanai amatā apgabaltiesā pēc apgabaltiesas priekšsēdētāja priekšlikuma, pamatojoties uz saņemtajām atsauksmēm un Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas pozitīvu atzinumu. 2008. gadā un 2009. gadā līdz septembrim šādā kārtībā apstiprināti 8 tiesneši Rīgas apgabaltiesā. Šajā procesā tiesas priekšsēdētājam ir rīcības brīvība izvēlēties kandidātus, ja vien tie izpilda likumā noteiktos atbilstības kritērijus. Ņemot vērā to, ka šajā procesā nav konkurences starp vairākiem kandidātiem, atsauksmes un Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinums nav uzskatāms par atbilstošākā kandidāta atlases paņēmieni (jo kandidāts ir viens), bet drīzāk drošības filtru, lai apstiprināšanai netiktu virzīts nosacīti minimālām prasībām (nosacīti, jo, izņemot formālas atbilstības kritērijus, prasības apgabaltiesas tiesnešiem nav noteiktas) neatbilstošs kandidāts.

Konkurence uz tiesneša amatu

Neraugoties uz uzlabojumiem tiesnešu atalgojumā un sociālajās garantijās laikā līdz 2008. gadam, arvien pastāv viedoklis, ka tiesnešu profesijas problēmas vismaz daļēji izriet no nepietiekamas konkurences uz tiesneša amatu: *Tiesnešu uzvedībai jābūt nevainojamai, bet tas būs tikai tad, kad tiesneša amats būs prestižs. Kad būs nopietns konkurss uz tiesneša amatu un nopietna atlase. Tagad cilvēki, kas vēlas kļūt par tiesnešiem, nestāv rindā!*⁶

Kopš 2007. gada konkursu rezultāti ir parādījuši, ka konkurence uz tiesneša amatu Rīgas apgabaltiesā ir zemāka nekā Kurzemes apgabaltiesā un Zemgales apgabaltiesā. Latgales apgabaltiesā un Vidzemes apgabaltiesā laikā no 2007. gada līdz 2009. gada septembrim konkursi uz tiesneša amata vietām netika sludināti, jo šajās tiesās nebija vakanču.

2007. gadā Rīgas apgabaltiesā uz vienu vakanci, uz kuru izsludināts konkurss, pieteicās vidēji 1,2 kandidāti, bet 2008. gadā – 0,8. Kurzemes apgabaltiesā šī attiecība bija 3 – 2007. gadā un 1,5 – 2009. gadā (līdz septembrim). Zemgales apgabaltiesā: 2,5 – 2007. gadā, 1,3 – 2008. gadā. Līdz ar to ir zināms pamats pieļāvumam, ka konkurence uz tiesneša amatu Rīgas apgabaltiesā ir mazāka nekā citās apgabaltiesās. Pilnīgi objektīvi šo apstākli liedz pārbaudīt tas, ka daudzi kandidāti netiek atlasīti konkursa kārtībā.

⁶ Intervija ar tiesnesi nr. 11.

1. tabula. Izsludinātie konkursi, saņemtie pieteikumi un kandidātu virzīšana apstiprināšanai tiesneša amatā apgabaltiesās

	Rīgas a-tiesa			Kurzemes a-tiesa			Zemgales a-tiesa		
	2007	2008	2009 (I- IX)	2007	2008	2009 (I-IX)	2007	2008	2009 (I-IX)
Izsludinātie konkursi (ieskaitot atkārtoti izsludinātos), t.sk.,	3	1	x	1	x	1	1	5	x
- starp tiesnešiem	3	x	x	1	x	1	1	4	x
- izsludināti laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”	x	1	x	x	x	x	x	1	x
Vakanču, uz kurām izsludināts konkurss, skaits	6	5	x	1	x	2	2	3	x
Saņemtie pieteikumi	7	4	x	3	x	3	5	4	x
Virzīti apstiprināšanai amatā	3	2	x	1	x	1	2	2	x
t.sk., ar Saeimas lēmumu apstiprināti amatā	2	2	x	1	x	1	1	2	x
Pēc apgabaltiesas priekšsēdētāja priekšlikuma (nerīkojot konkursu), pamatojoties uz saņemtajām atsauksmēm un Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas pozitīvo lēmumu, apgabaltiesas tiesneša amatā tika apstiprināti rajonu (pilsētu) tiesu tiesneši: 2007.gadā – 1 tiesnesis Kurzemes apgabaltiesā; 2008.gadā – 4 tiesneši Rīgas apgabaltiesā; līdz 2009.gada septembrim – 4 tiesneši Rīgas apgabaltiesā.									

Avots: Tiesu administrācija

Secinājumi:

Iespēja virzīt apstiprināšanai apgabaltiesas tiesneša amatā kandidātu, kurš nav atlasīts konkursa kārtībā, sniedz nepamatoti plašu rīcības brīvību apgabaltiesas priekšsēdētājam. Atklātu un prognozējamu kandidātu atlases praksi darbam apgabaltiesā apgrūtina arī brīvā un nereglamentētā izvēle, kad rīkot konkursu starp tiesnešiem un kad – atklātu konkursu. Visā visumā ne tiesneši, ne citas personas, kas saskaņā ar likumu var pretendēt uz apgabaltiesas tiesneša amatu, nevar paredzēt, kādas būs kandidēšanas iespējas, kad būs radies vakants tiesneša amats.

Nav definēts kvalifikācijas standarts apgabaltiesas tiesnesim (ir jābūt vismaz ceturtajai kvalifikācijas klasei, bet arī tai atbilstošs kvalifikācijas standarts nav noteikts).

Konkurence uz tiesneša amatu Rīgas apgabaltiesā ir zemāka nekā Kurzemes apgabaltiesā un Zemgales apgabaltiesā (par citām apgabaltiesām trūkst datu). Šāda situācija apgrūtina pietiekami augstu prasību izvirzīšanu kandidātiem un ilgtermiņā veicina tiesnešu profesionālisma caurmēra pazemināšanos.

1.2. Darba novērtējums un karjeras perspektīvas

Šās analīzes uzdevumos nebija Rīgas apgabaltiesas tiesnešu kvalifikācijas vērtēšana. Tomēr intervijās šis jautājums tika skarts, jo tiesnešu nepietiekama kvalifikācija var radīt iespaidu – kaut arī, iespējams, maldīgu – par korupciju. Piemēram, vairāki advokāti intervijās pievērsa uzmanību tiesnešu prasmei vadīt procesu. Kāds advokāts izteica šādu viedokli par konkrētu Rīgas apgabaltiesas tiesnesi konkrētā procesā: *[Tiesnese X] bija iepriekšējā sastāvā [Y] lietā. Viņa*

*nemāk vadīt procesu. Labi, ka tika pieteikts noraidījums un viņa pieņēma.*⁷ Kaut arī labāka vai sliktāka prasme vadīt procesu neliecina par korupcijas esamību, neprasme var veicināt neapmierinātību un neizpratni procesa dalībnieku vidū, dažos gadījumos arī maldīgu iespaidu par tiesneša neobjektivitāti vai pat korumpētību.

Latvijā arvien pastāv atšķirīgi viedokļi par tiesnešu kvalifikācijas vērtēšanu karjeras laikā. Tiesneša kvalifikācijas pārbaude un darba novērtēšana notiek piecos gadījumos – procesa ietvaros, kas saistīts ar personas iecelšanu par tiesnesi; pēc trīs gadiem lemjot par tiesneša iecelšanu uz nenoteiktu laiku; kvalifikācijas klases piešķiršanas procesā; lemjot par tiesneša iecelšanu par tiesas priekšsēdētāju; lemjot par tiesneša iecelšanu par augstākas tiesu instances tiesnesi.⁸ Uz esošiem apgabaltiesas tiesnešiem var attiekties trīs pēdējie gadījumi, no kuriem tiesneši visbiežāk saskaras ar kvalifikācijas klases piešķiršanas procesu. Kvalifikācijas klašu piešķiršanas problemātika ir jau visai plaši analizēta, un šāda analīze šeit netiks atkārtota.⁹

Intervijās tiesneši pauda dažādus viedokļus par vērtēšanas procesu un būtību. Tiesnese, kas gatavojusi atsauksmes par atestējamiem tiesnešiem, atzina, ka pašreizējā sistēmā kolēģu vērtējums nevar būt objektīvs. *Ir bijušas tādas atsauksmes, kuras rakstot, negribas rakstīt labu, gribas rakstīt ko citu, bet tad tu tā padomā – ar kādām tiesībām?* un uzraksti kaut ko tādu ne labu, ne sliktu, cerot, ka tie, kas pieņem šo lēmumu, arī zinās par šaubām, kas šo personu apņēmu.¹⁰

Kamēr daļa tiesnešu uzskata, ka kvalifikācijas klases piešķiršanas process ir ievērojami uzlabojies, saglabājies ir arī priekšstats, ka tā ietvaros nenotiek jēgpilna kvalifikācijas novērtēšana: *Klase ir izsēdēšana, nevis kvalitātes vērtēšana. Bet kas vērtēs? Mēs it kā zinām, kā tas būtu jādara pareizi, bet tas viss ir ar līdzekļiem saistīts un tur arī vienmēr ir apstājies.*¹¹

Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas dati rāda, ka kvalifikācijas klases piešķiršana tiek atteikta reti. Laikā no 2008. gada aprīļa līdz 2009. gada aprīlim atestēti 84 tiesneši (t.sk. 19 apgabaltiesu tiesneši), un kvalifikācijas klases piešķiršana nav atteikta nevienam. Iepriekšējā – 2007.-2008.gada periodā – atestēti 77 tiesneši (t.sk. 30 apgabaltiesu tiesneši), un kvalifikācijas klases piešķiršana atteikta vienam rajona (pilsētas) tiesas tiesnesim.¹²

Jāsecina, ka Latvijā tiesnešiem ir maz formālu (t.i. tādu, kas nav, piemēram, tīri personīgs gandarījums par paveiktu darbu) pozitīvu stimulu par sistemātisku kvalitatīvu darbu.

Secinājumi:

Tiesu sistēmā pašlaik nav procedūras, kas ļautu objektīvi novērtēt būtiskas tiesnešu prasmes, piemēram, procesa vadīšanu, spriedumu rakstīšanu, komunikāciju. Neviendabīgas apgabaltiesas tiesnešu prasmes un iemaņas minētajās jomās var mazināt tiesas darba efektivitāti un dažkārt pat radīt iespaidu par tiesneša neobjektivitāti.

Tiesnešiem ir maz formālu (t.i. tādu, kas nav, piemēram, tīri personīgs gandarījums par paveiktu darbu) pozitīvu stimulu par sistemātisku kvalitatīvu darbu. Nav skaidri noteiktas

⁷ Intervija ar advokātu nr. 10

⁸ Kalniņš, V., Kažoka, I., Litvins, G. *Tiesnešu ētika, kvalifikācija un atbildība Latvijā: kā neapstāties pie sasniegtā?* Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2008. 13.-16.lpp.

⁹ Sk. Nūnana, P., Kvalifikācijas klasifikācijas piemaksas un karjeras attīstība, 2003 un Litvins, G., Tiesnešu kvalifikācijas un darba rezultātu novērtēšana, 2008.

¹⁰ Intervija ar tiesnesi nr. 5

¹¹ Intervija ar tiesnesi nr. 11

¹² Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atskaites ziņojums par periodu 2008. gada aprīlis – 2009. gada aprīlis.

sakarības starp tiesneša prasmēm un darba rezultātiem no vienas puses un iespējām pretendēt uz amatu augstāka līmeņa tiesā no otras puses.

1.3. Psiholoģiskais mikroklimate

Kolēģu savstarpējā „uzraudzība”

Darba vide, kolēģu attieksme un savstarpējā saziņa ir mainīgie, kuri būtiski ietekmē to, vai persona izvēlas *uzkāpt uz slidenā ceļa*, kā to dēvē ne viens vien no mūsu intervētajiem juristiem. Tas, vai šāda rīcība ir apkārtējo atbalstīta, pieciesta vai pelta, var vismaz teorētisku ieskatā nosvērt personas izvēles svarus vienā vai otrā virzienā, izlemjot *par* vai *pret* negodprātīgu rīcību. Tomēr šo tematu – diskusiju kolēģu vidū par jautājumiem, kas aktualizējas ārpus profesionāli juridiskā konkrētas lietas izskatīšanas ietvara, piemēram, ētikas jautājumiem – pētījumā uzrunāt izdevāt vien pastarpināti.

Tiesnešu ētikas kodeksa 3. kanons nosaka: „Tiesnesim, kas saņēmis ticamu informāciju par to, ka kāds tiesnesis ir pārkāpis ētikas kodeksa normas, jārīkojas atbilstoši saviem ētikas principiem.” Viens no jautājumiem, kas tika pārrunāts visās intervijās, bija, vai un pie kādiem apstākļiem tiesneši būtu gatavi reaģēt, cita tiesneša rīcībā saskatot iespējamu neētisku rīcību.

Intervēto tiesnešu vidū viennozīmīgi dominē nostāja, ko varētu apzīmēt kā nejaukšanās cita lietās. Kāds tiesnesis šo nostāju puda pavisam skaidri: *Lai ko es redzētu, es nekad kolēģim neteikšu, ka viņam tur ar advokātu nevajadzētu runāt. Es pats strādāju viens pirmajā instancē, ja koleģiālā sastāvā, tad es varbūt lietu rūpīgāk paskatītos, ja šķistu, ka cits tiesnesis – ar advokātu.*¹³

Viens no svarīgākajiem argumentiem saistās ar to, ka ir grūti kolēģim izteikt aizrādījumu vai – vēl jo vairāk – vērsties, piemēram, pie augstākstāvošas amatpersonas, jo aizdomas praktiski vienmēr būs balstītas uz iespaidiem, nepārbaudītu informāciju, nevis pierādījumiem:

*Šis darbs māca par visu šaubīties un nopietnus secinājumus izdarīt tikai tad, ja ir kāda nopietna pierādījumu bāze. Tādēļ nav viegli vērsties pret kolēģiem, kuru rīcība, iespējams, nav godīga.*¹⁴

Tiesneši pieturas pie uzskata, ka viņi var mudināt citu tiesnesi rīkoties tā vai citādi vien tad, ja viņiem ir pārliecība, nevis tikai virspusējs iespaids par kolēģa līdzšinējo rīcību. Turklāt nav arī skaidrs, kādā veidā varētu kolēģi uzrunāt par šādu jautājumu. Ar šiem argumentiem sastopamies daudzās sarunās, kurās uzrunātie tiesneši un nereti arī advokāti liek skaidri saprast, ka šādas prakses – kuru, pārņemot angļu terminu *peer pressure*, varētu dēvēt par koleģiālu spiedienu – tiesā nekad nav bijis.

Ja aizdomu uzrunāšana netiek uzskatīta par pieņemamu, jautājām, vai attieksme ir citāda attiecībā uz situācijām, kurās ir apkopots pietiekams informācijas apjoms, lai runātu par konkrētiem faktiem, piemēram, kad pret kolēģi jau ir ierosināta disciplinārlieta. Tiesā kolēģi atturas no kritiskiem, vērtējošiem, attieksmi izsakošiem komentāriem un tiecas sargāt citus, izprotot, kā jūtas tas, kurš nonācis neērtā situācijā. Dažkārt tiesneši skaidri un gaiši atzina vēlēšanos aizstāvēt savējos.

Ar iekšējas diskusijas trūkumu cieši saistīts risks, ka negodprātīgs tiesnesis, pat neraugoties uz noturīgu negodprātīgas amatpersonas reputāciju, var ilgstoši turpināt karjeru, atrodoties visai komfortablā psiholoģiskajā vidē. Šo problēmu ar konkrētu piemēru ilustrēja viens no

¹³ Intervija ar tiesnesi nr. 8

¹⁴ Intervija ar tiesnesi nr. 11

intervētajiem tiesnešiem: *Par [bijušo RAT tiesnesi X] daudzi saka, ka viņai/m nevajadzēja būt tajā amatā, bet vai kāds ko bija gatavs teikt tiesā? X skatīja pirmajā instancē. Viņu pat slavēja par izskatīto lietu daudzumu.*¹⁵ Savukārt kāds cits intervējamais – advokāts – šo viedokli vispārināja sekojoši: *Šobrīd situācija ir tāda, ka, lai arī cik fons ap kādu personu būtu negatīvs, ar viņu vienkārši netiek galā!*¹⁶

Tikpat kā vienīgais izņēmums no uzsvērtās savstarpējās neitralitātes attiecas uz tiesnešiem, kuri strādā viena tiesas sastāva ietvaros. Domājot par sastāvu kā ticamāko diskusiju forumu, jāņem vērā arī apstākļi, ka Rīgas apgabaltiesā ir prakse, tiesas sastāvus periodiski grozīt (t.i. sastāvus to lietu izskatīšanai, kuras izskata tiesa koleģiāli trīs tiesnešu sastāvā). Rotācija jeb personāliju maiņa sastāva ietvaros bieži nosaukta kā korupcijas risku ierobežojošs faktors, mazinot iespējas izveidot un ilgstoši saglabāt vienošanos viena un tā paša sastāva tiesnešu vidū par iesaistīšanos koruptīvas darbībās. Intervijās ar tiesnešiem gan nebija sastopams viedoklis, ka sastāva maiņai ir nozīme korupcijas riska mazināšanai. Tā tiesnesis sacīja, ka nepiekrīt tiesas sastāva mainībai: *Tas ir tikai „šovs”, ka samazina korupcijas risku.*¹⁷ Arī to tiesnešu vidū, kuri izteica atbalstu sastāvu mainības praksei, motivācija šādas prakses atbalstam biežāk mēdz būt saistīta ar tādiem apsvērumiem, kas nav saistīti ar korupcijas riskiem.

Apspriedes tiesas ietvaros

Institūcijas psiholoģiskajā klimatā nozīmīga loma ir tam, vai un kā atsevišķu kolektīva locekļu darbība vai arī plašāka rakstura tendences tiek apspriestas. Tiesneši intervijās neuzsvēra neformālas komunikācijas nozīmi, daudz biežāk pieminētais pārrunu formāts bija kolēģijas sanāksmes. Korupcijas riska mazināšanas kontekstā nozīme ir tam, vai šādās pārrunās tiek pievērsta uzmanība darbā pieļautām kļūdām un nepiemērotai rīcībai. Tiesnešu sacītais liecina, ka kolēģi ir piesardzīgi uzrunājot arī tās kļūdas, kuras raksturo pavisam konkrēti fakti.

*Divreiz mēnesī notiek kolēģijas sanāksmes. Kolēģijas priekšsēdētājs, reizēm nenosaucot vārdā, parunā par kādu nepiemērotu rīcību vai nozīmīgu kļūdu.*¹⁸

Runājot par neformālām pārrunām tiesnešu vidū, raksturīgs ir sekojošais citāts no intervijas ar tiesnesi:

Tiesnesis: *Emocionāla attieksme procesā pret dalībniekiem – tas nav profesionāli.*

Intervētājs: *Cik par to runā ar citiem kolēģiem?*

Tiesnesis: *Neformālās sarunās par to runā, bet vairāk ar tiem, ar kuriem tiesnesis ir vienā sastāvā.*¹⁹

Minētajā piemērā runa bija par to, vai tiesneši savstarpēji pārrunā jautājumus, kāda izturēšanās procesā būtu pareizāka, un tas apstiprina daudzās sarunās pausto par to, ka šādas sarunas galvenokārt notiek viena tiesas sastāva tiesnešu starpā. Kopumā no intervijām izriet secinājums, ka Rīgas apgabaltiesā tiesnešu darbības iekšēja apspriešana norisinās divos pastāvīgos formātos – viena tiesas sastāva tiesnešu starpā un tiesu kolēģijas tiesnešu sanāksmēs. Tas, vai un kuras no šīm sarunām spēj ietekmēt tiesneša izvēli vai rīcību nākotnē, intervētajiem lielākoties paliek apslēpts. Taujāti par to, tiesneši mēdz uzsvērt, ka nezina, un norādīt uz to, ka tiem nav tiesību ietekmēt kolēģi darba gaitā, jo katrs tiesnesis ir neatkarīgs. Liela daļa no sarunām, kuras uzrunā šo jautājumu, skaidri atklāj vien to, ka izpratne par to, ko ietver tiesneša neatkarības jēdziens, RAT ir ļoti plaša un nereti iziet tālu ārpus likumā minētās „lietas izskatīšanas” robežām.

¹⁵ Intervija ar tiesnesi nr. 10

¹⁶ Intervija ar advokātu nr. 11

¹⁷ Intervija ar tiesnesi nr. 10

¹⁸ Intervija ar tiesnesi nr. 1

¹⁹ Intervija ar tiesnesi nr. 1

Kolektīvisms vs. individuālisms

Cits būtisks jautājums, domājot par vidi, kas ir labvēlīga vai, gluži pretēji, ierobežo korupcijas riskus, ir tas, cik lielā mērā apgabaltiesas tiesneši darbojas kā kolektīvs. Tas izpaužas, piemēram, veidojot un uzturot līdzīgas attieksmes par pretrunīgiem jautājumiem un solidāri izturoties ārējas kritikas gadījumā vai, dodot priekšroku autonomai rīcībai, nepiešķirot lielu nozīmi nerakstītām kolektīvām normām.

Sarunās ar ekspertiem un advokātiem tiesnešu kolektīvisms tika minēts pretrunīgā nozīmē, dažkārt vairāk uzsverot negatīvus aspektus. Kolektīvisms varētu kalpot kā neformāls faktors, kas – līdzīgi kā jebkurā profesijā – palīdzētu uzturēt profesionālos standartus tiesā. Taču kolektīvisms tiek pieminēts arī saistībā ar tiesnešu (t.sk. Rīgas apgabaltiesas) vides noslēgtību, kas nepieļauj neizpaust informāciju par negatīvām parādībām ārpus tiesnešu loka. Kāds eksperts, komentējot situāciju par kādas personas neveiksmīgo mēģinājumu kļūt par tiesnesi, izteica pat pieņēmumu, ka *tiesās svešas acis nevajag*.²⁰ Iepriekšminētais viedoklis, protams, nevar pretendēt uz objektīvas patiesības konstatāciju, bet kolektīvisma jeb tiesnešu piederības grupai ambivalentā nozīme tika uzskatāmi pausta sarunā ar kādu advokātu:

Advokāts: Ja tiesnesis nav piederīgs grupai, tad viņu izspiež. Tiesnese A tika izspiesta no Rīgas apgabaltiesas uz rajona tiesu.

Intervētājs: Vai tas ir tāpēc, ka pārkāpta kāda sarkanā līnija?

*Advokāts: Varbūt... bet civillietās sarkano līniju nav. Krimināllietās varbūt ir.*²¹

Kolektīvisms var izpausties arī kā kolektīvs sociāls spiediens uz jauniem tiesnešiem. Kāds advokāts runāja par kolēģu tiesnešu attieksmi, ko var apzīmēt ar frāzēm: *Nebojā sev un citiem karjeru. Tu esi jauns, nākamgad vari strādāt citā tiesā, bet mēs te paliksim*.²² Šādi argumenti it kā izskanējuši no tiesnešiem, kad kāds no kolēģiem mēģinājis iebilst pret pastāvošo praksi. Saskaņā ar šā advokāta teikto no sākuma skatoties, vai „tiesnesis lokās”, un „cik stiprs ir mugurkauls”. Ja nelokās, esot iespēja, ka citi tiesneši no viņa norobežosies kā no taisnības cīnītāja. Neiederoties saliedētajā grupā, iespēja mainīt nepieņemamu situāciju (rīkoties saskaņā ar saviem ētikas principiem) ir stipri ierobežota.

Tiesnesis, savukārt, šo situāciju skaidroja no pavisam citas puses, sakot, ka tiesas iekšienē notiek savstarpēja palīdzība. Jaunos tienešus mēģina socializēt.²³

Kopumā, raugoties no ārienes, šķiet, ka saziņā ar sabiedrību RAT tiesneši dod priekšroku individuālai pieejai (paust personisku, bet neveidot kolektīva nostāju, nepaust nostāju vispār, vai uzticēt runas pienākumu tiesas priekšsēdētājam/-ai). Tādejādi ir saprotams profesionāļu vidū plaši izplatītais viedoklis, ka RAT tiesnešus nekādā gadījumā nav iespējams salīdzināt vai vērtēt²⁴ kā kolektīvu un mazas ir arī paša tiesneša iespējas kaut ko ietekmēt situācijā, kura tam liekas nepieņemama (un tādēļ, galu galā, „visi pār vienu kārti metami”, kā to nereti rezumē sabiedriskā doma). Vienlaikus intervijas gan ar pašiem tiesnešiem, gan profesionāļiem, kuri saskaras ar tiesu, tomēr vedina domāt, ka, lai arī RAT nav pieņemts runāt par tiesnešu, bet gan par kolēģu (parasti vienas kolēģijas, bet biežāk viena sastāva tiesnešu) kopu, pastāv intervējamo vārdiski vai skaitliski nedefinēts „konservatīvais/piesardzīgais vairākums”, kurš piesardzīgi raugās uz pārmaiņām un, ja iespējams, izvēlas drošu *status quo*.

²⁰ Ekspertu diskusija, 16.04.2009.

²¹ Intervija ar advokātu nr. 5

²² Intervija ar advokātu nr. 1

²³ Intervija ar tiesnesi nr. 4

²⁴ Faktiski vienīgais salīdzinošais vērtējums, kuru dzirdam interviju gaitā, skar tiesas procesa vadīšanas manieri un lēmumu saturu, piemēram, bardzību.

No korupcijas riska viedokļa nav pamata apgalvot, ka nosliece uz kolektīvismu vai uz individuālismu pati par sevi ir labāka vai sliktāka, tomēr šī atšķirība nav mazsvarīga, apsverot piemērotākos rīcības veidus gan reālu, gan šķietamu (faktu nepamatotu, bet plaši izplatītu pieņēmumu) korupcijas risku novēršanai. Piemēram, par pārmaiņu nepieciešamību daudz vieglāk pārliecināt vienu personu nekā vairākas vai to pašu vienu, kurš, pieņemot lēmumu, stipri domā par to „ko domās un kā rīkosies citi/vairākums”.

Sarūgtinājumi bez risinājuma

Svarīgs mikroklimata elements ir organizācijā strādājošo sarūgtinājumi par būtiskiem sava darba apstākļiem. Svarīgākais sarūgtinājums, par kuru izteicās intervētie tiesneši, ir pārmērīga darba slodze. Intervijās bija runa par pārmērīgā darba apjoma izraisītajām sekām – nolēmumu nepietiekami augstu kvalitāti, nespēju veltīt gana uzmanības komunikācijai ar procesa dalībniekiem, izstieptu lietu izskatīšanas laiku, pazeminātu ieinteresētību potenciālo Rīgas apgabaltiesas tiesnešu kandidātu vidū un esošo tiesnešu vispārēju neapmierinātību ar darba situāciju.

Lai raksturotu Rīgas apgabaltiesas noslogojumu, 2. tabulā ir parādīts tiesas sēžu skaits uz vienu tiesnesi Latvijas vispārīgās jurisdikcijas apgabaltiesās 2009. gada pirmajos sešos mēnešos. Tiesnešu skaits ir uzrādīts saskaņā ar Latvijas tiesu portālā (www.tiesas.lv) publicēto informāciju 2009. gada 1. septembrī. Redzams, ja slodzi izsaka kā sēžu skaitu uz vienu tiesnesi mēnesī, tad Rīgas apgabaltiesas krimināllietu tiesneša slodze bija vidēji tikai nenozīmīgi lielāka (8,8) nekā citās apgabaltiesās (no 7,5 līdz 8,4). Cita aina ir attiecībā uz civillietu tiesnešiem, kur Rīgas apgabaltiesā bija vidēji 34,6 sēdes uz tiesnesi – 1,6 reizes vairāk nekā nākamajā noslogotākajā Zemgales apgabaltiesā un 3 reizes vairāk nekā vismazāk noslogotajā Latgales apgabaltiesā.

2. tabula. Apgabaltiesu tiesnešu skaits un nozīmētās sēdes

	Lietu veids un tiesnešu skaits	Nozīmētās sēdes	I 2009	II 2009	III 2009	IV 2009	V 2009	VI 2009	Vidēji
Kurz. a-tiesa	Krimināllietas (6)	Skaits	52	44	59	47	48	46	49,3
		Uz 1 tiesnesi	8,7	7,3	8,4	7,8	6,9	7,7	7,8
	Civillietas (7)	Skaits	104	116	102	106	105	85	103
		Uz 1 tiesnesi	14,9	16,7	14,6	15,1	15	12,1	14,7
Lat. a-tiesa	Krimināllietas (7)	Skaits	65	50	58	71	57	51	58,7
		Uz 1 tiesnesi	9,3	7,1	8,3	10,1	8,1	7,3	8,4
	Civillietas (8)	Skaits	96	91	126	88	83	77	93,5
		Uz 1 tiesnesi	12	11,4	15,8	11	10,4	9,6	11,7
Rīg. a-tiesa	Krimināllietas (24)	Skaits	204	206	207	235	205	215	212
		Uz 1 tiesnesi	8,5	8,6	8,6	9,8	8,5	9	8,8
	Civillietas (23)	Skaits	666	784	833	875	786	836	796,7
		Uz 1 tiesnesi	29	34,1	36,2	38	34,2	36,3	34,6
Vidz. a-tiesa	Krimināllietas (6)	Skaits	40	49	52	44	38	44	44,5
		Uz 1 tiesnesi	6,7	8,7	8,7	7,3	6,3	7,3	7,5
	Civillietas (7)	Skaits	90	112	96	120	85	45	91,3
		Uz 1 tiesnesi	12,9	16	13,7	17,1	12,1	6,4	13
Zem. a-tiesa	Krimināllietas (7)	Skaits	61	54	57	56	58	52	56,3
		Uz 1 tiesnesi	8,7	7,7	8,1	8	8,3	7,4	8
	Civillietas (6)	Skaits	125	120	167	126	99	130	127,8
		Uz 1 tiesnesi	20,8	20	27,8	21	16,5	21,7	21,3

Datu par nozīmētajām sēdēm avots: Tiesu informācijas sistēma

Līdzīga aina paveras, raugoties uz saņemto un pabeigto civillietu skaitu. 2009. gada pirmajā pusgadā uz vienu Rīgas apgabaltiesas tiesnesi bija saņemtas 33,5 un pabeigtas 40,9 civillietas pirmajā instancē. Šie skaitļi ir attiecīgi 1,6 un 1,3 reizes lielāki nekā nākamajā noslogotākajā

Zemgales apgabaltiesā un attiecīgi 2,2 un 1,9 reizes lielāki nekā vismazāk noslogotajā Latgales apgabaltiesā.

3. tabula. Apgabaltiesu tiesnešu skaits, saņemto un pabeigto civillietu skaits pirmajā instancē 2009. gada pirmajā pusgadā

	Civillietu tiesnešu skaits		Saņemto lietu skaits	Pabeigto lietu skaits
Kurzemes apgabaltiesa	7	Kopskaits	127	164
		Uz 1 tiesnesi	18,1	23,4
Latgales apgabaltiesa	8	Kopskaits	119	175
		Uz 1 tiesnesi	14,9	21,9
Rīgas apgabaltiesa	23	Kopskaits	771	942
		Uz 1 tiesnesi	33,5	40,9
Vidzemes apgabaltiesa	7	Kopskaits	129	137
		Uz 1 tiesnesi	18,4	19,6
Zemgales apgabaltiesa	6	Kopskaits	128	185
		Uz 1 tiesnesi	21,3	30,8

Datu par lietu skaitu avots: Tiesu informācijas sistēma

Otrs pētījumos tradicionāli atspoguļots valsts amatpersonu sarūgtinājums ir saistīts ar nepietiekamu atalgojumu un sociālajām garantijām. Interviju veikšanas laikā norisinājās valsts budžeta izdevumu samazināšana, un līdz ar to tika gatavota arī tiesnešu atalgojuma samazināšana, taču šī tēma – kaut arī pieminēta – pārsvarā neizskanēja kā primāras nozīmes jautājums.

Secinājumi:

Runājot par profesionālo ētiku, apgabaltiesas tiesnešu vidū dominē nostāja, ko var apzīmēt kā nejaukšanās cita lietās (iespējams, izņemot attiecībā uz tiesnešiem, kuri strādā viena tiesas sastāva ietvaros). Kaut gan šādai nostājai ir saprātīgs pamatojums, blakusefekts ir risks, ka negodprātīgs tiesnesis ar ilgstošu un noturīgu negodprātīgas amatpersonas reputāciju var turpināt karjeru, atrodoties visai komfortablā psiholoģiskajā vidē.

Situācija Rīgas apgabaltiesā uzskatāmi liecina, ka mehāniska pretkorupcijas „labās prakses” standartu un kritēriju attiecināšana uz institūciju, vērtējot korupcijas riskus, var sniegt maldīgu priekšstatu par patieso situāciju tiesā. Tā, Rīgas apgabaltiesā nav raksturīgas plašas un atklātas neformālas diskusijas par sasāpējušām problēmām, kā arī pretkorupcijas teorijā par būtisku uzskatītais „kolektīvais spiediens”. Tā vietā priekšroka tiek dota formāliem un profesionāliem forumiem – kā dēļ būtisku lomu korupcijas risku pārvaldībā iegūst tādas institūcijas kā tiesnešu sastāvi, tiesas kolēģijas (īpaši to vadītāji), kā arī tiesnešu ētikas komisija.

Pastāv uzskats, ka Rīgas apgabaltiesas tiesnešiem nav raksturīgs kolektīvs, bet ir raksturīgs kolektīvisms, kas izpaužas kā noslēgtība, kas palīdz neizpaust informāciju par negatīvām parādībām ārpus tiesnešu loka. Šādu ieskatu daļēji apliecina arī tiesnešu sacītais. Kaut arī šis konstatējums tikpat kā nav objektīvi pārbaudāms, šāda viedokļa pastāvēšana aicina pievērst uzmanību tam, vai noteiktos posmos, piemēram, kvalifikācijas vērtēšanā nevajadzētu plašāk iesaistīt amatpersonas, kas pašas nav tiesneši.

Salīdzinot ar kolēģiem citās apgabaltiesās, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas tiesnešiem ir būtiski lielāka darba slodze. Tas mazina tiesas efektivitāti (un uzticību tiesai – „justice delayed is justice denied”), rada tiesnešiem stresu un profesionālās izdegšanas risku. Šādos apstākļos var mazināties tiesnešu profesionālā motivācija, pazemināties darba kvalitāte un dažreiz pat pastiprināties nosliece uz neētisku rīcību.

1.4. Radniecības attiecības un sociālās attiecības ārpus savas tiesas

Viena no tēmām, kuru bieži uzrunā saistībā ar korupcijas riskiem tiesās, ir tiesnešu radniecības un ciešas sociālās attiecības ar citu juridisko profesiju pārstāvjiem. Arī Rīgas apgabaltiesā ir vairāki tiesneši, kuru laulātie vai radnieki ir advokāti vai arī citu tiesu tiesneši. Viscaur intervijās ar tiesnešiem, advokātiem un prokuroriem bija vienprātība, ka tiesneši skaidri apzinās un praksē ievēro, ka nav pieļaujama lietas izskatīšanā, kuras iznākumā laulātais vai radnieks ir ieinteresēts, piem., pārstāv pusi šajā lietā.

Advokāti intervijās palaikam pievērta uzmanību situācijām, kur laulību / radniecības saišu nozīme var izpausties netiešāk. Šādas situācijas var iedalīt divās kategorijās:

- Personai, kas ir puse / pārstāv pusi procesā, ir attiecības ar citu šās tiesas tiesnesi (ne tiesnesi, kurš skata attiecīgo lietu). Piemēram, lietā pusi pārstāv advokāts, kurš ir laulības attiecībās ar kādu citu šīs pašas tiesas tiesnesi. Otrai pusei var rasties bažas, ka tiesnesis koleģiālu attiecību dēļ noslieksies par labu pusei, kuru pārstāv ar kolēģi saistīts cilvēks.

- Personai, kas ir puse / pārstāv pusi procesā, ir attiecības ar augstākas instances tiesas tiesnesi. Piemēram, advokāts ir radnieks augstākas instances tiesas tiesnesim. Kā advokāts sacīja intervijā, *subjektīvi varbūt ir baža, ja pretī advokāts ir [senatora X] dēls. Kā tad būs Senātā?*²⁵ Šās situācijas paveids ir gadījumi, kad paša apgabaltiesas tiesneša laulātais/radnieks/draugs ir LR Augstākās tiesas tiesnesis. Šajā gadījumā pusei, kurai lietas izskatīšanas rezultāts ir nelabvēlīgs, var rasties bažas, ka apelācijas vai kasācijas instancē būs neobjektīvi labvēlīga attieksme pret apgabaltiesas nolēmumu.

Intervēto advokātu vidū palaikam tika izteikts visai kategorisks viedoklis, ka laulātajiem nevajadzētu ļaut strādāt vienam par tiesnesi, otram par advokātu. *Pat ja viņš to lietu neskatīs, kolēģis tāpat zina.*²⁶ Tomēr jādodomā, ka tiesiski un praktiski būtu grūti pieņemt, pamatot un īstenot šādu aizliegumu. Tāpēc pārsvarā tomēr ir viedoklis, ko pauda cits advokāts: *Nevar prasīt, lai tiesnesis, kura laulātais ir advokāts, šķiras vai atstāj amatu.*²⁷ Pētot citu valstu pieredzi, šā pētījuma autoriem tiešām nav izdevies atrast gadījumus, kur tik stingra prasība būtu spēkā.²⁸

Raugoties no korupcijas riska viedokļa, ir jāuzdod jautājums, vai minētajās situācijās šādām attiecībām ir jebkāda ietekme uz tiesas spriešanu. Šāds jautājums ir jo sevišķi svarīgs, jo nereti pat tiesneša atstatīšana no lietas izskatīšanas nav risinājums (piemēram, tiesneša atstatīšanās nepalīdz, ja bažas ir saistītas ar radniecību starp advokātu un citu šīs tiesas tiesnesi, kamēr vien lieta tiek vispār skatīta attiecīgajā tiesā).

Intervēto tiesnešu un advokātu vidū izplatītākais uzskats ir, ka šādas attiecības tiesas spriešanu neietekmē. Tomēr īpaša attieksme varētu izpausties attiecībā uz specifiskiem aspektiem, kad procesā kāda darbība, kas varētu nākt par labu pusei, ir pieļaujama, bet nav obligāta. Tipiski varētu būt runa par lielākas uzmanības pievēršanu puses paustajiem argumentiem. *Ja advokāts ir*

²⁵ Intervija ar advokātu nr. 7

²⁶ Intervija ar advokātu nr. 4

²⁷ Intervija ar advokātu nr. 10

²⁸ Kalniņš, V., Kažoka, I., Litvins, G. *Tiesnešu ētika, kvalifikācija un atbildība Latvijā: kā neapstāties pie sasniegtā?* Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2008.

*kolēģa vīrs, nav citādāka attieksme, tiesiskā ziņā nav. Ja ir kāds robs, varētu tā vai citādi, tad varbūt...*²⁹

Viens no ekspertiem saistīja jautājumu par tiesnešu radiniekiem – praktizējošiem juristiem – ar naudas maksājumiem, kas vismaz robežojas ar korupciju: *Lietā ieinteresētie atrod tiesneša radnieka (vīra, sievas) advokāta biroju. Nav nepieciešams noteikti sarunāt ar pašu tiesneša radnieku. Samaksā lielu naudu – lielāku kā maksātu citiem birojiem.*³⁰ Šis gan bija vienīgais pētījuma gaitā uzklusītais šāda veida viedoklis, kurš neapstiprinājās citās intervijās.

Saruna par tiesnešu komunikāciju ar citu juridisko profesiju pārstāvjiem un tās ēnas pusēm gandrīz neizbēgami nonāk pie grāmatas „Tiesāšanās kā ķēķis”. Viedokļi par grāmatas saturu nav viennozīmīgi. Daļa uzrunāto to sauc par nepieciešamu, lai atklātu to, *ko visi tāpat zināja, bet par ko neviens nerunāja*. Tiesneši nereti uzsver, ka iepriekš dažāda rakstura neformālas attiecības ar advokātiem, līdz pat konkrētu lietu apspriešanai bijusi pieņemta prakse, kas nav uzskatīta par kaut ko nosodāmu un kas – tā ticis uzskatīts – neietekmē lietu iznākumu.

Citi savukārt kritizē autoru, norādot, ka grāmatā ietvertā informācija ir sausi, no konteksta izrauti fakti, kas var radīt (un ir radījuši) nepareizu ieskatu par ļoti ikdienišķām un nekaitīgām lietām. Tomēr, neraugoties uz pretrastībām, neviens nenoliedz, ka grāmatas iznākšana bija pagrieziena punkts diskusijā par tiesnešu objektivitātes redzamajām izpausmēm un starpprofesiju saskarsmes normām. Pēc vairuma tiesnešu domām skaidrs ir arī tas, ka konstruktīvu pienesumu sistēmas sakārtošanā sarunu publiskošana nav nesusi.

Daudzi atzīst, ka *ķēķa* rezultāts ir nevis sistēmas sakārtošana, bet jēgpilnas komunikācijas izsīkums tiesnešu un advokātu vidū, kas nereti neļauj risināt procesuālus jautājumus, kuri varētu pātrināt tiesas procesu (kā piemēru šeit dzirdam sagatavošanas sēdes). Pagātnes ainai tiek pretstatīta pašreizējā situācija, kad tiesneši ir daudz izolētāki no citu juridisko profesiju pārstāvjiem un pastāv nosliece vispār izvairīties no kontaktiem. Kā sacīja viens no tiesnešiem, *mēs mēģinām teikt, ka nevajadzētu atklāti runāt tiesas gaitēnos ar advokātiem.*³¹ Šo stāvokli apstiprināja arī vairāki advokāti: *Advokātam faktiski nav pat iespēju piekļūt tiesnesim. Otra galējība tagad – gandrīz vispār nevar vairs runāt.*³²

Lai arī pirmās emocijas un pārmērības, piemēram, savstarpēji pazīstamu advokātu/ tiesnešu tīša ignorēšana, noraidījumi, kas pamatoti grāmatā publicētajās sarunās, ir pagātnē, to vietā nav nācis jauns komunikācijas modelis. Nedz tiesnešu, nedz sarunas otras puses – advokātu un prokuroru – vidū nav diskusijas un konsensa par to, kāds ir pieklājīgs, samērīgs un ētisks, attiecībā pret klientiem un tiesas procesa dalībniekiem, saskarsmes modelis.

Šāda jauna modeļa apzināta meklēšana bieži netiek uzskatīta par nepieciešamu, īpaši vidējās un vecākās paaudzes tiesnešu vidū, kuri ir strādājuši laikā, kad tiesa, policija, prokuratūra un advokatūra strādāja kā vienota sistēma, kad notika regulāras pilsoņu pieņemšanas un paši tiesneši pieņēma prasības pieteikumus. Gan tiesneši, gan advokāti jautā, *kādēļ toreiz viss bija kārtībā?*

*Droši vien, saka viens no tiesnešiem, [iespēja komunicēt] radīja cilvēkiem sajūtu, ka tiesa viņiem patiešām palīdz.*³³ Tikai daži no intervētajiem šo situāciju izvērtē kritiski, un tie, kuri to dara, sarunas gaitā norāda, ka prokuratūras darbā tas nozīmējis nemitīgu iejaukšanos *no augšas* un prokurora neatkarības būtiskus ierobežojumus, savukārt tiesneši civilīetās norāda: *No otras puses [domājot par riskiem] toreiz nebija nekādu civilstrīdu, izņemot ģimenes tiesības un*

²⁹ Intervija ar tiesnesi nr. 3

³⁰ Ekspertu diskusija, 16.04.2009.

³¹ Intervija ar tiesnesi nr. 11

³² Intervija ar advokātu nr. 3

³³ Intervijas ar tiesnešiem nr. 5, nr. 9

vienkāršas mantojuma lietas, vai kolhozu strīdus, tomēr šādas lietas pārsvarā “nosmēla” arbitrāžas.³⁴

Saprotams, ka konsenss nepieciešams visupirms pašu tiesnešu vidū. Tomēr tam traucē gan jau iepriekš minētie izaicinājumi, kas saistīti ar tiesas kā kolektīva viedokļa veidošanu (īpaši Rīgas apgabaltiesā, kuras kolektīvs strādā divās dažādās ēkās), gan nevēlēšanās un atturība skaļi uzrunāt problēmas, kuras šaurākā lokā tiek nosauktas kā aktuālas un uzrunāšanas vērtas. Skaidrs ir viens: tiesneši neatbalsta KNAB vairākkārt pausto viedokli, ka tiesnesim, strādājot savā amatā, ir jāaizmirst par ārpus darba komunikāciju ar draugiem un paziņām, kuri ir darbojas kā advokāti, prokurori. Tanī pat laikā komunikācijas tiesnešu un citu juridisko profesiju vidū noliegšana ir kļuvusi par sava veida „ētikas” rituālu, kura pārkāpšana nekavējoties tiek saistīta ar negodprātīgas rīcības iespējamību. Tādēļ teikums – *Bet es tomēr eju dzert kafiju ar [man] pazīstamiem advokātiem* – mūsu sarunās izskan teju kā disidenta paziņojums.³⁵

Secinājumi:

Disciplinārās atbildības praksē un Tiesnešu ētikas komisijas viedokļos pakāpeniski izkristalizējas standarti par to, kad tiesnesis drīkst un kad nedrīkst piedalīties konkrētas lietas izskatīšanā. Tomēr daļai Rīgas apgabaltiesas klientu saglabājas šaubas par tiesnešu objektivitāti lietu izskatīšanā arī gadījumos, kas ir niansētāki nekā lietas izskatīšana, piedaloties radniekiem. Ar retiem izņēmumiem, trūkst tiesnešu kolektīva skaidri formulētas nostājas šais jautājumos, kas, savukārt, paver ceļu, iespējams, nepamatotiem pieņēmumiem par objektivitātes riskiem tiesas darbā.

Uzrunājot jautājumus, kas saistīti ar radniecības vai draudzības saišu ietekmi uz tiesneša darbu, reakcija nereti ir emocionāla, nevis racionāla. Piemēram, daļa tiesnešu uzsver, ka no viņiem sagaida teju vai pilnīgu norobežošanos no personīgi pazīstamiem citu juridisko profesiju pārstāvjiem. Nepārvarot šo sastinguma punktu, konstruktīvi un konsekventi risinājumi, kurus, šķiet, vēlas ieraudzīt arī paši tiesneši, ir maz iespējami.

Lai arī advokāti norāda, ka arī „slīpu” spriedumu var uzrakstīt labi argumentējot, jautājumu par tiesneša objektivitāti situācijās, kad tiesas process Rīgas apgabaltiesā ir saistīts ar tiesneša radniekiem vai tuvām personām, ir jāskata kontekstā ar tiesas spriedumu kvalitāti.

1.5. Priekšstati: ētikas principi un to īstenošana profesionālajā darbībā

Intervijās ar tiesnešiem, advokātiem un prokuroriem tikpat kā nekad nebija norāžu uz korupciju Rīgas apgabaltiesā, kas izpaustos kā noziedzīgi nodarījumi. Intervējamie advokāti daudz biežāk runāja par personisku attiecību ietekmi uz tiesas procesiem. Vairāku intervējamo izteikumos tās tika uzskatītas par svarīgāko problēmu Rīgas apgabaltiesā pētījuma tematikas ietvaros.

Kāds advokāts aprakstīja agrāk pieņemtu praksi, kad krimināllietā visas iesaistītās personas no valsts puses – policija un prokuratūra – nāk runāt ar tiesnesi un stāstīt, „kas šai lietā ir”. Saskaņā ar advokāta teikto tas nebija jautājums par kukuļdošanu vai kāda konkrēta rezultāta pirkšanu, bet „diskusiju”, kas situācijā, kad tiesnesis var būt neizlasījis lietu, varēja radīt izšķirošu iespaidu par lietu un tās saturu.³⁶ Tomēr, pat runājot par pašreizējo situāciju, daži advokāti norādīja uz personiskā līmeņa attiecību nozīmi, gan neprecizējot, kā šī ietekme ir izpaudusies konkrētās lietās.

³⁴ Intervija ar tiesnesi nr. 5

³⁵ Intervija ar tiesnesi nr. 2

³⁶ Intervija ar advokātu nr. 1

Zelta sastāvs

Intervijās ar advokātiem atkārtojās uzskats par daļu Rīgas apgabaltiesas civillietu tiesnešu, kam savulaik – līdz grāmatas „Tiesāšanās kā ķēķis” iznākšanai – bija svarīga loma tiesā. Intervētie advokāti gan parasti nenorādīja uz konkrētu tiesnešu konkrētām neētiskām darbībām un vēl jo mazāk uz konkrētiem krimināli sodāmiem nodarījumiem. Tomēr šajā precīzi nenoteiktajā tiesnešu grupā ietilpstošie uzturējuši ciešas saites ar personām, kas ieinteresētas konkrētu lietu izskatīšanā un, pēc visa teiktā spriežot, arī ļāvušies tiešākai vai netiešākai ietekmei. Intervijās sastopamie apzīmējumi šiem tiesnešiem ir *ziedu laiku sastāvi, zelta sastāvs, ķēķa tiesneši*. Zemāk ir vairāki citāti no intervijām ar dažādiem advokātiem par šo jautājumu:

*Rīgas apgabaltiesas bīstamība ir vecie tiesneši. Jaunie var kļūdīties, bet citādi ir OK.*³⁷

Ir palikuši tiesneši no „*tiem ziedu laiku sastāviem, bet situācija ir normalizējusies tiesneša palīgu institūta un ķēķa grāmatas ietekmē. [...] Rīgas apgabaltiesas sastāvs mainās. Tagad ir apgrūtināti prognozēt lietas iznākumu pēc sastāva. Kad bija tie 10-11 tiesneši, varēja vairāk prognozēt.*”³⁸

*Drusku mainījies tas, ka klienti vairs tā nejautā par Rīgas apgabaltiesu: „Vai Jūs to tiesnesi pazīstat, vai varat palīdzēt?”*³⁹

Dažādā un mainīgā izpratne

Kopumā var teikt, ka tiesnešu vidū nav vienotas izpratnes par dažiem profesionālās izturēšanās/ētikas standartiem. Kā sacīja tiesnese, *nav vienotas izpratnes par ētikas jautājumiem tiesnešu vidū, nav tāda kā pārrunāta konsensa.*⁴⁰ Turklāt šajā gadījumā nav runa par to, ka konkrēti tiesneši rīkojas izteikti neētiski, bet gan pieturas pie atšķirīgiem ieskatiem.

Tā, piemēram, tiesneši pieturas pie būtiski atšķirīgiem uzskatiem jautājumos, vai šaubu gadījumā par nepieciešamību sevi atstatīt no lietas izskatīšanas vajadzētu par šo šaubu pamatā esošajiem apstākļiem informēt puses. Piemēram, kāds tiesnesis sacīja: *Nebūtu īsti pareizi tik publiski sevi konfrontēt. Tad labāk pašam pie sevis izvērtēt un sevi atstatīt.*⁴¹ Savukārt cits tiesnesis puda viedokli, ka apstākļu izklāstīšana procesa dalībniekiem un viņu viedokļa uzklaušāšana ir piemērots risinājums.

Būtiski atšķirās arī tiesnešu uzskati par to, vai tiesnesim vajadzētu komentēt nolēmumus vai kādas citas savas profesionālās darbības.

Intervijās ar tiesnešiem atkārtojās viedoklis, ka grāmatas „Tiesāšanās kā ķēķis” publicēšana ir būtiski ietekmējusi to, kādas profesionālās izturēšanās normas tiesneši praksē ievēro. Tiesnesis norādīja, ka grāmata bija robežšķirtne attiecībā uz to, kas līdz tam teorijā bija zināms, bet praksē netika piemērots – *Neuzskatīja, ka saiknes būtu kaut kas slikts.*⁴² Grāmatā publicētie sarunu atšifrējumi tādējādi būtu uzskatāmi par vispārpieņemtas prakses atspoguļojumu. Par to liecina, piemēram, šāds kāda cita tiesneša sacītā citāts: *Ja tas aparāts būtu pieslēgts mūsu telefoniem [domāti tiesnešu telefoni], tad mūs nosistu sabiedrība ar rungu. Tai laikā mēs visus jautājumus risinājām paši, piemēram, tādus, kas saistīti ar lietas nozīmēšanu izskatīšanai.*⁴³

³⁷ Intervija ar advokātu nr. 5

³⁸ Intervija ar advokātu nr. 8

³⁹ Intervija ar advokātu nr. 7

⁴⁰ Intervija ar tiesnesi nr. 4

⁴¹ Intervija ar tiesnesi nr. 1

⁴² Intervija ar tiesnesi nr. 11

⁴³ Intervija ar tiesnesi nr. 5

„Tiesāšanās kā ķēķis” publikācija radīja vismaz vienai daļai tiesnešu apjukumu attiecībā uz standartiem, kas viņu profesijas pārstāvjiem jāievēro. Viena no reakcijām uz šo situāciju ir pārspīlēta norobežošanās. Saskaņā ar kāda tiesneša teikto grāmata bija negatīvs signāls, kas izraisīja pārspīlētu uzmanību un bailes no komunikācijas profesiju starpā. Kā sacīja tiesnesis: *Situācija pēc ķēķa ir stulba, cilvēki nesveicinās.*⁴⁴ Uz norobežošanas attiecībās ar tiesnešiem norādīja arī daži no intervētajiem prokuroriem un pārsvarā uzskatīja, ka tā darba traucē. Intervijās ar prokuroriem bija sastopams uzskats, ka nebūtu problēmu, ja tiesnesis pirms lietas parunātu ar prokuru, piezvanītu.

Dažkārt tamlīdzīgus viedokļus papildina arī sarkastiska attieksme pret šo jautājumu un pat profesionālās ētikas jautājumiem kopumā. Šādas attieksmes cēloņu vidū varētu būt ne tikai „Tiesāšanās kā ķēķis” publikācija, bet arī citi faktori – divu tiesnešu aizturēšana saistībā ar kukuļošanu 2006. gadā, bijušā Augstākās tiesas priekšsēdētāja un bijušās Valsts prezidentes paustā kritika pret tiesnešiem, aktīvā tiesnešu saukšana pie disciplinārbildības līdz 2008. gadam. Ar šādām norisēm tiesnešu attieksmi saistīja, piemēram, kāds advokāts, kurš norādīja arī uz pazemojuma sajūtu, ko tiesnešos, iespējams, izraisa slēptas kontroles iespēja: *Sajūta, ka ir iespējamas blusiņas kabinetā, pat ja laba mērķa labad, pazemo tiesnešus.*⁴⁵

Kritiski vērtējot pašreizējo situāciju, tiesneši norāda uz diviem apsvērumiem, kuri būtiski ietekmē *godaprāta vidi* tiesā. Šādas – pozitīvi atbalstošas un atklātas – vides veidošanā būtiska ir tiesas iekšējā demokrātija un līdzsvars starp progresīvajiem tiesnešiem un tiem, kuriem jaunas idejas ir svešas. Tiesneši, kuri izvēlās par šo jautājumu runāt, – gan esošie, gan bijušie, – norāda, ka Rīgas apgabaltiesā *progresīvā daļa* ir mazākumā, samērojot ar konservatīvi noskaņotajiem kolēģiem.

Tiesneši izsaka pozitīvu cerību uz ētikas komisijas darbu, kuras prakse, iespējams, palīdzēs risināt jautājumu par vienotas izpratnes un principu interpretācijas prakses trūkumu.

Secinājumi:

Priekšstats par Rīgas apgabaltiesu nozīmīga vieta ir uzskatam, ka savulaik daļa tiesnešu – neformāli dēvēti par zelta sastāvu un tml. – uzturējuši ciešas saites ar personām, kas ieinteresētas konkrētu lietu izskatīšanā, un arī ļāvušies tiešākai vai netiešākai ietekmei. Šāda priekšstata pastāvēšana pati par sevi ietver risku, ka negodīgas personas var mēģināt arī tagad ietekmēt atsevišķus tiesnešus, paļaujoties, ka, ja jau kādreiz tā varēja, iespējams, var joprojām.

Lai arī profesionālās ētikas jēdziens kā tāds šķiet organisks tiesnešu ikdienas darbā, diskusija par ar to saistītajiem jautājumiem tiek uzskatīta par sveādu un katrā ziņā ne Rīgas apgabaltiesas ierastajam darba stilam raksturīgu parādību (sk. augstāk). Tiesnešu vidū nav vienotas izpratnes par dažiem profesionālās izturēšanās/ētikas standartiem, piemēram, vai un kā informēt puses par apstākļiem, kas varētu radīt šaubas par tiesneša objektivitāti, vai un kā tiesnesim vajadzētu sniegt publiskus komentārus par savu profesionālo darbību. Vienotības un konsekvences trūkums viennozīmīgi iedragā pat profesionāļu uzticēšanos tiesai.

1.6. Tiesas darbinieki

Pētījuma gaitā tiesas darbinieki gandrīz nekad netika pieminēti saistībā ar koruptīvu, neētisku vai kā citādi aizdomīgu rīcību. Gan intervētie tiesneši, gan advokāti mēdza uzsvērt pozitīvo lomu, kāda ir tiesnešu palīgiem. Palīgu ieviešana ir būtiski uzlabojusi situāciju tiesās, tai skaitā

⁴⁴ Intervija ar tiesnesi nr. 5

⁴⁵ Intervija ar advokātu nr. 6

samazinot korupcijas riskus. Palīgu loma korupcijas risku samazināšanā tiek uzsvērta galvenokārt saistībā ar to, ka *nav vairs par katru sīkumu jāzvana tiesnesim*.⁴⁶ Tādējādi palīgs vēl vairāk palīdz norobežot tiesnesi no kontaktiem ar tiesas klientiem. Otrs, kaut arī mazāk uzsvērtais veids, kā tiesnešu palīgu esamība mazina korupcijas riskus, ir apgrūtinājums tiesneša negodīgai rīcībai, kas rodas no tā, ka vēl viena persona – palīgs – ir iesaistīta darbā.

Secinājumi:

Pētījuma gaitā netika konstatēti riski saistībā ar apgabaltiesas darbiniekiem (daži aspekti saistībā ar darbiniekiem un lietu elektronisko sadali ir aplūkoti 2.1. nodaļā).

2. Organizācija

2.1. Lietu sadale

Kopš 2007. gada Rīgas apgabaltiesā tiesai iesniegtās krimināllietas un prasības pieteikumus civillietās tiesnešiem neiedala tiesas priekšsēdētājs, bet gan elektroniska lietu sadales sistēma. Jāpiebilst, ka, domājot par pretkorupcijas mehānismiem, šāda sistēma ir viens no bieži ieteiktiem risinājumiem korupcijas risku novēršanai tiesās. Tāpat ekspertu vidū plaši pieņemts, ka viens no būtiskiem riskiem (ar vai bez elektroniskas lietu sadales sistēmas) ir tiesnešu specializēšanās noteiktu kategoriju lietu skatīšanai, izņemot specializāciju plašās tiesību nozarēs, piemēram, krimināllietās un civillietās. Rīgas apgabaltiesā iedibinātā lietu sadales sistēma neparedz tiesnešu specializāciju (šo lēmumu pieņem tiesas priekšsēdētājs), izņemot nedaudzas šauras lietu kategorijas, piemēram, ar autortiesībām un preču zīmēm saistītās lietas.

Tāpat teorētiski korupcijas riski, kas saistīti ar lietu sadalīšanu un nonākšanu pie tā vai cita tiesneša (*bija laiks, kad noteiktiem advokātiem bija noteikti tiesneši, kā norādīja viens no intervētajiem advokātiem*)⁴⁷, ir pilnībā novērsti. Mūsu uzdevums bija noskaidrot, vai tie, kuri ikdienā saskaras ar šo lietu sadales mehānismu, arī uzskata tāpat, kā uzskatītu daudzi starptautiskie pretkorupcijas pasākumu eksperti. Proti, ikvienam no sastaptajiem un iztaujtajiem profesionāļiem mēs uzdevām jautājumu: „Vai jūs uzticaties un kāds ir jūsu viedoklis par lietu sadales elektronisko mehānismu Rīgas apgabaltiesā; vai tas novērš korupcijas riskus, kurus Jūs spētu identificēt?”

Intervijas nepārprotami pierāda, ka labs pretkorupcijas mehānisms ir līdzīgs dārgam pulkstenim, – bez uzticības laikrādim tas ir vērtība vien kolekcionāriem un metāla uzpircējiem:

*Ir ļoti liels risks, ka elektroniskā lietu sadale var arī nebūt nejauša.*⁴⁸

*Lietu sadales nejaušība ir aplama, un nez vai notiek arī tad, ja tā tiek postulēta. Ir tiesneši, kuri nevar pavilkt lielas lietas, un tādiem būtu jāspecializējas. Specializācija ir taisnīguma interesēs.*⁴⁹

Intervētājs: *Vai e-sadale ir kaut kādā veidā vairojusi uzticēšanos tiesām?* Tiesnesis: *Neredzu to.*⁵⁰

*[Lietu sadale] būtu tiesas priekšsēdētāja funkcija.*⁵¹

⁴⁶ Intervija ar tiesnesi nr. 2

⁴⁷ Intervija ar advokātu nr. 11

⁴⁸ Intervija ar advokātu nr. 1.

⁴⁹ Intervija ar prokuroru nr. 5

⁵⁰ Intervija ar tiesnesi nr. 11

⁵¹ Intervija ar advokātu nr. 8

Elektroniskās lietu sadales sistēmas vājākais punkts ir ticības trūkums nejaušībai tās darbībā un caurskatāmības trūkums. Intervētie nereti saka, ka viedokli noformulēt ir grūti, jo tik labi nepārzina elektroniskās sistēmas darbības pamatprincipus: *Neviens īsti nevar vērot, kā tā ievade datorā notiek, bet bažas varētu tikt kļiedētas, ja tā būtu redzama. Varbūt ir tiesneši, kuriem cenšas neiedalīt sarežģītas lietas, kurās sabiedrība „kāro asinis?”*⁵² Elektroniskajam lietu sadales mehānismam *pietrūkst caurskatāmības.*⁵³ Šādā situācijā viegli veidojas pārliecība, ka *ne jau [tiesnesis] Zāģeris sadala lietas, bet kancelejas vadītāja.*⁵⁴

Tie, kuri sistēmai neuzticas nemaz, savu viedokli pamato arī ar piemēriem (gan advokātu, gan prokuroru pusē), norādot, ka kāda liela uzņēmuma lietas *konstanti nonāk vienam tiesnesim*⁵⁵, vai minot vairākus tiesnešus, ar kuriem tiem ikdienā nākas saskarties visbiežāk, un retoriski jautājot, vai tas ir iespējams, ja lietu sadali vada nejaušība?

Salīdzinājumā ar advokātiem un prokuroriem tiesnešu viedoklis par šo sistēmu korupcijas risku aspektā ir daudz pozitīvāks, tomēr nevienā no sarunām neizpaliek kritika par tās uzbūves nepilnībām un *nejaušajām sekām* tiesas ikdienas darbā, dažuprāt, pat būtiski ietekmējot procesa kvalitāti un radot jaunus korupcijas riskus.

Daudzi no intervētajiem ir pārliecināti, ka lietu sadales mehānisms negatīvi ietekmē lietas iznākumu gan caur tiesas procesa, gan sprieduma kvalitāti. Bažas rodas par tiesas sastāva kompetenci (visi atzīst, ka viens cilvēks nevar būt speciālists visos jautājumos), kā arī tiesneša prasmi un spēju *savaldīt* un kvalitatīvi vadīt tiesas procesu: *Tiesnešiem ir problēmas ar liela apjoma lietu vadīšanu, „turēšanu rāmjos”. Tas rada bažas par tiesnešu profesionalitāti.*⁵⁶

Viskritiskākie ir prokurori, kā nozīmīgāko nosaucot apstākli, ka šāda sistēma pēc noklusējuma pieņem, ka visiem tiesnešiem ir vienādas zināšanas, pieredze un spējas vadīt tiesas procesu. Īpaši sarežģītos procesos šī apstākļa ignorēšana var kļūt izšķiroša procesa kvalitātei, un, skeptiskāko ieskatā, arī iznākumam. (Šis jautājums sīkāk analizēts nākamajā apakšsadaļā *Lietas atbilstība tiesnesim un tiesnešu specializācija*). Elektroniska lietu sadale nespēj aizstāt gādīgu un godīgu tiesas priekšsēdētāju, kurš *saprot lietas jēgu un spēj katrai lietai atrast piemērotu tiesnesi.*⁵⁷

Tomēr vairākuma intervēto skatījumā – neatkarīgi no profesionālās piederības – izveidotā sistēma ir kopumā laba: *E-sistēma ir novērsusi situāciju, kad pusēm ir iespējas dabūt tiesā tādu vidi, kādā tās jūtas komfortabli; Iepriekš tiesneši cīnījās par prokuroriem, jo ar labu prokuroru tiesnesim ir daudz vieglāk strādāt.*⁵⁸

Elektroniskā sadale ir ļoti pareiza lieta. Tā ir objektīva un akla pret iespēju kaut ko darīt. Tiesnesis puda uzskatu, ka sistēmai var uzticēties un ka persona, kura pieņem lietas, neko nevar ietekmēt, un tādēļ tiesai nevar arī nekādā veidā neko pārņemt.⁵⁹

Lietas atbilstība tiesnesim un tiesnešu specializācija

Lietu sadales mehānisms netieši ietekmē sprieduma kvalitāti. Sarunās un intervijās bieži izskan norādes, ka automātiska lietu sadale rada situāciju, kad lietas nonāk pie tiesneša, kuram trūkst

⁵² Intervija ar advokātu nr. 10

⁵³ Intervijas ar advokātu nr. 7, prokuroru nr. 4

⁵⁴ Intervija ar advokātu nr. 4

⁵⁵ Intervijas ar advokātu nr. 5, prokuroru nr. 1

⁵⁶ Intervija ar advokātu nr. 10

⁵⁷ Intervija ar advokātu nr. 11

⁵⁸ Intervija ar prokuroru nr. 3

⁵⁹ Intervija ar tiesnesi nr. 4

nepieciešamās pieredzes vai rūdījuma konkrētas lietas izskatīšanai. Arī paši tiesneši atzīst, ka, lai arī nav pamata uzskatīt, ka kolēģi ir nekompetenti, bieži pieredzei ir ļoti būtiska nozīme.

Procesa vadīšana ir būtisks aspekts!, norāda kāds no uzrunātajiem advokātiem.⁶⁰ Tiesnesim ir jāspēj lietu vadīt šī vārda tiešā nozīmē, neļaujot iniciatīvu pārņemt kādai no pusēm vai apsūdzībai. Lietu automatiska sadale, kas neļauj ņemt vērā katra tiesneša spējas un pieredzi, var radīt situāciju, kad sarežģītu lietu saņem tiesnesis, kuram nav pietiekošas kapacitātes, lai sekmīgi vadītu procesu:

*Mīnusi ir saistīti ar tiesnešu kompetenci, jo tiešām lielāks risks [nekā korupcija] ir situācijas, kad lieta nonāk pie tiesneša, kurš nav zinošs konkrētajā jautājumā, nekā tas, ja tā atkārtoti nonāk pie viena tiesneša.*⁶¹ Citi ir skarbāki, sakot: *Tiesās bieži ir sajūta, ka, nu... kā lai to pasaka... negribētos teikt – kompetences trūkums, bet tā ir sajūta, ka tu esi bezspēcīgs. Argumentiem nav nozīmes. Tad rodas jautājums, vai nu tiesa nesaprot (nav kompetenta), vai arī tur „kaut kas ir”.*⁶²

Turpinot diskusiju, īpaši aktuāls kļūst jautājums par tiesnešu specializēšanos konkrētu lietu (lietu veidu) izskatīšanā un šādas specializācijas ciešo saistību ar tiesneša darba kvalitāti, īpaši pastiprinātas slodzes apstākļos (tradicionāli tas uzskatīts par būtisku korupcijas risku, īpaši situācijās, kur tiesneša specializācija ir šaura – tātad lieta ar lielu varbūtību nonāk viena tiesneša vai šaura tiesnešu loka rokās). Uzrunāto tiesnešu viedoklis šai jautājumā ir dalīts.

*Specializācija ir vajadzīga. Jo mēs nevaram zināt visu. Var būt kuriozas situācijas, ka tiesnesim ir jāizlemj par likumiem, kurus viņš nekad nav īsti lasījis vai pētījis. Specializācija risina arī noslodzes jautājumu, bez specializācijas konkrētajā lietā ir nepieciešams laiks, lai sagatavotos.*⁶³

Daudzi intervējamie, lai arī atzīst, ka specializēšanās noteiktās lietās būtiski atvieglo darbu, piebilst, ka tas nenovēršami notrulina tiesneša "kvalitātes". Tiesneši norāda arī uz citām specializācijas ēnas pusēm: *Tā var kalpot kā noraidījuma pamats. Piemēram, situācijā, kad tiesnesis nav specializējies kādā konkrētā lietā, puses var teikt, ka tādu tiesnesi tās nemaz nevēlas!*⁶⁴

Kā jau minēts, daudz kritiskāk ir noskaņoti prokurori, kuri vairumā gadījumu pauž, ka specializācija nodrošina kvalitāti gan procesā, gan rezultātā (tiesa gan, ar izņēmumiem: *Specializācija faktiski nozīmē, ka tiesnesis zaudē kvalifikāciju, tādēļ tā nebūtu laba.*)⁶⁵

Savukārt advokāti, lai arī nereti grimst zināmā nostalgijā pēc laika, kad lietu skatīšanā bija specializējušies noteikti tiesneši, tomēr, šķiet, augstu vērtē arī to, ka šādas iespējas izslēgšana procesu ir darījusi godīgāku (gan ne obligāti lietas iznākumu – sk. augstāk viņu kritiku par lietas vadīšanu un lietas rezultātu atkarībā no tiesneša piemērotības konkrētas lietas izskatīšanai).

Elektroniskā lietu sadale un tiesnešu slodze

Tiesneši, vērtējot lietu sadales elektronisko sistēmu, uzsver tādas *nejaušās sekas* kā nevienmērīgu un negodīgu slodzes sadalījumu starp tiesnešiem, ko nereti ietekmē arī cilvēka

⁶⁰ Intervija ar advokātu nr. 8

⁶¹ Intervija ar prokuroru nr. 1

⁶² Intervija ar advokātu nr. 9

⁶³ Intervija ar tiesnesi nr. 5

⁶⁴ Intervija ar tiesnesi nr. 3

⁶⁵ Intervija ar prokuroru nr. 6

faktors, neprecīzi nosakot lietas apjomu vai grūtības pakāpi: *Par lietu sadali viedoklis mums ir ļoti negatīvs, bet ko tad mēs tur varam izdarīt?*⁶⁶

Slodze starp tiesnešiem netiek sadalīta godīgi jeb vienmērīgi. Piemērs ir situācija, kad kāda kolēģa skatīšanās ir liela, bet apturēta lieta, kurā *cilvēks neko reāli nedara*, bet kura, saskaņā ar pašreizējo praksi, netiek izņemta no slodzes, tātad tiesnesis nesaņem jaunas lietas. *Sāk likties, ka kāds grib kādam iedot to vai citu lietu, saka tiesnesis, kad dalīja cilvēks, tad viss bija kārtībā.*⁶⁷

Šīs situācijas otru pusi uzsver cits kolēģis, sacīdams, ka sistēma darbībā *apriori* nozīmē to, ka *ar lielām grūtībām dzēšas lietu atlikums.*⁶⁸ Jo vairāk lietu tiesnesis izskata (strādājot ātrāk), jo vairāk lietu sistēma tam piešķir (lai matemātiski izlīdzinātu slodzi ar citiem kolēģiem). Labs darbs, kā norāda tiesneši, tiek gandrīz vai sodīts:

*Lietu sadalē cilvēka faktora iztrūkst, bet slodze tiek sadalīta nevienmērīgi, cik var saprast, ir situācijas, kad nepareizi tiek novērtēta lietas nozīmība [slodze, kas tiek ievadīta sistēmā]. Tādēļ būtu nepieciešams ļaut cilvēkam grozīt šos skaitļus un pārdalīt lietas tad, kad lietu sadale ir acīmredzami nevienmērīga.*⁶⁹

Vienlaikus liela daļa uzrunāto tiesnešu, neraugoties uz kritisku nostāju pret pašreizējo algoritmu, kurš nenodrošina patiesi vienādu noslodzi visiem tiesnešiem, tomēr uzskata, ka elektronisks lietu sadales mehānisms pretstatā cilvēka vadītam kopumā ir labs un atbalstāms, it īpaši tad, ja varētu novērst iebūvētās nepilnības.

E-sadales sistēma un spekulācijas

Tiesa gan, sistēmas pastāvēšana nebūt nenovērš dažādas spekulācijas: *Klejo jau visādas runas par to, kā to var apiet, tomēr, cik man zināms, ja tur viss notiek godīgi, tad neko tur nav iespējams izdarīt.*⁷⁰ Šā tiesneša domas apstiprina arī vairāku advokātu paustās bažas.

Šo spekulāciju ierosināti, mēs nolēmām noskaidrot, vai baumas par to, ka *nejaušā* lietu sadale, gudri izmantojot sistēmas nepilnības, var kļūt arī pavisam mērķtiecīga, pilnībā izslēdzot nejaušības faktoru, ir pamatotas.

Sarunā ar sistēmas veidotājiem un uzturētājiem noskaidrojās, ka elektroniskā lietu sadales sistēma var *strādāt normāli*, patiesi nodrošinot lietu sadales nejaušību (turklāt paturot prātā nepieciešamību sistēmu mainīt, lai nodrošinātu godīgu slodzes sadali), tomēr pastāv arī samērā vienkārši veidi, kā nejaušību ierobežot, un tas, izsakoties speciālista vārdiem, ļauj *dabūt gatavu rezultātu*.

Proti, sistēmas pamatā ir algoritms, kurš paredz, ka tiesā ienākusi lieta tiks piešķirta kādam no tiem tiesnešiem, kuriem konkrētajā brīdī ir vismazākā slodze $\pm 5\%$ robežās (ko nosacīti veido lietu skaits, ņemot vērā lietu apjomu). Ja šādā situācijā tiek sadalītas vairāk nekā viena lieta, neapšaubāmi darbojas nejaušības princips, un lietas nonāk to tiesnešu lietu krājumā, kuriem sistēma saskatījusi vismazāko slodzi. Turklāt nav iespējams prognozēt, tieši kura lieta nonāks pie kura konkrētā tiesneša. Ja šādi tiek iedalīta viena lieta, situācija kļūst prognozējamāka, it īpaši, ja kādam tiesnesim ir būtiski mazāks lietu atlikums nekā citiem.

⁶⁶ Intervija ar tiesnesi nr. 7

⁶⁷ Intervija ar tiesnesi nr. 7

⁶⁸ Intervija ar tiesnesi nr. 1

⁶⁹ Intervija ar tiesnesi nr. 3

⁷⁰ Intervija ar tiesnesi nr. 8

Tomēr pa īstam nejaušības principu var atcelt, izmantojot iespēju izdarīt atzīmi, ka konkrēts tiesnesis nepiedalās noteiktas lietas sadalē. Lai gan šādas atzīmes nepieciešamībai sistēmā ir objektīvs un labi saprotams pamats (piemēram, tiesnesis var būt ilgstoši slims), nevar noliegt iespēju, ka šādu atzīmi var izmantot negodprātīgi, novirzot lietu konkrētam tiesnesim (izslēdzot citus, kuru slodze ir līdzīga un kuriem būtu augsta varbūtība pretējā gadījumā šo lietu saņemt).

Secinājumi:

Neraugoties uz dažkārt pretrunīgiem vērtējumiem, lietu elektroniskā sadale ir būtiski samazinājusi risku, ka daži advokāti varētu izveidot pastāvīgas attiecības ar konkrētiem tiesnešiem, panākot no viņiem nepamatotu labvēlību. Tomēr elektroniskā lietu sadale nav ieguvusi plašāko iespējamo uzticību, jo tiesas klientiem tās darbība nav izprotama (nav caurredzami tās darbības principi).

Elektroniskā sadale savā pašreizējā veidā nemotivē ātrākam darbam, jo tiesneši, kas strādā efektīvāk, nekavējoties saņem jaunas lietas, kas izlīdzina lietu atlikumu ar pārējiem tiesnešiem. Savukārt mazefektīva tiesneša gadījumā viņa/viņas neizskatīto lietu atlikums nepalielinās salīdzinājumā ar citiem. Apstākļos, kad nav cita mehānisma tiesneša darba efektivitātes objektīvai novērtēšanai un salīdzināšanai, elektroniskā sadales sistēma savā pašreizējā veidā var būt negatīvi motivējoša.

Elektroniskās sadales sistēmas lietotājs var viegli atcelt nejaušību sadalē. Kaut gan šādas darbības sistēmā tiek fiksētas, nav zināms, vai kāds tām pievērstu uzmanību. Šis ir risks apstākļos, kad tiesas klienti nevar paši pārliecināties par to, kā sadale notiek.

2.2. Lietu izskatīšanas laiks

Būtiskākais korupcijas riska faktors Rīgas apgabaltiesā ir nesamērīgi ilgais lietas izskatīšanas laiks. *Justice delayed is justice denied*⁷¹, norādīja kāds no advokātiem, ilustrējot šo risku ar plaši zināmu tēzi. *Būtiskākais ir lietas izskatīšanas ātrums*⁷², gari nedomājot norādīja kāds cits. Situācijā, kad klienta ieguvumus vai zaudējumus izšķir dienas, risks, ka kādam gribētos ar likumā neatļautiem paņēmieniem mēģināt lietas izskatīšanu paātrināt, ir pat ļoti reāls, norāda arī citi uzrunātie advokāti:

*Rīgas apgabaltiesa ir Rīgas tiesa – lielas lietas, liela nauda, lielāki riski. Garais termiņš šādos gadījumos var būt īpaši sāpīgs. Jautājums nav par spriedumiem pēc būtības, bet par to, vai un kā to lietu var dabūt cauri tiesai ātrāk.*⁷³

Lietas izskatīšanas ātrums un ar to saistītais risks iegūst jaunu nozīmi arī pašreizējā ekonomiskajā situācijā, jo *ir ļoti daudzas lietas, īpaši pašreizējā ekonomiskajā situācijā, kuras zaudē savu aktualitāti. Tām ir nepieciešams ātrs risinājums. Šeit šādu formālu iemeslu dēļ var rasties risks.*⁷⁴

Procesuālās normas gan civilprocesā, gan kriminālprocesā paredz iespēju vērsties pie tiesas ar argumentētu lūgumu, lūdzot paātrināt lietas izskatīšanu. Vairums gan civiltiesību, gan krimināltiesību jomā praktizējošo advokātu norāda, ka oficiāli lūgumi izskatīt lietu ātrāk ne reizi nav vainagojušies ar panākumiem. To, jāatzīmē, apstiprina arī tiesneši, nereti pat uzskatāmi rādot savus darba plānus, kuri jau 2009. gada vasarā sastādīti līdz 2010. gada vidum.

⁷¹ Brīvi tulkojot: „Nokavēts tiesiskums ir liegts tiesiskums”. Intervija ar advokātu nr. 9

⁷² Intervija ar advokātu nr. 7

⁷³ Intervija ar advokātu nr. 6

⁷⁴ Intervija ar advokātu nr. 8

Garu procesu izskaidro gan sistēmā, tostarp tiesiskajā regulējumā, *iebūvēti* cēloņi, gan jautājumi, kas izriet no procesa dalībnieku mērķiem un izvēlētajā taktikā. Sistēmiskos cēloņus vislabāk raksturo advokātu bieži sacītais, ka *tiesas iekšienē būtu jāskatās uz lietu nejēdzīgo atlikšanu, kad ir situācijas, kad pats tiesnesis procesa gaitā virza lietu uz atlikšanu.*⁷⁵ *Tu zvani un lieta jau atkal ir atlikta.*⁷⁶ To komentējot, tiesneši norāda, ka tāda tiesneša rīcība un lēmumi, kas varētu pāātrināt procesa gaitu, vienlaikus varētu tikt tulkoti arī kā tās personas tiesību ierobežojums vai pārkāpums, kura stājusies tiesas priekšā vai nodevusi izskatīšanai strīdu.

Tomēr procesa garumu nosaka arī citi, objektīvi izvērtējami apsvērumi: gan tiesību normas, gan arī tiesas un lietā iesaistīto pušu darba metodes un taktika (pie kuras, nenoliedzami, pieder arī lietas vilcināšana).

Lietu piekritība Rīgas apgabaltiesai

Būtiskākais korupcijas risks ir lietas izskatīšanas ilgums, savukārt lietas izskatīšanas ilgums ir tāds, kādu to ir iespējams nodrošināt ar esošo tiesnešu sastāvu (skaitu) tiesiskā regulējuma (kas nosaka lietas piekritību tiesai) un finansējuma ietvaros. Tiesnešu konsenss ir neapstrīdams: *Nepieciešams vienmērīgi sadalīt slodzi starp dažādām apgabaltiesām, jo nav nopietni, ka Rīgas apgabaltiesa strādā vairākas reizes vairāk nekā citas apgabaltiesas.*⁷⁷ Nereti tiek teikts, ka Rīgas apgabaltiesas darba slodzi ir jāizlīdzina, izmantojot arī citu apgabaltiesu resursus.

Prasības sprieduma sagatavošanai

Visas intervētās puses vienprātīgi uzsver, ka problemātiska joma procesuālajā regulējumā, kuras sakārtošana varētu būt pozitīvs ieguldījums procesa saīsināšanā, ir spriedumu sagatavošana. Pats būtiskākais, norāda tie intervējamie, kuri šo aspektu izceļ, ir pati sprieduma forma, kas pagēr apgabaltiesai detalizēti pārrakstīt iepriekšējās, zemāka līmeņa tiesas, procesu: *Viena no būtiskākajām problēmām apelācijas tiesas darbā ir nepieciešamība pārrakstīt palagus no zemāku tiesu spriedumiem, kā arī apelācijas sūdzību. Ja tas nebūtu jādara, spriedumi būtu krietni īsāki, būtiski ietaupot tiešā laiku.*⁷⁸

Advokāta skatījums uz šo pašu situāciju ir līdzīgs: *Pārrakstīšana ir nesaprotama. Ir brīži, kad izlasi biezus spriedumus, bet tikai pēdējā lapa ir rakstīta tieši šim spriedumam, viss pārējais ir tikai copy-paste.*⁷⁹

Tomēr jādomā, ka jautājums par tiesas sprieduma formas maiņu ir cieši saistīts ar tiesu informācijas, it īpaši spriedumu brīvu pieejamību. Pirmās instances sprieduma saturs nebūtu jāatkārto, ja katram, kurš lasa apelācijas instances spriedumu, būtu viegli pieejams arī nolēmums, kura pārbaude notikusi.

Tiesību izmantošana

Procesa garums ir cieši saistīts ar pušu izvēlēto taktiku tiesas procesā un nereti arī procesā iesaistīto cilvēku personiskajām ambīcijām, ko precīzi ilustrē kādā sarunā dzirdētais: *Mēs savā ziņā visi esam kā aktieri, gribas paspīdēt.*⁸⁰ Cilvēka faktors lietas vilkšanā ir nenoliedzams, un arī netiek noliegts.

⁷⁵ Intervija ar advokātu nr. 7

⁷⁶ Intervija ar prokuru nr. 1

⁷⁷ Intervija ar tiesnesi nr. 11

⁷⁸ Intervija ar tiesnesi nr. 4

⁷⁹ Intervija ar advokātu nr. 8

⁸⁰ Intervija ar prokuru nr. 3

Advokāti uzsver pienākumu sava klienta interešu aizsardzībai izmantot visas pieejamās procesuālās iespējas, bet vienlaikus arī atzīst, ka bieži lietas izskatīšanu tiešām kavē nevis tiesa, bet gan lietas dalībnieki, negodprātīgi izmantojot procesuālo tiesību piedāvātās garantijas, *velkot* procesu nolūkā samazināt kaitējumu savam klientam vai padarīt lietas iznākumu bezjēdzīgu otrai pusei. Kā komentē viens no advokātiem, situācijā, kad laiks ir konkurenta ienaidnieks, *tevi nosit tādēļ, ka tu stāvi rindā pēc maizes, nevis nozodz maizi.*⁸¹

*Mūsu galvenā problēma sistēmā ir nespēja regulēt lietu plūsmu, tas regulējums nekad nav bijis normāls. Un ir tik daudz iespēju to lietu vilkt garumā, piemēram, slimot. Varētu ieviest darba nespējas lapas, kuras derētu iesniegšanai tiesā.*⁸²

Uzrunājot tiesiskās garantijas, intervējamie abās nosacītā galda pusēs uzsver, ka process tiesā nereti pārvēršas par cilvēktiesību aizstāvības procesu, nevis lietu, kurā noskaidrojamas personas tiesības vai vaina kādā nodarījumā. Intervijas liecina, ka pašreizējā tiesiskā regulējuma izpratne neveido saprātīgu un samērīgu praksi. Piemēram, kriminālprocesā aizsargājot apsūdzēto personu, ne vienmēr tiek ievērotas cietušās puses intereses, savukārt civillietās šādi apsvērumi nereti nosver sacensības principa svaru kausus vienas vai otras puses labā. Šie jautājumi sīkāk aplūkoti 3.1. nodaļā *Riski krimināllietu izskatīšanā* un 3.2. nodaļā *Riski civillietu izskatīšanā*.

Sarunās izkristalizējas arī virkne apsvērumu, kuriem būtu jāpievērš uzmanība, lai vismaz sāktu risināt jautājumu par nesamērīgi garajiem tiesas procesiem. Visas puses – gan advokāti, gan tiesneši un prokurori – mēdz norādīt, ka bumba, runājot līdzībās, atrodas likumdevēja pusē.

Secinājumi:

Nesamērīgi ilgais lietas izskatīšanas laiks ir būtiskākais korupcijas riska faktors Rīgas apgabaltiesā advokātu un prokuroru ieskatā. Situācijā, kad personas, kas ir puse lietā, ieguvumus vai zaudējumus izšķir laiks, risks, ka tā mēģinās ar likumā neatļautiem paņēmieniem paātrināt lietas izskatīšanu, nav tikai hipotētisks.

Viens no svarīgākajiem šīs situācijas – nesamērīgā lietu izskatīšanas ilguma – cēloņiem ir nesamērīgi lielais civillietu slogs, kas ir Rīgas apgabaltiesai salīdzinājumā ar citām apgabaltiesām. Citi būtiski faktori ir plašās iespējas dažādu iemeslu dēļ lietas izskatīšanu atlikt un nepieciešamība apelācijas instances spriedumos izsmēloši izklāstīt pirmās instances tiesas procesa gaitu.

2.3. Nolēmumu pieejamība

*Spriedumu pieejamība pusēm, personām un advokātiem ir būtiska problēma.*⁸³

*Problēma ir spriedumu pieejamība jeb nepieejamība, kad ļauj tiesai rīkoties neprognozējami, izlemjot lietu.*⁸⁴

Kā sīkāk aplūkots nākamajā 2.4. nodaļā, tiesneši un tiesas darbinieki nereti mēdz norādīt, ka tiesnesim nav nepieciešamības runāt ar medijiem un sniegt papildu skaidrojumus, jo viss būtiskais un sabiedrībai nepieciešamais jau ir ierakstīts spriedumā. Bez īpašas zināšanas saziņa ar tiesnešiem ir maz iespējama; tā pārsvarā notiek caur viņu palīgiem vai tiesas sēžu sekretāriem.

⁸¹ Intervija ar advokātu nr. 6

⁸² Intervija ar tiesnesi nr. 8

⁸³ Intervija ar advokātu nr. 2

⁸⁴ Intervija ar advokātu nr. 8

Lai arī no komunikāciju sekmīguma viedokļa šāda nostāja ir strīdīga, šoreiz mūs interesēja argumenta otra puse – tas, vai spriedums, kuram ir jāsatur visas būtiskākās atziņas, ir pieejams tiem, kuri ne tikai vēlētos, bet kuriem ar to būtu jāiepažīstas.

Likums „Par tiesu varu” kopš pāris gadiem ietver tiesisko regulējumu, kas paredz, ka atklātā tiesas sēdē pasludināts tiesas spriedums ir vispārpieejama informācija, kuru attiecīgi izsniedz ikvienam interesentam, kurš ievērojis likumā noteiktās prasības par informācijas pieprasīšanas kārtību.

Tomēr diskusijās par spriedumu pieejamības nozīmi ieskanas vismaz divas dažādas *notis*. Pirmā – par spriedumu fizisku pieejamību, t.i. vietām, kur spriedumu tiek publiskoti, vai veidu, kādā tie iegūstami citādi, ja nav ātri pieejami vispārpieejamā vietā, un ar to saistīto laiku. Otrā – par pieejamo spriedumu saturu un pastarpināti arī par kvalitāti. Proti, līdz šim iecienīto praksi publiskot tiesu spriedumu izlases vai tādus tiesu spriedumus, kas atzīti par judikatūru. Ieskanas arī jautājums par līdzšinējās investīcijas tiesu informācijas sistēmā efektivitāti un atbilstību laika prasībām, proti – par to, vai TIS, kad tas beidzot ir ieviests visās Latvijas tiesās, jau nav morāli novecojis.

*Tiesu spriedumi Latvijā nav pieejami, un tas traucē gan darbā tieši, gan arī rada jautājumus par to, kādēļ tā tas notiek, atzīst viens no mūsu uzrunātajiem advokātiem.*⁸⁵ Cits min, ka nebūtu jāaizmirst arī diskusija par to, kādi tieši spriedumi ir pieejami un proaktīvi publiskoti sabiedrībai:

*Visiem spriedumiem ir jābūt pieejamiem sabiedrībai, nevis izlasei, ko tiesas uzskata par labākajiem vai noderīgākajiem. Pašreizējā situācija, kad spriedumi nav pieejami, ir situācija, kad sistēma sevi aizsargā. Līdz pēdējam ir jātur sabiedrībā iespaids, ka sistēmā viss ir kārtībā.*⁸⁶

*Nav iespējams analizēt spriedumus pa kategorijām, jo TIS nav pieejams. Ir tikai TNA [Tiesu namu aģentūras] publicētie nolēmumi. [Atliek secināt, ka] negrib publiskot, jo tad varētu analizēt.*⁸⁷

Advokatūras pārstāvju viedoklim pievienojas arī vairums intervēto prokuroru (tiesa gan, ar izņēmumiem). Ar prokuroriem bieži runājām par TIS un e-pasta sistēmām, kurām prokuratūras darbiniekiem nav brīvas pieejas. Ar pārsteigumu secinām, ka darba e-pasta iegūšana prokuratūrā nav viegls uzdevums (e-pasts netiek piešķirts *ex officio*). Tostarp ir datu bāzes, kuras būtu nepieciešamas prokuratūras ikdienas darbā, bet dažādu, pašreiz galvenokārt finansiālu apsvērumu dēļ tās prokuroriem nav pieejamas.

Tiesnešu viedoklis par spriedumu pieejamību ir strikts un samērā viennozīmīgs, – spriedumiem ir jābūt pieejamiem ikvienam. Arī TIS, šķiet, ir vērtēta visnotaļ pozitīvi, īpaši ņemot vērā to, ka sistēma atvieglo „saziņu” ar kolēģiem, kuri ir pieņēmuši lēmumus līdzīgās lietās, vai meklē kolēģa palīdzību. Vienlaikus, tieši saistībā ar pieejamo spriedumu apjomu, ieskanas arī citi argumenti, kuri saistīti ar jau iepriekš aplūkoto darba slodzi un līdz ar to arī rezultāta kvalitāti. Tiesnesis ne vienmēr var justies lepns par sevis radīto spriedumu, un publiskošana ne vienmēr šķiet pareizākais risinājums. Ņemot vērā milzīgo darba slodzi un lietu vilcināšanu, *spriedumi reizēm sanāk tādi samocīti*, atzīst viens no uzrunātajiem tiesnešiem.⁸⁸ Uz šādu situāciju norāda arī kāds advokāts, vērtējot gan spriedumu pieejamību, gan tiesneša komunikāciju ar sabiedrību pēc sprieduma pasludināšanas. Advokātam bija radies iespaids, ka tiesneši pēc sprieduma pieņemšanas baidās par to runāt un ka tās bieži ir bailes par sprieduma kvalitāti.⁸⁹

⁸⁵ Intervija ar advokātu nr. 9

⁸⁶ Intervija ar advokātu nr. 7

⁸⁷ Intervija ar advokātu nr. 5

⁸⁸ Intervija ar tiesnesi nr. 2

⁸⁹ Intervija ar advokātu nr. 10

Lai arī ne tik tieši, šim viedoklim pievienojas arī citi. Par TIS atvēršanu citu juridisko profesiju pārstāvjiem viedoklis ir kritisks, jo sistēma tiek vērtēta kā (un tas minēts jau iepriekš) profesionālās saziņas telpa, kur pieejami arī negatīvi spriedumi, kuru noslīpēšanai vēl pieliekama roka un kuru apspriešana nebūtu nedz taisnīga pret lietā iesaistītajiem, nedz nāktu par labu sistēmas tēlam.

Jautājām, vai tas, ka likums „Par tiesu varu” pašreiz nosaka atklātības pasākumu minimumu un tiesas spriedumi tiek publiskoti, ir, pēc tiesnešu domām, uzlabojis sabiedrības uztveri par tiesas darbu un veicinājis sabiedrības uzticēšanos tiesai: *Ir divas kategorijas, kuras pieprasa šos spriedumus, juristi, kuriem ir slinkums pašiem izdomāt, kā lieta ir jārisina, un cietumnieki, kuriem laika ir daudz un kuri tad uz šo lapu otrajām pusēm raksta sūdzības un pieteikumus citām tiesām. Skumji, ka parasto cilvēku intereses par procesiem nav.* Advokāti un arī prokurori gan pārsvarā bija pozitīvāk noskaņoti par augstāk minēto jautājumu.

Secinājumi:

De facto tiesa iegūst nepamatoti plašu rīcības brīvību un vienlaikus negūst maksimāli iespējamo uzticību, ja procesa dalībniekiem nav neierobežotas iespējas iepazīt līdzšinējo tiesu praksi līdzīga rakstura lietās. Kaut arī spriedumi ir vispārējas pieejamības informācija, tie nav ātri pieejami, un vispār nav iespējas atlasīt (ir gan iespēja lūgt Tiesu administrāciju veikt atlasī) un iegūt spriedumus, kas noteiktā laikā ir taisīti lietās pēc konkrētiem likuma pantiem vai lietu kategorijās.

Ātri un brīvi pieejami ir tiesu prakses un judikatūras apkopojumi/ izlases, kas, kaut arī nodrošināt darbā, nesniedz pilnu priekšstatu un rada iespaidu, ka tiesu sistēma nav pārliccināta par sava darba kvalitāti vai pat vēlas slēpt tā rezultātus.

2.4. Komunikācija ar tiesas klientiem un plašāku sabiedrību

Skaidrojumi plašākai sabiedrībai - medijiem

Arvien viens no pretrunīgiem jautājumiem tiesnešu vidū ir tas, vai un cik lielā mērā tiesnešiem vajadzētu sniegt publiskus skaidrojumus medijiem par pieņemtajiem nolēmumiem, darbībām procesā vai citiem ar profesionālo darbību saistītiem jautājumiem. Arī intervēto RAT tiesnešu vidū ir sastopami būtiski atšķirīgi viedokļi.

Daži ir visnotaļ atbalstoši un pauž vai nu vēlamību tiesnešiem vairāk sarunāties ar medijiem, vai arī personisku gatavību to darīt:

*Tiesnešiem varbūt vajadzētu vairāk sniegt intervijas. Pateikt dažos teikumos, kāpēc rezultāts ir tāds.*⁹⁰

*Man nav problēmu iziet TV pateikt dažus vārdus. Puse kolēģu neparko neko neteiktu, sūtītu pie preses sekretāra. Žurnālists jau mani nekādā strupeļā nedzīs, viņš tur ne vella nesaprot.*⁹¹

Citi savukārt sliecas uzskatīt, ka tiesnesim sniegt publiskus skaidrojumus nav sevišķi lietderīgi vai pat vispār nav pieņemami:

⁹⁰ Intervija ar tiesnesi nr. 1

⁹¹ Intervija ar tiesnesi nr. 8

*Diez vai tiesnesis var medijiem tik plaši izstāstīt argumentāciju. Diez vai var pateikt kaut ko vairāk, kā ir spriedumā. Tik plašu interviju neviens neņems. [...] Komentējot spriedumu, kad tas ir stājies spēkā, pagājuši gadi, kad nav vairs intereses.*⁹²

Rīgas apgabaltiesā bija izveidots sabiedrisko attiecību vadītājas amats, un standarta prakse saziņā ar žurnālistu veidojās tā, ka mediji ar jautājumiem vērsās pie sabiedrisko attiecību vadītājas. Ja sabiedrisko attiecību vadītājai bija nepieciešams noskaidrot faktus vai gūt skaidrojumu par konkrētu procesu, viņa kontaktēja ar attiecīgu tiesas darbinieku vai tiesnesi un pēc tam sniedza atbildi žurnālistiem.

Lai arī diskusijas ar tiesnešiem liecina, ka konsenss par saziņu ar medijiem (komentēt vai nekomentēt) vēl tikai meklējams, gana skaidri noprotami gan tie faktori, kas tiesnešus no sadarbības ar medijiem attur, gan tie, kas šādu sadarbību varētu nodrošināt.

Domājot par ierobežojumiem, tiesneši uzsver, ka neuzmanīgi vai nelaikā pateikts vārds var kļūt par šķērslī tiesneša profesionālajā darbā nākotnē (iespējams apšaubīt tiesneša objektivitāti), arī mediju izklāsts nereti ir virspusēja un samērā brīva, reizēm tendencioza amatpersonas sacītā interpretācija, kas tiesas darbā, kur faktiem un niansēm ir būtiska nozīme, netiek tolerēts. Tiesneši atzīst, ka viņiem trūkst iemaņu saziņā ar medijiem. Būtiska ir arī mediju attieksme, tautājot pēc informācijas – izaicinoša vai ieturēta.

Vienlaikus tiesneši norāda, ka visumā izprot mediju vajadzības, tomēr neuzskata, ka komunikācija ar medijiem līdzīgi kā saziņa interneta vidē var tikt ieviesta kā pienākums. Īpaši lielās tiesās, kāda ir Rīgas apgabaltiesa, nenoliedzami svarīga ir preses sekretāra/padomnieka loma, kurš, izprotot gan žurnālista, gan tiesneša darba specifiku, spēj atrast vidusceļu sekmīgai un saturiski vērtīgai komunikācijai. Gan sniedzot informāciju medijiem, gan nodrošinot padomu tiesnesim, kurš varētu vēlēt nepastarpināti sazināties ar žurnālistiem, kurus interesē konkrēta tiesas lieta.

Komunikācija ar prāvniekiem

Ikdienā tiesas kopumā un tiesnešu atsevišķi ārējā komunikācijā svarīgākie partneri nav plašākā sabiedrība un mediji, bet gan procesu dalībnieki, t.i. tiesas klienti. Jautājums par komunikāciju ar tiesas klientiem un viņu izpratni par tiesā notiekošo ir sadalāms divās daļās.

Pirmkārt, tiesas nolēmumam ir jābūt saprotamam. Protams, intervējamo vidū nebija sastopams uzskats, ka nolēmumos nevajadzētu tikt uz saprotamību. Piemēram, kāds tiesnesis šādi skaidroja savu uzskatu: *Kādreiz varēja teikt, ka spriedumu raksta augstākai instancei, bet es pievienojos [...] tēzei, ka spriedumi jāraksta zaudētājam.*⁹³

Intervētie advokāti nereti atzina, ka spriedumu kvalitāte cieš no trūkumiem, taču šie viedokļi pārsvarā nebija kategoriski un nenorādīja uz sistemātiskām un smagām problēmām. Caurmērā mēreno kritiku uzskatāmi izsaka advokāta teiktais: *Krimināllietās spriedumu kvalitāte ir uzlabojusies. Civillietās ir visādi. Lietu izskatīšanā ir 30 minūtes uz lietu, un argumentus pievelk sākotnējam viedoklim. Bet nav tā, ka pilnīgi šautu pa labi vai pa kreisi.*⁹⁴ Jānorāda, ka šā projekta ietvaros netika pēc būtības analizēta Rīgas apgabaltiesas nolēmumu kvalitāte, t.sk. saprotamība.

Otrkārt, var runāt par situācijām, kad procesa dalībnieks nesaprot vai pārprot procesā notiekošo. Saskaņā ar kāda tiesneša stāstīto, cilvēkiem, kad viņi ierodas tiesas zālē liekas, ka tiesa viņu lietu

⁹² Intervija ar tiesnesi nr. 6

⁹³ Intervija ar tiesnesi nr. 11

⁹⁴ Intervija ar advokātu nr. 10

nezina, nav izskatījusi un nesaprot, visu gribas pastāstīt, tomēr tiesneša darbā nereti ir tā, ka tipiskās lietās to jautājumu nav tik daudz. Ir izlasīti visi papīri, ir radies viedoklis, nereti pušu stāstītais tiešām var tikt neuzverts ar tādu nopietnību, kādu no tiesas sagaida cilvēki. Cilvēki nesaprot tiesas darba būtību.⁹⁵

Runājot par attieksmi pret pusēm tiesas zālē, arī cita tiesnese saka, ka nenoliedzami ir daudzas lietas, kas cilvēkiem var likties dīvainas, tostarp arī tas, ka nereti tas, ko puses saka tiesas zālē, tiesnesim vairs nav tik ļoti svarīgs, jo viņš, ņemot vērā pieredzi līdzīgās lietās, faktiski jau zina lietas iznākumu. *Rutīna, kas cilvēkiem nav saprotama.*⁹⁶

Intervijās ar advokātiem bija maz dzirdams uzskats, ka procesa norises nav saprotamas, bet tika pieminētas situācijas, kad tiesnesis nepietiekami uzklausa. *Gadās, ka procesā nav iespējas īsti izteikt juridisko argumentāciju. Tiesnesis jau skatās, ko tu velc laiku.*⁹⁷

Kontekstā ar procesa saprotamību lietas dalībniekam gan tiesneši, gan prokurori bieži norāda uz procesa dalībnieku zemo zināšanu līmeni gan par savām tiesībām, gan procesa norisi, vienlaikus, īpaši tiesneši, bet arī advokatūras pārstāvji norāda, ka šai jautājumā izšķiroša nozīme ir kvalitatīvai pārstāvībai un advokāta darbam ne tikai procesa gaitā, bet jau sagatavojot dokumentus iesniegšanai tiesā. Kā nereti saka tiesneši, nav, īpaši civillietās, iespējams taisnīgs (populārā izpratnē) lēmums lietā, kurā ir nepareizi vai neprecīzi noformulēts prasības pieteikums vai netiek iesniegti visi iespējamie un nepieciešamie pierādījumi.

Nelaiņība, sarkasms u.c.

Kaut gan rupja vai nelaipna tiesnešu izturēšanās intervijās netiek pieminēta kā sistemātiska problēma, advokāti pieminēja dažas spilgtas negatīvas epizodes. Piemēram, kāds advokāts aprakstīja sekojošu situāciju no savas pieredzes: *Pilna zāle sagatavošanās sēdē. Iestādes pārstāvis sēž publikas vietā, jo vietā, kura paredzēta pusēm, vairs nav sēdvietu. Tiesnesis paprasa viņam, kāpēc te vispār vajadzēja nākt, ja advokāts jau ir. Tad liek sēsties tur, kur vietas, lai sēdētu, vairs nav. Izteicu formālu lūgumu ļaut iestādes pārstāvim sēdēt tur, kur viņš sēž. Bet pēc tam no tiesneša dažādas sarkastiskas piezīmes. „Jums, advokāta kungs, jau likumu vajadzēja palasīt.” u.t.t.*⁹⁸ Šis pats advokāts pieminēja arī gadījumus, kur tiesneša izturēšanās ir nepienācīgi emocionāla: *Tiesnesis, kas neslēpj emocionāli, kurai pusei simpatizē. Puse uzdod jautājumu. Tiesnesis: „Prrr, kas tad tas par jautājumu!”*

Gan advokāti, gan prokurori liek nojaust, ka saņemtās attieksmes ziņā zināmas priekšrocības ir pieredzējušākiem advokātiem, kamēr tiesnešu attieksme pret jauniem un mazāk pieredzējušiem juristiem var būt pat ļoti skarba: *Dažu [Rīgas apgabaltiesas] tiesnešu attieksme pret procesa dalībniekiem nereti ir neatbilstoša viņu amatam. Tiesa, ir gadījumi, kad citas metodes nevar darboties, lai cilvēku iekustinātu un kaut kādā veidā pārvarētu viņa necieņu pret tiesu [norādot uz apsūdzēto rīcību tiesas procesa gaitā, piemēram, ignorējot tiesu].*⁹⁹

Vēl citā intervijā advokāts pauda iespaidu, ka kāds bijušais RAT tiesnesis nelaipnību izmantojis stratēģiski, šķietami, lai novērstu aizdomas par savu neobjektivitāti: *[Tiesnesis S] mēdza uzbrēkt tieši tai pusei, ar kuru viņš sarunājās.*¹⁰⁰ Šis piemērs gan nav uzskatāms kā tiesas vispārīgo praksi raksturojošs, un par tādu to neuzdeva arī intervētais advokāts.

⁹⁵ Intervija ar tiesnesi nr. 11

⁹⁶ Intervija ar tiesnesi nr. 5

⁹⁷ Intervija ar advokāti nr. 7

⁹⁸ Intervija ar advokātu nr. 9

⁹⁹ Intervija ar prokuroru nr. 5

¹⁰⁰ Intervija ar advokātu nr. 7

Daļa intervēto tiesnešu atzīst, ka slodze un darba temps nereti rada situācijas, kad tiesnesis var zaudēt un zaudē savaldīšanos, un ka būtiska ir (it īpaši) advokāta un apsūdzētā izturēšanās procesa gaitā: *Problēma ar advokātiem nav kritikā, bet ir advokātu darbībā procesa gaitā; tas kā persona uzvedas.*¹⁰¹ Citu tiesnešu viedoklis ir pārsteigts, īss un lakonisks, sakot, ka par nelaipnas attieksmes gadījumiem nav nedz dzirdējuši, nedz arī paši tos pieredzējuši. Savukārt, uzklauset bijušo tiesnešu viedokli, saprotam, ka izpratne par to, kas var tikt uzskatīts par nesavaldīgu, asu un tiesneša amatam nepiedienīgu rīcību tiesas zālē, krietni vien mainās, mainot atskaites punktu – amatu un laika distanci.

Vai ir iespējams novērst riskus, kas saistīti ar tiesnešu redzamās objektivitātes nepilnībām procesa gaitā? Visumā nav pamata uzskatīt, ka nelaipnība no tiesneša puses, kad tā tiešām ir sastopama, liecina par korupciju. Tiesa gan, tiesas prestižs un sabiedrības uzticība tiesai šādi var ciest.

Tiesneši atzīst, ka šos jautājumus nav iespējams risināt no *ārpusē*, tomēr to sekmīgi uzrunāt un atrisināt pašā tiesnešu korpusā un Rīgas apgabaltiesā traucē vairāki praktiski un juridiski apsvērumi: *Tiesnešu uzvedībai ir jābūt nevainojamai, bet tas būs tikai tad, kad tiesneša amats būs prestižs. Kad būs nopietns konkurss uz tiesneša amatu un nopietna atlase. Tagad cilvēki, kas vēlas kļūt par tiesnešiem, rindā nestāv.*¹⁰² Tikai viens no intervētajiem tiesnešiem nepārprotami sacīja, ka, viņaprāt, strādā prestižu darbu, liekot noprast, ka šī apziņa kalpo par nozīmīgu kvalitātes un ētikas latīņu ikdienas darbā.

Secinājumi:

Rīgas apgabaltiesas atvērtību ievērojami stiprināja tajā izveidotais sabiedrisko attiecību vadītājas amats, jo tādējādi tika iedibināta visiem pieejama un standartizēta procedūra informācijas un komentāru iegūšanai mediju pārstāvjiem un eventuāli arī citiem interesentiem. Tiesa gan, visas ārējās komunikācijas sakoncentrēšana sabiedrisko attiecību vadītājas rokās neļauj saziņā ar sabiedrību uzturēt to autoritāti, ko nodrošinātu paša tiesneša pausts viedoklis. Kā norādīts iepriekš, tiesnešu vidū nav vienotas nostājas par to, vai un kā viņiem vajadzētu sniegt publiskus komentārus par savu profesionālo darbību.

Attiecībā uz komunikāciju ar procesa dalībniekiem ir plaši izplatīts uzskats, ka tiesneši mēdz nepietiekami izskaidrot procesā notiekošo un līdz ar to tiem, kas nav profesionāli (advokāti vai prokurori), var šķist, ka viena vai otra darbība ir dīvaina vai arī tiesnesis ir neieinteresēts lietas apstākļu noskaidrošanā. Advokāti nereti apgalvo, ka šad un tad procesos viņu viedoklis tiek nepietiekami uzklauts.

Tiesnešu nekorekta, pat nepieklājīga izturēšanās tiesas procesā nepaliek nepamanīta un ir jautājums, kuru uzrunā teju visi aptaujātie speciālisti (kas nav tiesneši). No tiesneša, kurš atļaujas būt nepieklājīgs, nevar sagaidīt objektivitāti un tādējādi korupcijas riski sarunās bieži tiek vienādoti ar problēmām, kas drīzāk saistītas ar tiesnešu ētikas normu neievērošanu. Tātad, pat pieņemot, ka šādas situācijas notiek reti, tās, nenoliedzami, tiek plaši vispārinātas, attiecinot gan uz citiem tiesnešiem, gan veidojot izpratni tiesas objektivitāti kopumā.

Tiesas komunikācija ar lietas dalībniekiem un ar to saistītie jautājumi nevar tikt skatīti atrauti no jautājumiem par personas juridiskās pārstāvniecības – konsultācijas un pārstāvības – kvalitāti.

2.5. Tiesas priekšsēdētāja un kolēģiju priekšsēdētāju loma

¹⁰¹ Intervija ar tiesnesi nr. 11

¹⁰² Intervija ar tiesnesi nr. 11

Tradicionāli hierarhiskās institūcijās korupcijas risku vadībā ievērojama nozīme ir institūcijas vadībai. Savukārt kārtība tiesās ir būtiski atšķirīga, jo sava darba kodolā – tiesas spriešanā – tiesneši ir neatkarīgi un attiecībā uz tiesnešiem tiesas priekšsēdētāja kompetence ir būtiski šaurāka nekā, piemēram, valsts pārvaldes iestādes vadītāja kompetence attiecībā uz tā padotajiem. Turpmāk aplūkosim tiesas priekšsēdētāja un tiesu kolēģiju priekšsēdētāju lomu saskaņā ar likumu un intervēto tiesnešu sniegto ieskatu Rīgas apgabaltiesā. Īpaši izvērtējot tiesas priekšsēdētāja lomu un iespējas korupcijas risku pārvaldībā.

Tiesas priekšsēdētājs

Saskaņā ar likumu „Par tiesu varu” (33. panta trešā daļa, 40. panta trešā daļa) apgabaltiesas priekšsēdētājs:

- rīkojas ar tiesas iestādei nodotajiem finanšu un citiem resursiem;
- nosaka tiesas darbinieku un tiesas priekšsēdētāja vietnieka amata pienākumus;
- nosaka tiesnešu pienākumus, kas saistīti ar tiesas iestādes efektīvu funkcionēšanu (piemēram, sadarbība ar ārvalstu tiesām un citām institūcijām, prakses apkopošana, atzinumu sniegšana, piedalīšanās normatīvo aktu projektu izstrādē, atzinumu sniegšana Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijai);
- atbild par lietu un citu pienākumu sadali starp tiesnešiem;
- sagatavo ikgadējā tiesas iestādes finanšu pieprasījuma projektu un iesniedz to Tiesu administrācijai;
- atbild par resursu tiesisku un lietderīgu izmantošanu.

Priekšsēdētājs arī apstiprina lietu sadales plānu un var grozīt to likumā noteiktos gadījumos. (Likums „par tiesu varu”, 28.¹ pants) Likuma redakcijā, kas bija spēkā līdz 2005. gada 21. oktobrim, apgabaltiesas priekšsēdētājam bija noteikts arī vispārīga rakstura uzdevums vadīt un kontrolēt tiesas darbu (40. panta otrās daļas 1. punkts, redakcijā, kas bija spēkā pirms 21.10.2005). Tagad no likuma skaidri izriet, ka tiesas priekšsēdētājam nav iekšējās kontroles funkcijas attiecībā uz tiesneša darbību tiesas spriešanas ietvaros.

Tomēr tiesas priekšsēdētājam ir tiesības ierosināt disciplinārlietas par savas tiesas tiesnešiem. Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāji kopš 2003. gada ir ierosinājuši 6 disciplinārlietas. Salīdzinājumam šajā laikā pavisam tikai divas disciplinārlietas ir ierosinājuši citu apgabaltiesu priekšsēdētāji (t.sk. vienu ne par savas tiesas tiesnesi).

Intervēto tiesnešu vidū dominēja uzskats, ka tiesas priekšsēdētājam ir nozīmīga loma darba vides veidošanā. Tiesnese par priekšsēdētāju un kancelejas vadītāju lietoja apzīmējumu *mūsu labie gariņi* un atzinīgi novērtēja to, ka praktiskās lietas tiesā ir *gludi* sakārtotas.¹⁰³ Vienlaikus tiesneši norāda, ka ikdienas darbā lielāka nozīme ir kolēģijas vadītājam. Tiesnesis: *Tiesas priekšsēdētājs ir tīri simboliska figūra. Man svarīgāks ir kolēģijas priekšsēdētājs, viņš var iedot visādus uzdevumus.*¹⁰⁴

Intervētie tiesneši subjektīvi nedz uztver tiesas priekšsēdētāju kā personu, kas veic kontroles funkcijas, nedz arī domā, ka tam tādām vajadzētu būt. Visumā priekšsēdētājs tiek uztverts kā darba organizācijas administrators un tiesas tiesnešu sava veida aizstāvis. Tā, piemēram, intervējamo vidū bija tiesnese, no kuras sacītā kļūst skaidrs, ka labs priekšsēdētājs ir tas, kurš „stāv un krīt” par saviem tiešniešiem un tos aizstāv, bet nav tāds, kas rosina disciplinārlietas. *Nerada papildu negatīvas emocijas.*¹⁰⁵

¹⁰³ Intervija ar tiesnesi nr. 5

¹⁰⁴ Intervija ar tiesnesi nr. 8

¹⁰⁵ Intervija ar tiesnesi nr. 4

Tiesnešu veidoto priekšstatu par apgabaltiesas priekšsēdētāja lomu – tās mazināšanos, apstiprina arī advokāta sacītais: *Apgabaltiesā priekšsēdētāju nejut. Agrāk vairāk, kad priekšsēdētājs lietas nozīmēja.*¹⁰⁶

Jāatgādina, ka tiesas priekšsēdētājam ir loma arī savas tiesas tiesneša amata kandidātu atlasē (sk. nodaļu 1.1. *Kļūšana par apgabaltiesas tiesnesi*).

Tiesas kolēģijas priekšsēdētājs

Likumā ir lakonisks regulējums attiecībā uz apgabaltiesas tiesu kolēģijām. Likuma „Par tiesu varu” 42. panta otrā daļa nosaka, ka tiesu kolēģijas vada to priekšsēdētāji, kas vienlaikus var būt apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieki, un šo kolēģiju sastāvā ietilpst tiesneši.

No tiesnešu intervijām izkristalizējas izplatīts viedoklis, ka kolēģijas priekšsēdētājs ir svarīgākā vadošā amatpersona tiesneša praktiskajā darbā. Vienā intervijā tika norādīts uz visai tiešu ietekmi uz konkrētu lietu virzību. *Kad kolēģijas vadītājs/a bija [X] – uzspieda viedokli, bija lietas, kuras nevarēja izskatīt. Situācija mainījās līdz ar [Y].*¹⁰⁷ Šis viedoklis, kuru gan nav nekāda pamata vispārināt un attiecināt uz pašreizējo situāciju Rīgas apgabaltiesā tiesu kolēģijās, kopsakarībā ar iepriekš minēto par kolēģiju un to priekšsēdētāju nozīmi dažādu ar tiesneša darbu, t.sk. tiesas spriešanu saistītu jautājumu apspriešanā, ļauj secināt, ka potenciāli korupcijas risku vadībā izšķirošā loma varētu būt tieši kolēģiju priekšsēdētājiem.

Jau minējām, ka jautājumam par diskusijām par ētiku kolektīvā izdevās pieskarties vien pastarpināti, tomēr no sarunām ar tiesnešiem ir noprotams, ka cienītam un autoritatīvam kolēģijas vadītājam varētu būt būtiska loma arī šeit, – domājot ne tikai par profesionāliem – juridiskiem – jautājumiem, bet arī tiem, kas saistīti ar jau iepriekš iztirzātajiem ētikas un kolektīva kopīgu vērtību veidošanas un nostiprināšanas apsvērumiem.

Secinājumi:

Tiesas priekšsēdētājam ir maz formālu pilnvaru veikt iekšējās kontroles pasākumus attiecībā uz tiesnešiem, un nekas neliecina, ka Rīgas apgabaltiesas tiesneši praksē uztvertu priekšsēdētāju kā kontroles funkcijas veicēju. Izņēmums ir tiesības ierosināt disciplinārlietas, kur Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājs tradicionāli ir bijis aktīvāks nekā citu apgabaltiesu vadītāji.

Kaut gan kontroles funkcijas nav paredzētas tiesas kolēģijas priekšsēdētājam, viņa loma un ietekme tiesnešu vidū ir atzīta kā pārsvarā nozīmīgāka nekā tiesas priekšsēdētājam. Tiesas kolēģijas priekšsēdētāja loma – uztvere par viņa lomu kolektīvā – ir cieši saistīta ar šī tiesneša personību.

2.6. Disciplinārā atbildība

Tiesneša darbības kontrole pēc būtības neatšķiras Rīgas apgabaltiesā, citās apgabaltiesās un pilsētas (rajona) tiesās. Šajā analīze neaplūkosit jautājumus, kas saistīti ar nolēmumu pārbaudi pārsūdzības ceļā. Savukārt tiesneša darbības pārbaudes kvalifikācijas klases piešķiršanas procesā ir aplūkotas jau iepriekš. Šeit īsi aplūkosit ar disciplināro atbildību saistītos jautājumus (galvenokārt to, vai un kādā apmērā vajadzētu publicēt informāciju par izskatītām disciplinārlietām).

¹⁰⁶ Intervija ar advokātu nr. 8

¹⁰⁷ Intervija ar tiesnesi nr. 10

Runājot par apgabaltiesu tiesnešiem, kopš 2003. gada pie disciplinārbildības ir saukti tikai Rīgas apgabaltiesas un Latgales apgabaltiesas tiesneši.

4. tabula. Disciplinārlietu ierosināšanas pamati par apgabaltiesu tiesnešiem (2003-2009. gada oktobris, norādīts tiesnešu skaits)

	Latgales apg.t.	Rīgas apg.t.
Par tīšu likuma pārkāpumu tiesas lietas izskatīšanā	1	4
Par darba pienākumu nepildīšanu vai lietas izskatīšanā pieļautu rupju nolaidību	1	13
Par necienīgu rīcību vai tiesnešu ētikas kodeksa normu rupju pārkāpumu	1	1*
Par administratīvu pārkāpumu		
Par atteikšanos pārtraukt savu piederību pie partijām vai politiskajām organizācijām		
Par likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā" paredzēto ierobežojumu un aizliegumu neievērošanu		1*
Kopā	3	17

Ar * apzīmēta viena un tā pati lieta par vienu un to pašu tiesnesi (divi lietas ierosināšanas pamati)

5. tabula. Disciplinārlietu izskatīšanas rezultāti apgabaltiesu tiesnešiem (2003-2009.g.oktobris, norādīts tiesnešu skaits)

	Latgales apgabaltiesa.	Rīgas apgabaltiesa.
Disciplinārlieta atsaukta	1	
Disciplinārlieta sēdē izskatīta un izbeigta	1	2
Aprobežojas ar lietas izskatīšanu	1	3
Uzlikts disciplinārsods - piezīme		4
Uzlikts disciplinārsods - rājiens		8
Amatalgas samazināšana		
Ierosināts atbrīvot no amata		1
Kopā (izņemot, kad lieta atsaukta vai izbeigta)	1	16

Intervijās ar tiesnešiem viens no pretrunīgākajiem jautājumiem, runājot par disciplināro atbildību, bija tas, vai ir pareizi publiskot tiesnešu, kuru disciplinārlietas izskatītas, vārdus. Sastaptie tiesnešu izteiktie argumenti par labu publiskošanai bija:

- Jāpublisko, lai sabiedrība zina / ja sabiedrība vēlas,
- Tā tiek veicināta sabiedrības uzticība (nepublicēšanas gadījumā kaut kāda informācija tāpat varētu nonākt publiskajā telpā, pastiprināti saasinot uzmanību uz tiesnešiem un izraisot minējumus par to, kas ir noticis).

Tiesnešu pretrunīgās izjūtas saistībā ar disciplinārlietām un to rezultātu publiskošanu izteica kāda intervētā tiesnese, sakot, ka disciplinārbildības lietas ir nepatīkamas. *Visi asi sajūtam un dzīvojam līdzī tam kolēģim, kuram šāda lieta ir gadījusies.* Bet, runājot par lietu publiskošanu, tiesnese sacīja, ka tai jābūt samērīgai, tomēr jānotiek, ja sabiedrība tā grib. Labāk, lai informācija ir pieejama no drošiem avotiem, jo, ja šādu avotu nebūs, tad *piedomās*.¹⁰⁸

Argumenti pret vārdu publiskošanu bija:

- Disciplinārlietas izskatīšanas process tiesnesim ir pazemojošs, un nevajag šo pazemojumu pastiprināt ar publicēšanas palīdzību,
- Ja sabiedrība uzzinās, ka viens tiesnesis izdarījis pārkāpumu, tad domās, ka visi tā rīkojas,
- No svara ir tikai lietas pārkāpuma būtība un tā vērtējums, jo šī informācija palīdz gūt priekšstatu par to, ko drīkst un ko nedrīkst, bet nav nozīmes tam, kurš konkrētais tiesnesis šo pārkāpumu pieļāvis.

¹⁰⁸ Intervija ar tiesnesi nr. 5

Advokāts: *Ja redzu disciplināro praksi, es procesā varu būt uzmanīgāks. Bet galvenais ir zināt, kā tiesneši ir vērtējuši to vai citu apstākli. Informācijas par disciplinārlietām saasina uzmanību.*¹⁰⁹

Būtiskākie izteiktie ieteikumi bija – publicēt izskatīto lietu būtības aprakstu, nenorādot tiesneša vārdu, atturēties no publicēšanas, ja nav uzlikts sods un disciplinārkolēģija aprobežojusies ar lietas izskatīšanu, vai arī publicēt informāciju kā līdz šim, taču dzēst tiesnešu vārdus pēc tam, kad disciplinārsods ir dzēsts vai noņemts. Saskaņā ar Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 12. panta pirmo daļu disciplinārsods uzskatāms par dzēstu, ja gada laikā no dienas, kad tas uzlikts, tiesnesim netiek uzlikts jauns disciplinārsods.

Advokāts: *Disciplināri sodīto tiesnešu uzvārdi publiski ir interesanti, bet nevajadzīgi. Varētu publiskot ar iniciāļiem.*¹¹⁰

2008. un 2009. gadā būtiski samazinājās izskatīto disciplinārlietu skaits. No 2004. līdz 2007. gadam vidēji ierosinātas 16 lietas gada laikā. 2008. un 2009. gadā disciplinārlietu skaits ievērojami saruka. Ņemot vērā to, ka pēdējo gadu laikā Latvijas tiesu sistēmu un disciplinārās atbildības tiesisko regulējumu nav skārušas radikālas formālas pārmaiņas, šīm izmaiņām ir iespējami vismaz divi izskaidrojumi. Pirmais ir iespējamās būtiskas izmaiņas tiesnešu darbībā, būtiski retāk pieļaujot pārkāpumus. Dažkārt kā hipotēze tiek izteikts pieņēmums, ka tiesnešu uzvedība ir būtiski mainījusies pēc „Tiesāšanās kā ķēķis” publikācijas, tā izskaidrojot disciplināro pārkāpumu skaita kritumu. Otrs iespējams skaidrojums varētu būt saistīts ar personu nomaiņu LR Augstākās tiesas un tieslietu ministru amatos. Jāņem vērā, ka pagātnē tieši šīs amatpersonas bija aktīvākie disciplinārlietu ierosinātāji.

Secinājumi:

Latvijā ir efektīvs tiesnešu disciplinārās atbildības mehānisms, un tas ir aktīvi lietots arī attiecībā uz Rīgas apgabaltiesas tiesnešiem. Pašlaik ir grūti izdarīt secinājumus par faktoriem, kas ir noteikuši disciplinārlietu skaita būtisko sarukumu 2008. un 2009. gadā salīdzinājumā ar agrāko periodu.

3. Process

3.1. Riski krimināllietu izskatīšanā

Varu teikt Šteinertes kundzei, ka par savu krimināllietu kolēģiju viņai nevajadzētu uztraukties, bet par civillietu kolēģiju gan. Ko tur vēl var piebilst, grāmatā jau viss bija aprakstīts”, jautāts par korupcijas riskiem Rīgas apgabaltiesā, atbildēja kāds advokāts.¹¹¹

Lai gan līdzīgu viedokli pauda arī citi uzrunātie, sarunās mēs neapstājāmie pie pieņēmumiem, ka Jāņa Brūkleņa publiskotās telefona sarunas ir pilnīga *ceļa karte* Rīgas apgabaltiesas darbam un problēmām, un aicinājām intervējamos formulēt savu viedokli par korupcijas riskiem un faktoriem, kuri visspēcīgāk ietekmē sabiedrības uztveri gan attiecībā uz kriminālprocesu, gan civilprocesu.

Izmeklēšanas kvalitāte, prokurora loma, sagatavojot lietu izskatīšanai tiesā un uzturot valsts apsūdzību tiesas procesā, valsts veidotā sodu politika un soda noteikšana, kā arī jaunas institūcijas kriminālprocesa ietvaros ir starp intervijās visbiežāk minētajiem iemesliem, kuri

¹⁰⁹ Intervija ar advokātu nr. 5

¹¹⁰ Intervija ar advokātu nr. 10

¹¹¹ Intervija ar advokātu nr. 10

veicina sabiedrības ieskatu, ka korupcijas riski Rīgas apgabaltiesā ir nozīmīga problēma. Kā būtisks faktors tiek minēta arī to lietu specifika, kuras nonāk Rīgas apgabaltiesā – skaļas un *dārgas*, tādejādi neizbēgami piesaistot un saasinot sabiedrības uzmanību šo lietu iznākumam.

Arī jau aplūkotā sistēmas neefektivitāte intervijās tiek nosaukta par sabiedrības viedokļa veidotāju. Tomēr, ja civillietās tā visbiežāk tiek saistīta ar lietas izskatīšanas ilgumu, krimināllietās par būtiskāko un biežāk nosaukto kritēriju kļūst lietas izmeklēšanas kvalitāte. Tiek uzskatīts, ka tā ir būtiski pazeminājusies.

Ar neefektivitāti intervētie saista arī procesa smagnējumu. *Paiet milzīgs laiks, kamēr katra lieta iekustās*, saka kāds no uzrunātajiem prokuroriem, norādot arī uz lietu nekvalitatīvu izmeklēšanu iestādēs, kurām likums to uzliek par pienākumu, un gandrīz kontradiktorskām attiecībām starp izziņas iestādēm un prokuratūru kā uzraugošo iestādi. *Bez šādas normālas komunikācijas [starp prokuratūru un izmeklējošajām institūcijām] lietas kvalitāte un ātra izskatīšana tiek padarīta vēl grūtāka*, sarunā teica kāds no uzrunātajiem prokuroriem.¹¹²

Policija un prokuratūra, uzsver daudzi intervētie, nenodrošina pietiekami kvalitatīvu pierādījumu bāzi, lai tiesa varētu raiti novest lietu līdz spriedumam: *Tas, ka lietai vēl tiesā kaut kas tiek pievienots, vai lietā kaut kas trūkst, nav vairs izņēmums, bet ir norma, kas liecina par paviršu izmeklēšanas iestāžu darbu*, uzsver kāds advokāts.¹¹³

Tādā gadījumā var rasties iespaids, ka tur, kā sacīja viens no uzrunātajiem prokuroriem, *kaut kas ir sapīķots* un izvairīties no minējumiem un spekulācijām šādos apstākļos, šķiet, ir gandrīz neiespējami: *Es reizēm aizdomājos par to, cik daudz nevainīgu cilvēku ir notiesāti šādos apstākļos pie pievilktiem un kārtīgi nepārbaudītiem pierādījumiem apstākļos, kad PR izpratnē tiesai ir vajadzīgs notiesājošs spriedums*, mūsu sarunā sacīja kāds advokāts.¹¹⁴

Jautāti par konkrētiem korupcijas risku veicinošiem apstākļiem, intervētie speciālisti uzskata, ka, objektīvi vērtējot tiesas procesu krimināllietās, proti, abstrahējoties no konkrētas lietas, būtiskie korupcijas un negodprātīgas rīcības riski ir saistīti ar vairākiem amatpersonu lēmumiem:

- drošības līdzekļa piemērošana,
- aresta uzlikšana personas mantai,
- kratīšanas sankcionēšana, kas, nereti, līdzīgi kā nodrošinājums civillietās, var izrādīties izmeklēšanai (piemēram, pierādījumu gūšanai) izšķirošs apstākļis.

Daži no uzrunātajiem min arī atbildību mīkstinošu apstākļu izvērtēšanu un noteikšanu. Būtiska daļa šeit nosaukto apsvērumu sarunās tiek aplūkota saistībā ar salīdzinoši jauno izmeklēšanas tiesneša institūtu un līdz ar to tieši neattiecas uz apgabaltiesu.¹¹⁵

Ciešā sasaistē ar valsts kompensāciju mehānismu (personām, kurām nepamatoti piemērots drošības līdzeklis) kāds no uzrunātajiem advokātiem min arī noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju, izsakot bažas, vai nodarījuma pārkvalifikācija tiesas procesā (atzīstot par vainīgu un piemērojot salīdzinoši vieglāku, bet tomēr sodu) nav saistīta ar to, ka pretējā gadījumā, ja personu attaisnos, tai pienāksies kompensācija.

Par risku tiek uzskatīti arī nepārsūdzamie lēmumi procesa ietvaros (piemēram, personas atzīšana par cietušo, ar brīvības atņemšanu nesaistīta drošības līdzekļa piemērošana, lēmums par apcietinājuma termiņa pagarināšanu): *Divdomīgi, tomēr godīgi pret otru pusi*.¹¹⁶

¹¹² Intervija ar prokuroru nr. 5

¹¹³ Intervija ar advokātu nr. 10

¹¹⁴ Intervija ar advokātu nr. 1

¹¹⁵ Izmeklēšanas tiesnesis ir tiesnesis, kuram rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētājs uz noteiktu laiku likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā uzdevis kontrolēt cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesos. Kriminālprocesa likuma 40. pants.

Tomēr šķietami aktuālākais jautājums ir fakts, ka negodprātīga procesa dalībnieku rīcība tiesas procesā, izmantojot likuma piedāvātās iespējas personas tiesību aizsardzībai, var pavērt un ikdienā paver iespēju vilcināt tiesas procesu, nebeidzami izšķirot procesuālus jautājumus, kas nav tieši saistīti ar noziedzīgo nodarījumu un par to pienākošos sodu.

Secinājumi:

Rīgas apgabaltiesas gadījumā profesionāļu – advokātu un prokuroru vidū – valda ir plaši izplatīts priekšstats par krimināllietu tiesas kolēģijas tiesnešu kopumā pozitīvāko reputāciju salīdzinājumā ar – vismaz vēl nesenā pagātnē – strīdīgo ievērojamas daļas civillietu tiesas kolēģijas tiesnešu reputāciju. Tas būtiski mazina uztveri un bažas par korupcijas risku esamību šīs kolēģijas tiesnešu darbā.

Aptaujātie uzsver, ka nolēmuma taisīšana krimināllietā neizbēgami ietver tiesas rīcības brīvību. Šādos gadījumos tiesas sastāvā esošo personu godaprāts ir gandrīz vai vienīgā barjera pret korupcijas risku.

Lai novērstu faktos nepamatotus uzskatus par tiesnešu korumpētību vai korupcijas riskiem, ir nepieciešams nodrošināt kvalitatīvu un savlaicīgu lietas izskatīšanu pirmstiesas procesā, kā arī minimizēt iespējas „vilkt” tiesas procesu, izmantojot likumā garantētās tiesības pretrunā likuma normas mērķim un jēgai.

3.1.1. Lietas izmeklēšanas kvalitāte pirms tiesas procesa uzsākšanas

*Pierādījumu kvalitāte bija augstāka, lietas bija pamatīgāk izmeklētas. Tagad tiesneši uz vairāk lietām piever acis, neuzklausā advokāta argumentus. Uz jautājumu, kādēļ tas tā varētu notikt, advokāts atbild: Ja vienreiz kas tāds iziet cauri, tad kādēļ gan lai nemēģinātu nākamajā reizē? Un tādejādi veidojas jauns standarts.*¹¹⁷

Bez vainas kopējā lietu kvalitātes kritumā nav arī sabiedriskais spiediens, piemēram, gadījumi, kad policija presē pasludina: „Mēs esam noķēruši īsto”. Kā justies tiesnesim?, retoriski jautā advokāts. *Iznāk ačgārņa situācija, kad tiesa faktiski cīnās pret noziedzību, nevis par taisnīgumu.*¹¹⁸ Sacītajam pievienojas arī tiesneši.

To, ka krimināllietās ir būtiski pazeminājusies lietu izmeklēšanas kvalitāte, dzirdam gan no tiesnešiem, atsaucoties uz prokurora darba kvalitāti¹¹⁹, uzraugot lietas izmeklēšanu un sagatavojot to nodošanai tiesā, gan pašiem prokuroriem, kuri norāda uz izmeklēšanas iestāžu darba (un personāla) kvalitātes pazemināšanos, kas kalpo par minētā cēloni:

*Nereti attiecības starp prokuroriem un izmeklēšanas iestādēm ir visnotaļ kotradiktoriskas. It kā tiek darīts viens darbs, bet ar atšķirīgiem latīņas augstumiem. Tādēļ prokuratūras sacītais par trūkstošām vai nepietiekami kvalitatīvi nostrādātām lietām nereti nerasniedz dzirdīgas ausis tiesās.*¹²⁰

¹¹⁶ Intervija ar advokātu nr. 2

¹¹⁷ Intervija ar advokātu nr. 3

¹¹⁸ Intervija ar advokātu nr. 3

¹¹⁹ Taisnības labad gan ir jāpiebilst, ka tiesnešu atsauksmes par prokuratūras darbu nav tikai negatīvas. Dzirdam, ka *vēl joprojām* ir prokurori, ar kuriem ir bauda vadīt procesus, kur lieta ir perfekti sagatavota un nav jāraizējas par trūkumiem, kuri varētu ietekmēt lietas izskatīšanu vai pagarināt procesu.

¹²⁰ Intervija ar prokuroru nr. 1

Komunikācijas nepilnības starp tiesību aizsardzības sistēmas iestādēm kā iemesls zemākai lietas izmeklēšanas procesa kvalitātei tiek uzrunātas arī saistībā ar saziņu tiesas un prokuratūras starpā. *Nereti*, norāda kāds no prokuroriem, *nav iespējas atrisināt pat ļoti parastus jautājumus, piemēram, paziņot pusēm par to, vai lietas izskatīšana ir atlikta, vai nenotiks tiesas sēde utt.*¹²¹ Daudzi intervētie min neattīstīto saziņas infrastruktūru – neesošos elektroniskās saziņas tīklus – un neformālas komunikācijas trūkumu ar tiesu, uzsverot, ka tiesas attiecības un komunikācija ar advokātiem, iespējams, ir produktīvāka. Īpaši prokuratūra norāda uz policijas un citu izziņas iestāžu darba standarta pazemināšanos (bieži sakot, ka prokurors nevar veikt izziņas iestādes darbu), pieredzējušu darbinieku aizplūšanu, pazeminoties atalgojumam (jādomā, arī īstenoto sistēmas reformu dēļ).

Tiesneši iezīmē visa minētā sekas, norādot – ja uz tiesu ir atnākusi nepietiekami sagatavota lieta ar vāju pierādījumu bāzi, jaunā Kriminālprocesa likuma ietvaros tiesneša iespēja ietekmēt procesu tā, lai trūkstošie pierādījumi tiktu savākti un personas vaina situācijā, kad tiesnesim ir radusies iekšēja pārliecība par to, tiktu pierādīta, ir ierobežota. Ja nav pietiekošu pierādījumu, persona ir jāattaisno. Kā situāciju kodolīgi rezumēja kāds advokātiem: Rīgas apgabaltiesā *būs likumīgs lēmums, bet ne taisnīgs.*¹²²

Sarunas par tiesas lēmumu objektivitāti, īpaši ar advokātiem, bieži noslēdzas ar diskusiju par *pierādījumu pievilkšanu pantam*, kas aizstāj kvalitatīvu izmeklēšanu pirms tiesas procesa.

Secinājumi:

Tiesnešu, prokuroru un advokātu vidū ir izplatīts viedoklis, ka krimināllietu izmeklēšanas kvalitāte līdz nodošanai tiesā ir būtiski samazinājusies. Pašreizējā situācijā profesionāļu vidū tā tiek uzverta kā nepatīkama, bet tomēr norma.

No apsūdzības puses pastiprinās motivācija mēģināt tieši vai netieši mudināt tiesnesi „pievilkt pierādījumus pantam”, mainot nodarījuma kvalifikāciju. Nereti norādot – lai persona tomēr nebūtu jāattaisno. Ja šāda prakse kļūst vispārpieņemta, pieaug personu skaits, kas ir notiesātas bez pienācīgiem vainas pierādījumiem. Vienlaikus tiesa iegūst iespēju selektīvi izrādīt stingrību pret lietu kvalitāti un attaisnot apsūdzētos, paļaujoties nelegitīmai ietekmei.

3.1.2. Tiesiskais regulējums un jaunais kriminālprocess

Izmeklēšanas tiesneša institūts

Viens no kriminālprocesa reformas rezultātiem ir izmeklēšanas tiesneša institūta iedibināšana, kuram rajona (pilsētas) tiesā uzticēts rūpēties par to, lai izmeklēšanas un kriminālvajāšanas procesā, kā arī pirmās instances tiesā, līdz tiek uzsākta lietas izskatīšana, tiktu ievērotas personas cilvēktiesības (piemēram, jautājumos par piespiedu un drošības līdzekļa piemērošanu, par procesuālo darbību veikšanu, tiesībām uz aizstāvību). Šos jautājumus vairs neizlemj tiesnesis, kurš varētu vēlāk izlemt lietu pēc būtības un tiesneši visumā atzīst, ka *izmeklēšanas tiesneša institūts palīdz, citādi tas bija darbiņš pa roku galam*¹²³ visiem tiesnešiem.

Daudz kritiskāki pret izmeklēšanas tiesneša institūtu ir advokāti un prokurori. Ar atšķirīgiem argumentiem abas puses vērs uzmanību uz vienu un to pašu jautājumu – vai uzsvars uz aizdomās turamās vai apsūdzētās personas cilvēktiesību ievērošanu neatstāj negatīvu iespaidu uz taisnīgumu? Vai aizdomās turētā un apsūdzētā intereses šobrīd netiek aizsargātas uzstājīgāk kā

¹²¹ Intervija ar prokuroru nr. 1

¹²² Intervija ar advokātu nr. 3

¹²³ Intervija ar tiesnesi nr. 8

cietušo? Jautāti par riskiem, kas saistīti ar izmeklēšanas tiesnešu lēmumiem, piemērojot piespiedu līdzekļus vai, piemēram, lemjot par procesuālajām darbībām, advokāti saka, ka izmeklēšanas tiesnešu entuziasms, izskatot šīs lietas, ir noplācis. Ar to domājot arī vēlmi un spēju pieņemt objektīvu, izsvērtu un gudru lēmumu. *Varbūt sliktajai pusei arī ir argumenti?*, retoriski jautā kāds advokāts.¹²⁴

*Izmeklēšanas tiesneši ne vienmēr saprot to, kāda ir prokuratūras darba specifika – nereti netiek ņemti vērā argumenti, vai tiek pieprasīti neiespējami argumenti [pierādīt, ka nākotnē kaut kas notiks vai nenotiks], bet tanī pašā laikā personai tiek pavērtas iespējas iznīcināt pierādījumus vai tikt vaļā no īpašuma, piemēram, iztukšot bankas glabātuves vai iznīcināt narkotiskas vielas. Izmeklēšanas tiesneši saprot apsūdzēto tiesības, bet ne vienmēr domā par cietušo tiesībām.*¹²⁵

Runājot par izmeklēšanas tiesneša lomu un sabiedrības uztveres veidotājiem - apsvērumiem, vēl neminētu aspektu atklāj tiesneši, sakot, ka tiesu ierobežo apcietinājuma termiņi, kas ir noteikti pirmstiesas izmeklēšanas laikā. Tiklīdz termiņš ir beidzies, persona var daudz vieglāk izvairīties no tiesas. Gan advokāti, gan daži no uzrunātajiem tiesnešiem kā apsvērumu, kas rada bažas, min nepastāvīgo praksi apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošanā pirms tiesas izmeklēšanas laikā: *Prakse apcietinājuma piemērošanā ļoti stipri svārstās (pirms tiesas), un līdzīgos gadījumos var sastapt gluži pretējus lēmumus.*¹²⁶

Rakstveida process un vienošanās process kriminālprocesā

Vienkāršotās procesuālās formas kriminālprocesā nav ieguvušas uzticību juristu vidū. Lai arī visi atzīst, ka saskata ieguvumus saistībā ar īsāku tiesas procesu, tomēr nedz sistēmas pašreizējā darbība kopumā, nedz arī jau ieviesto mehānismu izmantošanas prakse nerada pārliecību, ka tie izmantoti godprātīgi.

Lai arī rakstveida process, analogs tam, kas tiek piemērots administratīvajās tiesās ar nolūku saīsināt lietas izskatīšanas procesuālos termiņus, vēl nav izturējis kriminālprocesa ugunsdrošības, tie, kas tajā potenciāli varētu tapt iesaistīti, pauž bažas, vai krimināllietās šāda sistēma satricinās gan sistēmai piederīgo, gan plašākas sabiedrības uzticību tiesas lēmumam.

*Man ir pretrunīgas sajūtas par lietas izskatīšanu rakstveidā, saka kāds no advokātiem. Ko tiesa ievēro? Argumenti neizskan. Nedaudz citādi ir administratīvajās tiesās, kur advokāts nav nepieciešams.*¹²⁷

No tiesnešu puses negatīvu vērtējumu iespējamu korupcijas risku kontekstā saņem arī vienošanās process. Un īpaši kritiski tiek vērtēti prokuroru piedāvātie un tiesneša vērtējumam nodotie sodi – tādi, kuru bargums, vērtējot soda atbilstību sabiedrības interesēm, neatbilst personas nodarījumam.

Tiesneša rīcības brīvība kriminālprocesā un sodu politika

*[Nerakstītais] likums ir tāds – jo skandalozāka ir lieta, jo mazāka ir iespēja, ka cilvēku attaisnos, šādu tēzi dzirdam no kāda advokāta.*¹²⁸ Savukārt prokurori stāsta par situācijām, kad par smagu noziedzīgu nodarījumu notiesāta persona saņem nesaprotami maigu sodu.

¹²⁴ Intervija ar advokātu nr. 2

¹²⁵ Intervija ar prokuroru nr. 3

¹²⁶ Intervija ar prokuroru nr. 3

¹²⁷ Intervija ar advokātu nr. 2

¹²⁸ Intervija ar advokātu nr. 3

Komentējot iepriekš minēto, tiesneši norāda uz diviem vērā ņemamiem apsvērumiem. Pirmkārt, uz sodu politiku Latvijā, kuras veidošana tomēr ir valsts pārvaldes nevis tiesu sistēmas uzdevums. Otrkārt, visi intervētie tiesneši ir vienisprātis un uzsver, ka tiesnesis var noteikt tikai tādu sodu, kāda noteikšanai izziņas iestādes un prokuratūra ir spējuši savākt pietiekamu pierādījumu bāzi: *Labam prokuroram zālē ir liela loma, tādām, kurš pilnībā īsteno apsūdzības funkciju. Tādās lietās (labi izmeklētās), kad visas puses, visi apstākļi jau ir izmeklēti, ir bauda strādāt, iet zālē.*¹²⁹

Jāpiebilst, ka tiesneši izmeklēšanas kvalitāti un prokurora darba kvalitāti kā būtiskus aspektus nosauc, uzrunājot arī daudzkārt apspriesto un ar korupcijas riskiem cieši saistīto jautājumu par piesprietā soda amplitūdu, izskatot līdzīgas lietas. *Tiesnesim saskaņā ar Krimināllikumu ir iespējas variēt gana plašā amplitūdā, lai radītu bažas, ka kaut kas nav kārtībā”,* atzina kāds no intervētajiem prokuroriem.¹³⁰ Tam, ka amplitūda tiešām ir gana plaša pievienojas arī tiesneši, sakot, ka *amplitūda, piespriežot sodus, ir ļoti plaša.* Tomēr tiesnesis norāda, ka šais plašajā amplitūdā *vairāk vai mazāk spriedumos kolēģi ir vienoti*¹³¹, īpaši uzsverot arī izmeklēšanas iestāžu un prokurora lomu soda noteikšanā.

Uz to, ka spriedumu dažādība pati par sevi, proti, bez pienācīga konteksta nevar tikt uzskatīta par korupcijas risku, mēdz norādīt arī advokāti. Lūgts izskaidrot, kādēļ, viņaprāt, līdzīgās lietās bieži neveidojas vienota un paredzama tiesu prakse, advokāts norāda uz atšķirību starp materiālajiem un formālajiem noziedzīga nodarījuma sastāviem, kas ietverti krimināllikuma speciālajā daļā, un atšķirīgo pierādījumu bāzi. *Dokumentus var traktēt dažādi, savukārt liecība ir liecība,* saka advokāts, komentējot savu viedokli.¹³²

Nekompetences jeb sasteigtu lēmumu piemēri, ko min intervētie advokāti, visbiežāk ir saistīti ar situācijām, kad sods ir acīmredzami pretējs tā mērķim, t.i. nav piemērots, lai īstenotu Krimināllikumā noteikto soda mērķi, vai kad lietā nav veikta rūpīga pierādījumu analīze.

Tiesa gan, daudzi no intervētajiem visu triju profesiju pārstāvjiem norāda, ka problēmas, kas minētas iepriekš, ir jāskata kontekstā – pretnostatot negodīgumu nekompetencei, kur pēdējo raksturo nespēja sekot līdzi jaunākajiem likuma grozījumiem un tiesneša profesionālās kvalifikācijas notrulināšanās. Ir būtiski, lai arī procesuālā likumdošana būtu pastāvīga, lai *nebūtu grozījumu ik pēc pāris mēnešiem*¹³³, norāda tiesneši, taujāti pēc reakcijas uz šo kritiku.

Sacīkstes princips

*Iespējams, ka procesa apsūdzošais raksturs, kas var tāds likties vērotājam no malas, ceļas no paša kriminālprocesa [tiesiskā regulējuma] īpatnības, ka lieta tomēr neaiziet uz tiesu sašūta baltiem diegiem, bet gan ar pietiekamu pierādījumu bāzi, kas tiesnešiem, iespējams, arī neatstāj milzīgas iespējas variēt savā attieksmē.*¹³⁴

Veicot kriminālprocesa tiesiskā regulējuma reformu Latvijā, kopš 2006. gada ir ieviests *sacīkstes* princips. Proti, strikti nodalītas apsūdzības, aizstāvības un tiesas funkcijas tiesas procesa gaitā. Tiesa nepiedalās apsūdzības vai aizstāvības funkciju realizēšanā. Tiesai ir jānodrošina procesuālais taisnīgums, – vienādi apstākļi pusēm savu procesuālo pozīciju aizstāvēšanai. Tikai izņēmuma gadījumos tiesa ir tiesīga pēc savas iniciatīvas iegūt pierādījumus un tos pārbaudīt tiesas sēdē (ja apsūdzētais aizstāvību īsteno pats, bet tiesai rodas pamatotas šaubas par viņa

¹²⁹ Intervija ar tiesnesi nr. 1

¹³⁰ Intervija ar prokuroru nr. 6

¹³¹ Intervija ar tiesnesi nr. 1

¹³² Intervija ar advokātu nr. 3

¹³³ Intervija ar tiesnesi nr. 7

¹³⁴ Intervija ar prokuroru nr. 1

pieskaitāmību vai iespējamo vainu apsūdzībā). Nozīmes nav arī tam, kas īsteno apsūdzības funkciju (valsts vai cietušais)¹³⁵. Likums faktiski liedz tiesai iespēju ieņemt aktīvu pozīciju, lai noskaidrotu objektīvo patiesību lietā.

Visvairāk neapmierinātu komentāru par šīm izmaiņām sistēmā un to ietekmi uz tiesu darbu un sabiedrības uztveri, dzirdam no tiesnešiem, kuri norāda, ka nereti izmeklēšanas iestāžu darba nepilnības un prokurora nepietiekams ieguldījums rada situācijas, kurās tiesai, nespējot aktīvi iesaistīties lietas apstākļu noskaidrošanā, nav citas iespējas, kā personu attaisnot *pat tad, ja man ir radusies pārliecība, ka patiesībā jau viņš to ir izdarījis!*¹³⁶ Šādā situācijā lieta, kā norāda daži no intervētajiem advokātiem, gan tiek novesta līdz likumiskam rezultātam, tomēr ne līdz taisnīgam risinājumam.

Secinājumi:

Nav vienota standarta pierādījumu bāzei, kura jānodrošina lietas izmeklētājam, lai pamatotu nepieciešamību piemērot drošības līdzekli personai vai attiecinātu procesuālu nodrošinājumu uz kādu lietu. Tas veicina bažas, ka negodprātīgam izmeklēšanas tiesnesim ir iespēja veidot savus kritērijus (piemēram, prasību pierādīt nākotnes notikumus), nodrošinot, ka šāds līdzeklis nevar tikt piemērots.

Likumdevējs tiesnešiem ir atvēlējis plašu rīcības brīvību, nosakot personai sodu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, šis fakts kopā ar konsekvences jeb vienotas prakses trūkumu vēl joprojām raisa bažas par korupcijas riskiem krimināllietu izskatīšanā.

Kriminālprocesa likumam attīstoties, vienkāršotās kriminālprocesuālās formas var vēl vairāk saasināt sabiedrības uztveri par tiesu darbību situācijā, kad uzticība pat atklātam tiesas procesam ir zema. Piemēram, vispārējā neuzticēšanās tiesām rada papildu bažas, ka lietas izskatīšana rakstveida kriminālprocesā nenodrošinās pienācīgu personas tiesību aizsardzību.

3.2. Riski civillietu izskatīšanā

Lai arī civillietu izskatīšana Rīgas apgabaltiesā ir tā joma, kurā, saskaņā ar intervēto viedokļiem, korupcijas risks pastāv vēl joprojām (bieži civillietas tiek pretnostatītas krimināllietām, kuru izskatīšanā risku vairs, saskaņā ar nospiedoša vairākuma uzrunāto viedokli, nav), daudzi no intervijām piekritušajiem juristiem norāda, ka daudz nozīmīgāks par korupcijas riskiem ir sabiedrības ieskaits par to, vai šai tiesā ir iespēja rast tiesisku un taisnīgu risinājumu savai problēmai. Risinājums, kurš personai neliekas taisnīgs, itin bieži tiek saistīts ar korupcijas iespējamību.

Korupcijas riski no prasītāja un atbildētāja puses ir burbulis, kas uzpūsts lielāks nekā tas patiesībā pastāv. Baumas veicina advokāti, kuri rupji pārkāpj advokāta ētikas noteikumus un arī likumu, krāpjot klientu [papildu nauda, kas it kā nonāk kāda kabatā, lai lieta tiktu sakārtota, bet vai nu paliek pašam, ja lieta sakārtojās, vai nu to ir jāatdod klientam]. Bet šādus gadījumus ir grūti pierādīt. Ir mazas cerības uz advokātu vides pašattīrīšanos un profesijas kolēģu spiedienu.¹³⁷

¹³⁵ Pētījuma prezentācijas brīdī – 2010. gada martā – tiek aktualizēta diskusija par nepieciešamību atjaunot kārtību, kad apsūdzību krimināllietā var uzturēt tikai un vienīgi valsts prokurora personā.

¹³⁶ Intervija ar tiesnešiem nr. 7, nr. 9

¹³⁷ Intervija ar advokātu nr. 10

Nenoliedzami, atzīst intervētie advokāti, ir fiziskas personas, tā dēvētie *lietu kārtotāji*, kuri iet un mēģina kaut ko sakārtot, tomēr arī, līdzīgi jau minētajam par tiesas procesu krimināllietās, korupcija visbiežāk *neizpaužas kā maksa par rezultātu*.¹³⁸

Līdzīgi kā kriminālprocesā liela daļa sarunu par korupcijas risku agrāk vai vēlāk beidzās ar diskusiju par sistēmas neefektivitāti un šī faktora ietekmi uz korupcijas uztveri un sabiedrības viedokļa veidošanu. Kā panākt, ka tiesas process ir personai saprotams un tai ir pietiekamas zināšanas par savām tiesībām? Arī civillietās korupcijas uztvere tiek daudz biežāk saistīta ar sistēmiskām problēmām, savukārt, atšķirībā no krimināllietām, korupcijas riski – ar konkrēta cilvēka faktoru: *Sistēmā ir elementi [par tiesnešiem], par kuriem visi zina, bet nav pierādījumu*¹³⁹; *Korupcijas riskus tiesā varētu novērst ar diviem, trim tiesnešiem*.¹⁴⁰

Starp nozīmīgākajiem korupcijas riskiem, izskatot lietu civiltiesiskā kārtībā, tiek nosaukti prasības nodrošinājums un valsts nodevas mehānisms saistībā ar prasības nodrošinājumu, kā arī sacīkstes princips ciešā saistībā ar pārstāvības kvalitāti. Intervētie juristi bieži norāda, ka situācija „pašreiz” ir būtiski labāka kā pirms „četriem-pieciem gadiem”, tomēr smagā ekonomiskā situācija var būtiski saasināt viņu nosauktos korupcijas riskus, savukārt hipotētiskos, piemēram, neskaidras likumu normas pārvērst reālos. Savukārt, apsverot būtiskākos uzlabojumus sistēmā, kas palīdzējuši samazināt negodprātīgas rīcības riskus, intervētie advokāti bieži min tiesneša palīga institūtu.

3.2.1. Prasības nodrošinājums un valsts nodeva

Runājot par riskiem, šad un tad nodrošinājuma jautājums ir svarīgāks par pašu lietas iznākumu; nenoliedzami, ka tas ir saistīts ar būtiskām pušu interesēm.¹⁴¹ Prasības nodrošinājums, kā norādīja visi intervētie civiltiesību speciālisti, bieži tiek izmantots kā *procesuāls ierocis*, bet nereti dēvēts arī skarbāk – *atbildētāja šantažēšana*.

Šajā gadījumā korupcijas risks tā tradicionālajā izpratnē ir neizbēgams: *Vienpusējs pieteikums un fakts, ka nav iespējas uzklaut otru pusi viedokli*.¹⁴² Tiesa gan, visi intervējamie piekrita apgalvojumam, ka šāda kārtība ir godīga pret to darījuma pusi, kuras intereses ir apdraudētas. Būtisks apsvērums šādā gadījumā ir arī tas, ka lēmums par prasības nodrošināšanu nav pārsūdzams, tātad kontrolējams.

Līdzīgi kā situācijā ar drošības līdzekļa piemērošanu personai, arī prasības nodrošinājums un ar to saistītie riska faktori, ir cieši saistīti ar jautājumu par pušu argumentu kvalitāti un godprātību.¹⁴³ Ņemot vērā to, ka tiesnesim lēmums ir jāpieņem, pamatojoties tikai uz vienas puses sniegtajiem argumentiem un apsvērumiem, būtisks ir jautājums par standartu, kāds tiek noteikts, iesniedzot pieteikumu piemērot prasības nodrošinājumu, lai ticami un uzticami pierādītu, ka ir pamats uzskatīt, ka tiesas sprieduma izpilde lietā varētu kļūt apgrūtināta vai neiespējama.

Tomēr, kā norāda mūsu uzrunātie advokāti, interpretācija par prasības nodrošinājuma piemērošanu tiesu praksē ir svārstīga, tāpat kā minētais pierādījumu standarts šāda lūguma iesniedzējam. Saistībā ar prasības nodrošinājumu kā problēma tiek minēts arī valsts nodevas mehānisms, kas veido 0,5 % no prasības summas: *Kaut kādā mirklī, ņemot vērā prasības summu,*

¹³⁸ Intervija ar advokātu nr. 8

¹³⁹ Intervija ar advokātu nr. 6

¹⁴⁰ Intervija ar advokātu nr. 10

¹⁴¹ Intervija ar advokātu nr. 11

¹⁴² Intervija ar tiesnesi nr. 11

¹⁴³ Kāds no intervētajiem advokātiem minēja piemēru, kur uzzinot par nepatiesiem argumentiem, kuri norādīti pieteikumā par prasības nodrošinājumu, tiesnesis savu lēmumu ir mainījis un pieprasītais nodrošinājums tika atcelts.

*pienāk brīdis, kad iemaksātā nodeva ir lielāka par nodrošinājumu. Šī summa, nodeva, tiek zaudēta gadījumā, ja prasība netiek nodrošināta. Tas nozīmē, ka prasītājam ir interese par katru cenu tikt pie tā, lai tiesnesis pieņem lēmumu par prasības nodrošinājumu. Prasītājs ir gatavs maksāt, lai būtu lēmums, kas tam ir pozitīvs.*¹⁴⁴

Prasības nodrošinājums ir viens no tiem problēmjautājumiem, par kura risinājumu labprāt runā arī paši advokāti, iesakot risinājumus turpmākai likuma attīstībai. Pirmkārt, bieži izskan aicinājums *pārskatīt to, ko apķīlā*. Advokāti norāda, ka *nav apsvērti citi risinājumi, piemēram, rīcības ar mantu vai mantas apķīlāšana, pašreiz nodrošinājums paredz nepastarpināti ķerties pie uzņēmuma apgrozāmajiem līdzekļiem.*¹⁴⁵ Tas, īpaši grūtā ekonomiskā situācijā, atbildētājam nozīmē maksātnespēju. Šāda iespēja, neizbēgami, rada korupcijas risku.

Šai jautājumā abu pušu viedokļi par pašreizējās situācijas pieņemamību vai nepieņemamību skaidri saduras jautājumā par to, kāds prasības nodrošinājuma līdzeklis tiesai būtu jāpieņem: *Tiesa, izceļot advokātu iepriekš minētās bažas, tomēr cenšas vienmēr arestēt tikai un vienīgi pašreizējos līdzekļus kādam uzņēmumam vai personai.*¹⁴⁶

Otrkārt, intervējamie liek uzsvāru uz nepieciešamību samazināt tiesnešu rīcības brīvību. Savukārt tiesneši īpaši uzsver, ka nevar aizsargāt tikai debitorus, ir jāaizsargā arī citas lietā iesaistītās puses. Un norāda, ka lēmumu par nodrošinājumu tomēr var lūgt atcelt, norādot uz argumentiem, kuri liecina, ka sākotnējais lēmums ir nepamatots. *Runas par nodrošinājumu, atzīst kāds no uzrunātajiem tiesnešiem, tomēr ir nedaudz pārspīlētas.*¹⁴⁷

Prasības nodrošinājuma problēmas rada arī likuma interpretācijas neviendabīgums, nespēja izstrādāt vienveidīgu praksi. Pašu tiesību normu kvalitāte ir pieņemama, bet klibo to interpretācija. Kāds no advokātiem uzsver, ka: *tiesu prakse šai jautājumā ir dīvaina un neskaidra*¹⁴⁸, norādot uz Augstākās tiesas *dīvaino* tiesu prakses apkopojumu, kas kalpo kā vadlīnija šai jautājumā citiem juristiem. Vienlaikus, lai arī ļoti kritiski noskaņots, advokāts atzīst, ka, neraugoties uz minēto, lai panāktu rezultātu, kas nepieciešams klientam, advokāti *nemetas cīnīties par labu praksi*¹⁴⁹, bet izmanto to pašu, ko Augstākā tiesa ir uzrakstījusi savos dokumentos, lai panāktu klientam labvēlīgu rezultātu.

*Strīdīgi jautājumi procesuālo likumu ietvaros vienmēr ir avots bažām, atsaucoties uz administratīvo un civilprocesu, saka kāds no mūsu intervētajiem advokātiem, sakot, ka likumos ir strīdīgas lietas, bet mēs neesam aktīvi, lai mainītu likumu.*¹⁵⁰

Secinājumi:

Nav vienotu prasību un prakses attiecībā uz pamatojuma standartu, kurš ir saistošs, prasītājam, iesniedzot lūgumu nodrošināt.

Prasības nodrošinājums bieži vērsts pret personas apgrozāmajiem līdzekļiem un tādējādi rada reālus draudus personas īstermiņa saistību izpildei. Šāda situācija palielina risku, ka skartā persona vēlēšies ar pretlikumīgiem līdzekļiem ietekmēt tiesneša lēmumu. No otras puses pastāv varbūtība, ka prasība tiesā tiek iesniegta bez pietiekama juridiska pamatojuma, tikai nolūkā „iznīcināt” pretinieku.

¹⁴⁴ Intervija ar advokātu nr. 8

¹⁴⁵ Intervija ar advokātu nr. 8

¹⁴⁶ Intervija ar tiesnesi nr. 4

¹⁴⁷ Intervija ar tiesnesi nr. 4

¹⁴⁸ Intervija ar advokātu nr. 9

¹⁴⁹ Intervija ar advokātu nr. 9

¹⁵⁰ Intervija ar advokātu nr. 2

3.2.2. Sacīkstes princips

Sacīkstes princips ikdienas sarunās bieži tiek pārdēvēts par principu „tiesā *apriori* uzvarēs stiprākais”. Daudzi intervējamie norāda, ka sacīkste kā tāda nerada lielāku korupcijas risku civilprocesā, salīdzinot ar citām procesuālajām kārtībām. Riski civilprocesā Rīgas apgabaltiesā daudz biežāk tiek saistīti gan no advokātu, gan tiesnešu puses ar šai tiesai piekritīgo lietu raksturu: skaļas, dārgas, ar pazīstamiem vārdiem un mediju intereses lokā. Tomēr nevienmērīga informācija par personas tiesībām un zināšanas var radīt situācijas vai vismaz šķietamības, ka stiprākais (labāk pārstāvētais) uzvar. *Man liekas, ka viens no būtiskākajiem korupcijas riskiem Rīgas apgabaltiesā ir lietu raksturs. Tās ir lielas un skandalozas lietas. Turklāt lietu ir daudz, un, jo vairāk ir šādu lietu, jo zemāka ir spriedumu kvalitāte.*¹⁵¹

Interesanti, ka jautājumam par sacīkstes principa nozīmi korupcijas uztverē visbiežāk un vistiešāk pieskaras tiesneši, kuri gandrīz visās intervijās mums norāda uz to, ka procesam tiesā būtu jābūt kvalitatīvākam, mazāk sasteigtam un caur to arī saprotamākam cilvēkam, kurš tajā piedalās. Izpratne un informācija mazinātu bažas:

*Mums visiem jāsaprot, ka tiesa nav tā vieta, uz kuru cilvēks labprāt pirktu biļeti un atgrieztos.*¹⁵²

*Būtiski ir tas, cik lielā mērā cilvēks no malas saprot sistēmu. Un cik lielā mērā viņš saprot to, kas ar viņu notiek!*¹⁵³

Tiesneši norāda – tikai fakts, ka, izskatot civillietu, iniciatīva ir vienīgi pušu rokās, pat par sevi nenozīmē, ka uzvarēs tas, kuram ir „skaļāka balss”. Tomēr kvalitatīva juridiskā palīdzība var būt izšķiroša iesniedzot prasību tiesā. *Sacīkstes princips tiesā ir ierobežots, un, ja cilvēkam būtu jēdzīgs advokāts, viņš būtu šo prasību cēlis citādāk, jo cilvēkam pēc likuma tā manta patiešām pienākas. Bet tādēļ, ka advokāts nav sniedzis pietiekami kvalitatīvu palīdzību, tiesnesim nereti nākas domāt par to, kā spriest tiesu – pēc burta vai pēc tiesiskās apziņas.*¹⁵⁴

Šādam viedoklim pievienojas arī cits kolēģis, uzsverot, ka tiesneša apziņai un attieksmei ir būtiska loma: *Spriest formāli vai spriest pēc būtības. Ja strikti ievēro sacīkstes principu [tad sanāk viens], bet, ja ieliek sirdi un godaprātu [tad pavisam citādāks rezultāts].*¹⁵⁵

Tieši nekvalitatīva juridiskā palīdzība nereti noved pie situācijas, kad tiesa nevar apmierināt personas prasību, lai arī, raugoties no likuma puses, cilvēka tā būtu pamatota. *Reizēm, atklāj kāds no intervētajiem tiesnešiem, uz šādiem trūkumiem un zināšanu nepilnībām mēģina norādīt tiesas zālē, piemēram, uz to, ka nav labi vai pareizi uzrakstīts prasības pieteikums. Bet ne vienmēr to var tik diskrēti izdarīt.*¹⁵⁶

Uz jautājumu, vai šādā situācijā, kad sabiedrības uzmanība ir saasināta un arī likums neļauj tiesnesim aktīvi iesaistīties procesa gaitā, tomēr iespējams palīdzēt cilvēkam, kuram acīmredzami ir tiesības, bet kuras tas vai tā izvēlētais pārstāvis nemāk kvalitatīvi aizstāvēt, tiesnesis saka, ka var un ka kolēģi cenšas šādās situācijās cilvēkiem palīdzēt, sacīto gan neprecizējot. Uzrunāto tiesnešu vidū bija izplatīts viedoklis, ka, lai arī tā ir [advokāta] blamēšana, mēs cenšamies pateikt pusei, ka kaut kas ar lietu nav kārtībā.¹⁵⁷

¹⁵¹ Intervija ar tiesnesi nr. 1

¹⁵² Intervija ar tiesnesi nr. 5

¹⁵³ Intervija ar advokātu nr. 11

¹⁵⁴ Intervijas ar tiesnešiem nr. 5, nr. 9, nr. 2

¹⁵⁵ Intervija ar tiesnesi nr. 5

¹⁵⁶ Intervija ar tiesnesi nr. 5

¹⁵⁷ Intervija ar tiesnesi nr. 5

Intervijās bieži pieskārāties arī procesuāliem jautājumiem, kuri var ietekmēt cilvēku viedokli, piemēram, liedzot pārsūdzības tiesības mazu, formālu pārkāpumu dēļ. *Es uzskatu, ka ir pareizi ļaut cilvēkiem pārsūdzēt lēmumus visās instancēs un rast to sajūtu par taisnīgumu*, saka kāds no intervētajiem tiesnešiem¹⁵⁸, tādēļ vismaz Rīgas apgabaltiesā ir iestrādāta prakse, ka sīkumos cilvēkiem tomēr piekāpjas.

Secinājumi:

Pušu nevienlīdzīgas zināšanas par personas tiesībām un zema juridiskā kompetence var radīt iespaidu, ka tiesā uzvar labāk pārstāvētais (stiprākais) un procesa rezultāts, kaut arī juridiski pareizs, nav taisnīgs.

Īpaši civilprocesā būtiska nozīme ir kvalitatīvai jurista/advokāta palīdzībai ne vien procesa gaitā, bet jau sagatavojot lietu iesniegšanai tiesā.

3.3. Atstatīšana, noraidījums un sūdzības par tiesnesi

Atstatīšana

Likumā “Par tiesu varu” ir noteikts: “Tiesnesis nevar piedalīties lietas izskatīšanā, ja viņš personiski tieši vai netieši ir ieinteresēts lietas iznākumā vai ja ir citi apstākļi, kas rada šaubas par viņa objektivitāti, kā arī likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” paredzētajos gadījumos.” Šādos gadījumos tiesnesim sevi no lietas skatīšanas ir jāatstata. Normu un tās piemērošanas praksi īsi un kodolīgi raksturoja kāds tiesnesis, sakot: *Likums ir ne tikai lakonisks, tas ir arī ļoti plaši interpretējams.*¹⁵⁹

Teorētiskā ieskatā tos riskus, kas saistīti ar iespējamiem tiesneša objektivitātes trūkumiem, būtiski samazina vienveidīga, saprotama un zināma atstatīšanās prakse. Ikdienas situācija, kādu to raksturo mūsu intervijas, tomēr ir pavisam citāda – vienotas prakses, atzīst daudzi intervētie, šais jautājumos nav, tomēr vairakkārt dzirdam, ka tiesneši ir kļuvuši aktīvi, jautājumus par noraidīšanās praksi uzdodot tiesnešu ētikas komisijai. Un, iespējams, ētikas komisijas viedokļi palīdzēs veidot un nostiprināt vienotu izpratni par objektivitātes riskiem.

Saistībā ar sevis atstatīšanu no lietas skatīšanas izskan arī citi apgalvojumi. Tiesneši sevi neatstata, solidarizējoties ar kolēģiem. Iespēja atstatīt sevi no lietas izskatīšanas tiek izvērtēta piesardzīgi, ņemot vērā to, ka atteikšanās no lietas nozīmē palielināt cita kolēģu darba slodzi. Tiesa gan, ņemot vērā to, ka lietas tiesnešu starpā tiek sadalītas ar elektroniskas sistēmas palīdzību, šis arguments ir vērā ņemams tikai tiktāl, ciktāl tas skar konkrētās lietas raksturu: īpaši smaga vai publiski redzama lieta, kas var nonākt cita tiesneša uzdevumā.

Tiesneši mēdz sevi atstatīt savtīgas intereses motivēti. Proti, līdzīgi kā advokāti atzīst, ka noraidīšana tiek izmantota kā “procesuāls ierocis”, lai “*tiktu nost no lietas*”, to iespējams izmantot arī tiesnesim, kuram pienākusies nepatīkama lieta. Kā to apstiprina mūsu dzirdētie piemēri, ir iespējams sagatavot argumentāciju, lai atteiktos no lietas skatīšanas, kuras izskatīšanu tiesnesis tā vai cita iemesla dēļ (sev atzīstot, ka trūkst pieredzes vai nevēloties nonākt mediju uzmanības lokā) nevēlas uzņemties.

Noraidījums

¹⁵⁸ Intervija ar tiesnesi nr. 4

¹⁵⁹ Intervija ar prokuroru nr. 4

Ja tiesnesis pats sevi no lietas izskaišanās nav atstatījis, bet lietas dalībnieki uzskata, ka tiesneša objektivitāte lietā var būt apdraudēta, tie ir tiesīgi pieteikt noraidījumu. To darīt, saskaņā ar advokātu gandrīz vienprātīgi paustu viedokli ir *liela izšķiršanas un uzdrošināšanās*. Plaši izplatīts ir uzskats, ka tiesneši noraidījumu uztver kā personisku apvainojumu, nevis advokāta rīcību klienta interesēs (arī tad, ja noraidījums tiek pieteikts, lai panāktu to, ka lietu skata jebkurš cits, bet ne sākotnēji nozīmētais tiesnesis). Noraidījuma pieteikšana, kā mēdz norādīt advokāti, var negatīvi ietekmēt arī citu tiesnešu viedokli nākotnē un, ņemot vērā to, cik šaura ir juristu vide Latvijā, arī kādu citu šī paša advokāta klientu nākotnē. Gan piekritot, gan noliedzot iepriekš izteikto apgalvojumu, savus viedokļus par minēto pauž arī tiesneši, uzsverot, ka argumentam ir arī otra puse: noraidījums var tikt izteikts bez pamatota (godprātīga) iemesla, bet vienīgi ar mērķi panākt, ka lietu skata cits tiesnesis.

Lai arī vairums intervēto tiesnešu uzsver, ka runas par tiesnešu nepatiku pret noraidījuma pieteicēju ir pārspīlētas, gana daudzi, apdomājoties, tomēr norāda, ka ir gadījumi, kad advokātiem nevar nepieņemt, *tiesnešiem ir jābeidz apvainoties, tas ir neprofesionāli*,¹⁶⁰ un jāsaprot ne vien teorijā, bet arī praksē, ka advokāts rīkojas sava klienta interesēs, lai panāktu tam maksimāli labāko rezultātu konkrētajā lietā.

Sūdzība

Sūdzība par tiesnesi, šķiet, ir jau nākamā konflikta pakāpe, kas sarunās iegūst teju mītisku apveidu. *Sūdzība par tiesnesi*, kā norāda viens no tiesnešiem, *tas gan var tikt uzskatīts par kara pieteikumu gan attiecībā pret konkrētu tiesnesi, gan viņa kolēģiem. Zināmā mērā viņiem [advokātiem] ir taisnība*.¹⁶¹

Līdzīgi kā jautājumā par noraidījumu, arī šeit tiesneši nav vienprātīgi. Vieni uzskata, ka absolūti lielākā daļa sūdzību par tiesnesi un disciplinārlietu nav pelnītas un ir saistītas galvenokārt ar advokāta nespēju samierināties ar procesa gaitu vai zaudētu lietu, citi – mazākums – uzskata, ka disciplinārlietas būtu nepieciešams rosināt biežāk nekā tas tiek darīts pašreiz un sūdzības sistēmai palīdz.

Lūgti aplūkot saspīlējuma cēloņus, gan advokāti, gan tiesneši norāda, ka pati sūdzības procedūra ietver sevī neizbēgamu konfliktu, piemēram: *Sūdzība par pieteikuma nepieņemšanu, tas ir nepareizi*, saka kāds advokāts. Tiesnesis, kurš šādu sūdzību skata nez vai var izvairīties no domas, ka *tu aizskar [sūdzoties] manu kolēģi! Pareizāk būtu tā, kā sākotnēji bija plānots, piemēram, kriminālprocesā. Ir izveidota īpaša institūcija, kurai tiek pārsūdzēti visi jautājumi*.¹⁶²

Apkopojojot argumentus un atziņas par tiesnešu profesionālo solidaritāti (*tas, kurš nekad nav vilcis parakstu zem sprieduma, tiesnesi nekad nesapratīs; tiesneši savējos aizstāv, jo savējos saprot, katrs zina, ka var nonākt šādā situācijā*¹⁶³), bažas par situācijas nepamatoti saasinātu uztveri tiesnešu kolektīvā tomēr, šķiet, nav gluži bez pamata.

Secinājumi:

Nav izveidojusies vienveidīga, saprotama un zināma prakse, tiesnesim atstatot sevi no lietas izskatīšanas likumā noteiktajos gadījumos. Dažkārt, lemjot par sevis atstatīšanu, tiek ņemti vērā juridiski nebūtiski apstākļi, piemēram, vēlēšanās atbrīvoties no pienākuma izskatīt sarežģītu lietu vai – tieši otrādi – solidarizēšanās ar kolēģiem, kas liek turpināt skatīt lietu, pat ja, iespējams, būtu pamats pieņemt noraidījumu.

¹⁶⁰ Intervija ar tiesnesi nr. 1

¹⁶¹ Intervija ar tiesnesi nr. 2

¹⁶² Intervija ar advokātu nr. 2

¹⁶³ Intervija ar tiesnesi nr. 5

3.4. Procesa rezultāti – vai saprotami, taisnīgi un gudri nolēmumi?

“Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā”, paredz Satversme. Tanī pat laikā, realitāti labi raksturo kāda tiesneša skumji sacītais: *Būtu jau labi, ja sauklis “nāc uz tiesu meklēt taisnību”, neizraisītu smieklus.*¹⁶⁴ Tādēļ mums likās būtiski saprast, vai pašreiz, dodoties uz Rīgas apgabaltiesu, cilvēki, kuri ir profesionāļi (nevis tie tiesas klienti, kuru bažas varētu uzkurināt neizprasts tiesas process vai nepietiekama savu tiesību pārzināšana), sagaida tiesisku, taisnīgu un objektīvu rezultātu.

Visskeptiskāk noskaņoti ir tie, kam Rīgas apgabaltiesas gaiteni un zāles ir pazīstamas sen. Savukārt vislielāko uzticību tiesai izrāda tie, kuri ar to saskārušies pēdējo gadu laikā, kas netieši sasaucas arī ar vispārējiem izvērtējumiem par korupcijas risku aktualitāti tiesas darbā (*vairs nav tā, kā bija agrāk*), uzskatot, ka riski ir būtiski samazinājušies, galvenokārt, pateicoties personāliju nomaīnai. Nav būtisku atšķirību krimināllietās un civillietās iesaistīto vidū. Domas sakrīt un dalās gan vienā, gan otrā procesā iesaistītajiem.

Nē, objektivitātes te nebūs. Būs likumīgs lēmums, bet ne taisnīgs, saka kāds no mūsu uzrunātajiem advokātiem, kurš specializējas civillietās.¹⁶⁵ Kāds cits, kurš arī specializējas civillietās, atzīst – ja vēlreiz nonāktu tai punktā, kur jāizvēlas, ar kādām lietām strādāt, koncentrēties uz biznesa tiesībām vai aktīvu praksi tiesā, neizvēlētos pēdējo, *pēc visa, kas pieredzēts.*

Parādās arī jau dzirdētais motīvs par tiesnešu motivācijas un personības ietekmi uz procesa dalībnieku uztveri: *Man ir bažas par dažu tiesnešu profesionalitāti, tiesnešiem, kuri nestrādā, var redzēt, ka lieta nav izlasīta. Tad [domājot par uzticību] rodas jautājums, vai šāds tiesnesis ir spējīgs uz sakarīgu juridisku domāšanu?*¹⁶⁶

Tomēr visbiežāk intervijās dzirdam vispārīgus vērtējumus – Rīgas apgabaltiesa “kopumā”, “parasti”, „visumā” nodrošina taisnīgu tiesu. Tikai vienu reizi pēc īsa pārdomu mirkļa kāds no uzrunātajiem sacīja: *Jā, es uzticos, ka Rīgas apgabaltiesa nodrošina taisnīgu un tiesisku rezultātu.*¹⁶⁷

Uzticība tiesai kopumā vai tās neesamība visbiežāk tiek saistīta ar jautājumiem par procesa kvalitāti (tostarp tiesnešu motivāciju darbam un atbilstību amatam), kā arī spriedumu kvalitāti. *Kādreiz spriedumus rakstīja Augstākajai tiesai (nevis cilvēkam), bet es pievienojos Levita tēzei, ka spriedumi ir jāraksta zaudētājam*, komentējot skeptiskos viedokļus, sacīja kāds no tiesnešiem.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Intervija ar tiesnesi nr. 2

¹⁶⁵ Intervija ar advokātu nr. 3

¹⁶⁶ Intervija ar advokātu nr. 7

¹⁶⁷ Intervija ar prokuroru nr. 6

¹⁶⁸ Intervija ar tiesnesi nr. 11

4. Secinājumi un rekomendācijas

4.1. Tiesneša amata kandidātu atlase

Runājot par kandidātu atlasī uz apgabaltiesas tiesneša amatu, pastāvošos riskus nevar sistēmiski risināt Rīgas apgabaltiesā atrauti no tiesnešu atlases un karjeras sistēmas Latvijā kopumā. Šī pētījuma mērķis nav ieteikt visaptverošus risinājumus tiesu sistēmai, tomēr jāuzsver vismaz divi svarīgi elementi.

Pirmkārt, apgabaltiesas tiesneša amata kandidātu atlasei vajadzētu notikt tikai konkursa ceļā, piemēram, vispirms to izsludinot tiesnešu vidū un – piemērotu kandidātu trūkuma gadījumā – izsludinot arī atklātu konkursu. Šo rekomendāciju iespējams īstenot bez normatīvo aktu grozījumiem, koriģējot līdzšinējo Rīgas apgabaltiesas praksi, kaut arī ilgākā perspektīvā to būtu ieteicams nostiprināt arī likumā. Otrkārt, ir jānosaka kvalifikācijas standarts tiesnešiem, uzsverot gan nepieciešamās zināšanas un prasmes, gan to nepieciešamo (minimālo) robežvērtību, kura atbilst darbam noteikta līmeņa tiesā, piemēram, apgabaltiesā.

Konkrēti Rīgas apgabaltiesā nedrīkstētu būtu situācija, kad konkurence uz tiesneša amatu ir sistemātiski zemāka nekā citās apgabaltiesās. Viens no acīmredzamajiem uzdevumiem, lai šādu situāciju nepieļautu un darbu Rīgas apgabaltiesā padarītu pievilcīgāku, ir civillietu tiesnešu slodzes samazināšana līdz līmenim, kas ir līdzīgs citām apgabaltiesām. Citi faktori, kas varētu izskaidrot zemāku konkurenci uz amatiem Rīgas apgabaltiesā, varētu būt potenciālo kandidātu nevēlēšanās uzņemties caurmērā apjomīgāku un sarežģītāku lietu skatīšanu, nevēlēšanās strādāt tiesā, par kuras tiesnešu reputāciju pagātnē pausts daudz šaubu, u.c. Kaut arī šis pētījums neļauj pārlicinoši apgalvot, vien nojaust, kādi faktori (objektīvi un subjektīvi) līdz šim ir veicinājuši konkurences trūkumu, Rīgas apgabaltiesas vadībai ir ieteicams iespēju robežās veicināt tiesnešu dalību konkursos, kad tie ir izsludināti, iespējams, neformāli mudinot un personiski uzrunājot pēc iespējas plašāku iespējamo tiesneša amata kandidātu loku.

4.2. Tiesnešu kvalifikācija

Attiecībā uz tiesnešu kvalifikācijas vērtēšanu uzlabojumi ir iespējami un jāpilda vienīgi tad, ja tiek veikti visas tiesu sistēmas ietvarā, nevis atsevišķas tiesas līmenī. Latvijā ir jāievieš sistēma, kas ļautu objektīvi novērtēt un salīdzināt dažādu tiesnešu prasmes, piemēram, procesa vadīšanu, nolēmumu rakstīšanu, komunikāciju ar procesa dalībniekiem. Līdz ar šādas sistēmas ieviešanu būtu iespējams nodrošināt arī to, ka apgabaltiesā strādājošie tiesneši atbilst noteiktam minimālajam kvalifikācijas standartam, kas būtu augstāks nekā pilsētas (rajona) tiesas tiesnesim.

Tiesnešiem būtu jānosaka pozitīvi stimuli par sistemātisku kvalitatīvu darbu, piemēram, skaidra un saprotama sakarība starp tiesneša prasmēm un darba rezultātiem no vienas puses un iespējām pretendēt uz amatu augstāka līmeņa tiesā vai piemaksu amatalgai no otras puses.

4.3. Psiholoģiskais mikroklimats

Ir jāpieņem kā fakts Rīgas apgabaltiesas tiesnešu savstarpējās komunikācijas kultūrai raksturīgā iezīme nejaukties kolēģu lietās un tas, ka tiesā nav starptautiski pieņemtiem labas prakses standartiem atbilstoša ieraduma apspriest ētiski jūtīgas kolēģu situācijas plašās iekšējās diskusijās. Lai gan šādai praksei un nostājai Rīgas apgabaltiesā ir saprātīgs pamatojums, ir svarīgi apzināties ar to saistītos riskus. Šādā vidē negodprātīgs tiesnesis ar ilgstošu un noturīgu negodprātīgas amatpersonas reputāciju var turpināt karjeru, atrodoties visai komfortablā psiholoģiskajā vidē.

Šādi – komunikācijas – jautājumi nav grozāmi ar atsevišķu administratīvu soļu palīdzību, bet tiesas un kolēģiju vadībai vajadzētu apsvērt iespējas sekmēt ētikas un profesionālās izturēšanas jautājumu apspriešanu kā normu ne vien tanīs gadījumos, kad ir attiecīga aktualitāte, bet arī pievēršoties „sāpīgiem” jautājumiem, kuri ne vienu reizi vien izskanēja intervijās ar šī pētījuma respondentiem: juridisko profesiju savstarpējo attiecību izpausmes un ētiskās robežas, tiesnešu saskarsme ar lietas dalībniekiem u.c.

4.4. Tiesnešu radniecības un sociālās saites

Tiesnešu ētikas komisijai un tiesnešiem arī citos atbilstīgos formātos vajadzētu turpināt veidot vienotu nostāju jautājumos un situācijās, kad tiesneša radniecības, laulības vai citas sociālās saites var kalpot par pamatu leģitīmām šaubām par tā objektivitāti. Turklāt ir svarīgi šos standartus popularizēt, lai tiesas klientu vidū maksimāli kļiedētu šaubas, piemēram, par dažu tiesnešu, kuru laulātie vai radnieki ir advokāti vai arī citu tiesu tiesneši, objektivitāti lietu izskatīšanā. Turklāt nereti būtisks ir ne tik daudz izplatītās ziņas saturs, jo šādus standartus detalizēti izprast vēlēšies vien neliela daļa auditorijas, bet pats fakts, ka tiesneši šādas problēmas ir gatavi apspriest, apspriež un savus secinājumus dara zināmus plašākai sabiedrībai.

4.5. Tiesnešu ētika un reputācija

Pētījums nepārprotami pierāda arī to, ka sabiedrības izpratni par Rīgas apgabaltiesas darbu („ko no tās var sagaidīt”) ļoti bieži veido gan tieša, gan netieša pieredze ar tiesnešu izturēšanos tiesas procesa gaitā. Nerunājot par taisnīgu un likumīgu rezultātu nodrošināšanu tiesas procesos, kas ir pašsaprotams uzdevums, tiesnešiem ir jānodrošina vienotu un publiski zināmu izpratni par profesionālās izturēšanās/ētikas standartiem Rīgas apgabaltiesas darbā.

Jāņem vērā, ka šādas izpratnes nodrošināšana visu tiesnešu vidū, kā arī publiska informācija par minētajiem jautājumiem bieži tiek uzskatīta par Tiesnešu ētikas komisijas un Tiesnešu disciplinārkolēģijas uzdevumu. Tomēr šīm institūcijām nav tiešas saskarsmes ar tiesnešiem to ikdienas darbā (izņemot īpašus, turklāt nereti par apkaunojošiem uzskatītus gadījumus), tādēļ pētījuma autoriem ir pietiekams pamats domāt, ka arī tiesas un kolēģiju vadības rokās ir pietiekami daudz līdzekļu, lai pievērstu pastiprinātu uzmanību šādiem gadījumiem.

4.6. Lietu elektroniskā sadale

Lietu elektroniskās sadales būtiskākā nepilnība ir nepietiekami iemantotā uzticība, jo tiesas klientiem tās darbības pamatprincipi nav izprotami un caurredzami. Tiesu administrācijai, Rīgas apgabaltiesai un citām tiesām vajadzētu meklēt risinājumus sistēmas darbības izskaidrošanai, lūkojot minēto nepilnību novērst. Viens no iespējamajiem pasākumiem šim nolūkam būtu lietas ievadīšana sistēmā un nozīmēšana konkrētam tiesas sastāvam pieteikuma iesniegšanas brīdī un iesniedzēja klātbūtnē, par ko arī iesniedzējs tūlīt saņemtu attiecīgu sistēmas izdruku.

Ņemot vērā to, ka Tiesu administrācija uzkrāj ziņas par visām, arī „neordinārām” darbībām lietu elektroniskās sadales sistēmā (vienas lietas sadale, tiesnešu „izņemšana” no sadales saraksta u.c.), tiesas varētu būt ieinteresētas šo informāciju publiskot, raugot pārliecināt to šaubīgos klientus, ka elektroniskā lietu sadales sistēma netiek ar nodomu un bieži izmantota pretēji tās mērķiem.

Iespējams, elektroniskās sadales sistēmai būtu jāpieļauj lielāka atšķirība tiesas sastāvu neizskatīto lietu atlikuma apjomā, lai tiesneši, kas strādā efektīvāk, nekavējoties nesaņemtu jaunas lietas, kas gandrīz izlīdzina lietu atlikumu ar pārējiem tiesnešiem, no kuriem daži, iespējams, strādā mazāk ražīgi. Citiem vārdiem sakot, pašreizējos apstākļos, kad nav cita

mehānisma tiesneša darba efektivitātes objektīvai novērtēšanai un salīdzināšanai, ir svarīgi, lai elektroniskā sadales sistēma nebūtu negatīvi motivējoša.

4.7. Slodze un lietu izskatīšanas laiks

Viens no galvenajiem riska faktoriem ne tikai korupcijas griezumā ir nesamērīgi lielā darba slodze Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas tiesnešiem. Palielinot tiesnešu skaitu, pārceļot tiesas apgabalu robežas vai kā citādi, viens no neatliekamākajiem uzdevumiem korupcijas riska mazināšanai ir tiesnešu darba slodzes izlīdzināšana, salīdzinot Rīgas apgabaltiesu un citas apgabaltiesas.

Tādējādi varētu samazināties arī nesamērīgi ilgais lietu izskatīšanas laiks, kas ir vēl viens nozīmīgs korupcijas riska faktors Rīgas apgabaltiesā. Situācijā, kad personas, kas ir puse lietā, ieguvumus vai zaudējumus izšķir laiks, ir reāls risks, ka tā mēģinās ar likumā neatļautiem paņēmieniem paātrināt lietas izskatīšanu.

4.8. Tiesu prakses pieejamība

Pētījums pierāda, ka informācijas – spriedumu – pieejamība ir ļoti būtiska, lūkojot mainīt sabiedrības priekšstatus par to, ka tiesai, izlemjot lietu, ir nepamatoti plaša rīcības brīvība tikai tāpēc vien, ka procesa dalībniekiem ir ierobežotas iespējas iepazīt līdzšinējo tiesu praksi līdzīga rakstura lietās.

Lai gan tiesu prakses pieejamība kopumā nav jautājums, kuru var ātri un vienkārši atrisināt, pieredze pētījuma gaitā rāda, ka tiesa šai jautājumā nav gluži bezspēcīga. Turklāt ir jāņem vērā, ka plaši zināms, – juridiskie šķēršļi tiesas sprieduma pieejamības nodrošināšanai ir novērsti, un atklātā tiesas sēdē izskatītā lietā pieņemts tiesas nolēmums ir vispārējas pieejamības informācija. Tādēļ tieši konkrētas tiesas rīcība, sniedzot informāciju proaktīvi vai atbildot uz informācijas pieprasījumiem, ir būtiski faktori sabiedrības uztveres veidošanā.

Ilgtermiņā jānodrošina, lai ne tikai autorizēts personāls, bet gan jebkurš prāvnieks varētu ātri iegūt jebkuru atklātā tiesas sēdē izskatītā lietā pieņemtu tiesas nolēmumu un atlasīt spriedumus, kas noteiktā laikā ir taisīti lietās pēc konkrētiem likuma pantiem vai lietu kategorijās. Savukārt, domājot par vienas tiesas (viena līmeņa tiesu) darbu, ir ne mazāk būtiski koordinēt tiesu administratīvo praksi, kad tās lemj par informācijas pieprasījumiem.

4.9. Komunikācija

Pozitīvi vērtējams tas, ka Rīgas apgabaltiesā, pateicoties sabiedrisko attiecību vadītājas darbībai, ir bijusi visiem pieejama un standartizēta procedūra informācijas un komentāru iegūšanai, izmantojot preses sekretāru.¹⁶⁹

Tomēr, ņemot vērā lielo sabiedrības uzmanību, kas pievērsta ne vienai vien Rīgas apgabaltiesā izskatāmāi lietai, kā arī šīs tiesas pretrunīgo tēlu pagātnē, vajadzētu apzināties, ka visas ārējās komunikācijas sakoncentrēšana sabiedrisko attiecību vadītājas rokās liedz saziņā ar sabiedrību uzturēt to autoritāti, ko nodrošinātu paša tiesneša pausts viedoklis. Pašlaik tiesnešu vidū nav vienotas nostājas par to, vai un kā viņiem vajadzētu sniegt publiskus komentārus par savu profesionālo darbību.

Šādu vienotu nostāju nevar panākt ar uzspiešanas palīdzību un tūlīt. Tāpēc ir ieteicams tiesnešiem gan kā profesionālai grupai kopumā, t.sk. Tiesnešu ētikas komisijas ietvaros, gan

¹⁶⁹ Pētījuma publiskošanas brīdī Rīgas apgabaltiesā preses sekretāra vairs nav.

Rīgas apgabaltiesas kolektīvā aizsākt/turpināt diskusijas par to, kāda prakse būtu pieņemama un atbilstoša ne vien konkrētas amatpersonas skatījumā, bet ņemot vērā arī tiesas kā vienota kolektīva intereses ilgtermiņā. Ne mazāk būtiska ir viedokļu un pieredzes apmaiņa ar kolēģiem citās valstīs.

4.10. Priekšsēdētāja kontroles loma un disciplināratbildība

Neraugoties uz to, ar kādām grūtībām savā darbā sastopas Rīgas apgabaltiesa un tās tiesneši, tiesas priekšsēdētājam ir jābūt un arī jātiek uztvertam ne tikai kā tiesas tiesnešu un darbinieku palīgam un atbalstītājam (kas, protams, ir svarīgi), bet arī kā kontroles funkcijas veicējam, kas attiecībā uz tiesnešiem izriet no priekšsēdētāja pilnvarām ierosināt disciplinārlietas.

4.11. Krimināllietu izmeklēšanas kvalitāte

Kaut arī šī pētījuma ietvaros netika analizēti krimināllietu materiāli un nolēmumi krimināllietās, daudzi intervējamie norādīja, ka tiesas darbu ietekmē nereti nepietiekamā krimināllietu izmeklēšanas kvalitāte. Šādos gadījumos tiesas nolēmumā iekļautajā argumentācijā vajadzētu īpaši uzsvērt un izskaidrot iemeslus, kāpēc tiesa nonākusi pie tā vai cita rezultāta. Tiesas nolēmumos iekļautā argumentācija ir uzskatāma par nozīmīgu veidu, kādā tiesa var norādīt uz nepilnībām apsūdzībā un eventuāli veicināt krimināllietu izmeklēšanas kvalitāti nākotnē.

4.12. Izpratne un prakse par atsevišķu tiesību institūtu piemērošanu un lēmumu pamatojums

Pašlaik netiek veidota vienveidīga, saprotama un zināma prakse, tiesnešiem atstatot sevi no lietas izskatīšanas likumā noteiktajos gadījumos. Dažkārt, lemjot par sevis atstatīšanu, tiek ņemti vērā juridiski nebūtiski apstākļi, piemēram, vēlēšanās atbrīvoties no pienākuma izskatīt sarežģītu lietu vai – tieši otrādi – solidarizēšanās ar kolēģiem, kas liek turpināt skatīt lietu, pat ja, iespējams, būtu pamats pieņemt noraidījumu.

To pašu ir iespējams secināt arī par pierādījumu bāzi, kura ir jānodrošina lietas izmeklētājam, lai pamatotu nepieciešamību piemērot drošības līdzekli personai vai attiecinātu procesuālu nodrošinājumu uz kādu lietu. Tas veicina iespēju negodprātīgam izmeklēšanas tiesnesim (tas gan tieši neattiecas uz apgabaltiesu) veidot savus kritērijus, piemēram, prasību pierādīt nākotnes notikumus, nodrošinot, ka šāds līdzeklis nevar tikt piemērots.

Nav vienotu prasību un prakses arī attiecībā uz pamatojuma standartu, kurš ir saistošs, prasītājam, iesniedzot lūgumu nodrošināt prasību.

4.13. Tiesību institūti un to piemērošana, kas veicina tiesību nelabticīgu izlietošanu

Prasības nodrošinājums bieži ir vērst pret personas apgrozāmajiem līdzekļiem un tādējādi rada reālus draudus personas īstermiņa saistību izpildei. Šāda situācija palielina risku, ka skartā persona vēlēšies ar pretlikumīgiem līdzekļiem ietekmēt tiesneša lēmumu.

Turklāt, izmantojot iespēju *de facto* paralizēt pretinieku ar nodrošinājuma lūguma palīdzību, pastāv varbūtība, ka prasība tiesā tiek iesniegta bez pietiekama juridiska pamatojuma, tikai nolūkā „iznīcināt” pretinieku.

Jāatzīmē, ka nav būtiski, cik bieži šādi negodprātīgi lūgumi vai rīcība sastopama tiesas praksē. Pats fakts, ka līdztekus necaurskatāmāi praksei attiecībā uz pierādījuma standartu, izskatot nodrošinājuma lūgumu, pastāv iespēja un, saskaņā ar tiesnešu sacīto, ir pieņemta prakse vērst

nodrošinājumu tieši uz personas apgrozāmajiem līdzekļiem, ir pietiekams, lai būtiski ietekmētu viedokli par tiesnešu godaprātu.

Lai mainītu nostiprinājušos viedokli, būtu nepieciešams vismaz veikt esošās tiesu prakses apkopojumu un analīzi, vērtējot kopsakarības un veidojot standartu.

4.14. Vienkāršotās procesuālās formas

Kriminālprocesa likumam attīstoties, vienkāršotās kriminālprocesuālās formas var vēl vairāk saasināt sabiedrības uztveri par tiesu darbību situācijā, kad uzticība pat atklātam tiesas procesam ir zema. Tā, ņemot vērā zemo uzticēšanās tiesām (to godaprātam), sarunās pat ar profesionāļiem bieži izskan bažas, ka lietas izskatīšana rakstveida kriminālprocesā nenodrošinās pienācīgu personas tiesību aizsardzību.

Lai arī šīs vērtības, neapšaubāmi, ir grūti kvantificējamas, būtu jāapsver, vai jaunu institūtu ieviešana konkrētajā brīdī nenodarīs tiesu sistēmas tēlam lielāku netiešo kaitējumu nekā plānotais ieguvums, piemēram, ietaupīta laika izpratnē. Katrā ziņā ir atklāti jāvērtē jauno institūtu pozitīvās un negatīvās iezīmes.

4.15. Tiesu prakses vienotība

Likumdevējs tiesnešiem ir atvēlējis plašu rīcības brīvību, nosakot personai sodu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Šis fakts kopā ar konsekvences jeb vienotas prakses trūkumu soda noteikšanā personām par līdzīgiem noziedzīgiem nodarījumiem joprojām raisa bažas par negodprātīgu/ ietekmējamu rīcību.

4.16. Tiesas procesa „pieejamība”

Tiesa reti ņem vērā to, ka procesa dalībniekiem mēdz būt stipri nevienlīdzīga izglītība un zināšanas par personas tiesībām pat vispārējās juridiskās kompetences izpratnē. Nesaņemot atbalstu no procesa virzītāja, tas viegli rada iespaidu, ka tiesā uzvar labāk pārstāvētais (stiprākais) un procesa rezultāts, kaut arī juridiski pareizs, tomēr nav taisnīgs.

Šis risks skatāms ciešā kopsakarā ar iepriekš minētajiem apsvērumiem saistībā ar tiesas un individuāla tiesneša komunikāciju ar sabiedrību gan tiesas zālē, gan ārpus tās. Vienlaikus tas būtu ņemams vērā arī, veidojot (nākotnē iespējamus) tiesnešu kvalifikācijas standartus.

ⁱ Nokavēts taisnīgums ir liegts taisnīgums – autoru tulkojums.